

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ  
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова  
праця на правах рукопису

**СОЛОВЙОВА АЛЕСЯ БОРИСІВНА**

УДК 930.1[493+435.9]“1991/2020”

**ДИСЕРТАЦІЯ  
УКРАЇНА В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ КРАЇН  
БЕНІЛЮКСУ (1991-2020)**

032 Історія та археологія

03 – Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктор філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,  
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

\_\_\_\_\_ Соловйова А.Б.

Науковий керівник Віднянський Степан Васильович, доктор історичних наук,  
професор, член-кореспондент Національної академії наук України

Київ – 2023

## АНОТАЦІЯ

*Соловйова А.Б.* Україна в зовнішній політиці країн Бенілюксу (1991-2020). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія». – Інститут історії України НАН України, Київ, 2023.

Дослідження за темою дисертації проводилося упродовж 2018-2022 рр. в межах науково-дослідної теми відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України.

«Зовнішня політика України: історичний досвід міжнародного співробітництва та проблеми реалізації європейського вибору» (державний реєстраційний номер 0115U002133).

Робота присвячена комплексному дослідженню зовнішньої політиці країн Бенілюксу упродовж 1991-2020 рр. Дисертація виконана на актуальну тему, оскільки у сучасному глобалізованому світі формування зовнішньополітичних зв'язків України з європейськими країнами має фундаментальне значення. Україна посідає важливе місце в європейській зовнішній політиці. Крім того, особливої гострої актуальності дослідження відносин з країнами Європейського Союзу набуло внаслідок повномасштабного вторгнення росією в Україну 24 лютого 2022 року. Крім того, у зв'язку з агресивною війною росії проти України дослідження російського чинника у відносинах України з країнами Європейського Союзу набуває вирішального значення як у контексті реакції цих країн на порушення з боку росії міжнародно-правових угод, і як наслідок, норм міжнародного права, так і щодо питання застосування міжнародно-правових механізмів підтримки України в боротьбі з агресором.

Авторкою проаналізовано стан наукової розробки проблеми. Наукові праці з

проблематики зовнішньої політики країн Бенілюксу авторкою класифіковано наступним чином: 1) роботи, що присвячені політиці ЄС загалом; 2) праці, присвячені певним аспектам відносин України та країн Бенілюксу; 3) монографії та наукові статті, присвячені певним особливостям політики країн Бенілюксу, у тому числі політиці цих країн у східноєвропейському напрямку. У сенсі їх аналізу виокремлено праці: а) українських, б) бельгійських, голландських вчених, вчених-представників Великого Герцогства Люксембург, в) інших зарубіжних учених, що дозволило порівняти підходи до аналізу та оцінити політику кожної з країн Бенілюксу щодо України.

У роботі встановлено, що принципово важливими для розкриття теми роботи, є праці, які присвячені дослідженню політики Європейського Союзу щодо України, а також процесам європейської інтеграції, адже країни Бенілюксу відігравали та відіграють значну роль при впровадженні ініціатив ЄС, у тому числі щодо України.

Зроблено висновок, що стан розробки проблеми вивчення досвіду реалізації зовнішньої політики країн Бенілюксу у вітчизняній та зарубіжній історіографії свідчить про відсутність комплексного дослідження, що обумовлює безпосередню наукову та практичну потребу поглибленого наукового осмислення цієї проблематики.

Визначено, що джерельна база дослідження є розгалуженою та ґрунтовною, аналіз якої дозволив вирішити поставлені завдання та зробити висновки. Авторкою встановлено, що джерельну базу дослідження зовнішньої політики Бенілюксу щодо України складають такі групи джерел:

1) Актові матеріали: – міжнародні договори між Україною та Бельгією, Люксембургом, Нідерландами, які заклали правові основи двосторонньогоспівробітництва між державами у різних сферах; – офіційні угоди, програми, закони, плани дій Європейського Союзу щодо співробітництва з Україною, до яких доєдналися країни Бенілюксу; – рішення, спільні робочі програми, річні плани, річні звіти і рекомендації Союзу Бенілюксу щодо

співробітництва з Україною; – доповідні записки, довідки по виконанню доручень, постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України і Верховної Ради України, а також накази Міністерств з питань співпраці з ЄС та країнами Бенілюксу, звіти працівників центрального апарату міністерств, листування з Верховною Радою України, Адміністрацією Президента України, а також Кабінетом Міністрів України про виконання доручень Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України, Міністерства економіки та з питань Європейської інтеграції України; 2) Статистичні матеріали, результати опитувань громадської думки та експертів, соціологічні дослідження; 3) Періодична преса, у тому числі українські періодичні видання, які виходять друком у країнах Бенілюксу, що дають змогу дослідити розвиток культурногоспівробітництва між державами, а також свідчать про активну діяльність української діаспори в країнах Бенілюксу. 4) Зображальні джерела, а саме фоно- та кіно фотодокументи, до яких належать аудіо - та відеоматеріали з самітів Бенілюксу, ЄС, спільних зустрічей держав на різних рівнях, а також зображальні джерела, опубліковані в соціальних мережах громадських об'єднань українців у країнах Бенілюксу. Основу дослідження складають матеріали з фондів Історичного Архіву Європейського Союзу, Національних Архівів Нідерландів, Люксембургу, України, Архівів міністерства закордонних справ Бельгії, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (Міністерства освіти України, Міністерства культури України, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства аграрної політики, Міністерства інформації України) що дозволило всебічно проаналізувати позиції урядів та політичних сил стосовно зовнішньої політики Бенілюксу щодо України.

Для всебічного, ґрунтовного та системного аналізу місця України в зовнішній політиці країн Бенілюксу сформульовано теоретико-методологічні засади дослідження. Дисертаційне дослідження виконане на основі принципів історизму, об'єктивності, системно-структурного, комплексності та багатфакторності.

Зроблено висновок, що дослідження місця України у зовнішній політиці країн Бенілюксу базується на загальних та спеціальних методологічних засадах історичної та суміжних наук. Таке дослідження має бути побудоване на категоріально-понятійному апараті із залученням термінології інших наук. Для наукового осмислення історії взаємовідносин України та країн Бенілюксу, а також ролі країн Бенілюксу у становленні відносин Україна – ЄС необхідне залучення усієї сукупності різноманітних наукових методів, принципів та методологічних підходів.

У роботі здійснено аналіз еволюції політичних відносин України та країн Бенілюксу. Авторкою проаналізовано нормативно-правову базу та інституційне забезпечення співробітництва України та країн Бенілюксу.

Установлено, що останні місяці 2013 року ознаменувалися частковою паузою у відносинах України та ЄС, а також країн Бенілюксу. Першим етапом у формуванні діалогу між незалежною державою Україна та країнами Бенілюксу, на міждержавному рівні та на рівні відносин з ЄС, було визнання України суверенною державою.

2008 рік авторка називає початком більш активної співпраці між країнами ЄС та Україною на різних рівнях. Незважаючи на те, що Україна визнала європейський вектор пріоритетом у своїй зовнішній політиці, серед політичних еліт України не відбулося закріплення геополітичних орієнтирів. Ініціатива «Східне партнерство» дала потужний поштовх співпраці між Україною та країнами Бенілюксу. Однак, попри розвиток відносин між Україною та країнами Бенілюксу, Україна опинилася у зовнішньополітичному трикутнику, де російський чинник відіграв ключову роль. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, а саме під час становлення України як держави, яка стала незалежним гравцем на міжнародній арені, пріоритетним вектором зовнішньої політики був саме європейський вектор.

У роботі досліджено специфіку політики країн Бенілюксу після підписання Угоди про асоціацію Україна–ЄС. Окрему увагу в роботі приділено зміні векторів у зовнішній політиці країн Бенілюксу щодо України 2014–2020 рр. Зроблено

висновок, що після підписання Угоди про асоціацію відносини між Україною та Бенілюксом мали отримати новий поштовх. Російська агресія на сході України, а також анексія Росією Криму хоч і привернула увагу світової громади до України, її місця в зовнішній політиці, однак події кінця 2013–2014 рр. перетворили Україну на проблемного партнера. Більшість зустрічей були присвячені врегулюванню конфлікту на сході України, проведенню розслідування катастрофи МН 17, українсько-російському конфлікту. Загалом, події в Україні, що викликали занепокоєння у міжнародній спільноті та становила загрозу власним інтересам європейських держав ускладнила розвиток двосторонніх відносин між Україною та країнами Бенілюксу.

У роботі авторкою проаналізовано роль російського чинника в українській євроінтеграції та відносинах Україна – країни Бенілюксу. Проведений аналіз ролі російського чинника у ставленні країн Бенілюксу до України з 2014 по 2019 рр. показав, що надзвичайно важливим на сьогоднішньому етапі є розуміння впливу Росії на відносини України та країн Бенілюксу. Такий підхід дозволив авторці визначити причини можливої стагнації таких відносин та діалогу між державами. Загалом, стратегії всіх трьох країн Бенілюксу авторка називає прагматичними. Такий підхід пояснюється, насамперед, тісним співробітництвом у галузі економіки та невідповідністю повного розірвання відносин із Росією. Країни Бенілюксу є невеликими державами порівняно з їхніми європейськими сусідами, основною силою яких є економічна стабільність. Авторка вважає, що для країн Бенілюксу активне втручання в конфлікт Росії та України означає загрозу економічним зв'язкам. Водночас, країни Бенілюксу загалом підтримують політику санкцій щодо РФ Європейського Союзу, однак налягають на діалозі, вважаючи санкції менш ефективним засобом досягнення цілей. Найбільш активну позицію серед країн Бенілюксу в російсько-українському збройному конфлікті займають Нідерланди, однак, така позиція викликана здебільшого внутрішніми занепокоєнням і триваючим розслідуванням збиття Боїнга МН17 над територією України.

Крім того, у роботі проаналізовано співробітництво країн Бенілюксу та України через економічний, науковий та культурницький виміри. У результаті аналізу торговельно-економічного співробітництва України та країн Бенілюксу авторка приходиться до висновку про те, що економічна дипломатія перебуває у нерозривному зв'язку з зовнішньополітичними та внутрішньополітичними чинниками та вимагає комплексного аналізу цих факторів при дослідженні економічної співпраці держав. Україна та країни Бенілюксу мають великий потенціал для двостороннього співробітництва у сферах торгівлі, економіки й інвестицій та демонструють позитивні зрушення за обсягами товарообігу між країнами та розгалуженням нормативно- правового забезпечення здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Початком нового етапу економічної дипломатії країн Бенілюксу щодо України доцільно вважати 2017 рік, а саме набрання чинності Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Однак, аналіз результатів співробітництва є досить контроверсійними.

Разом з тим, у роботі здійснено аналіз освітньої діяльності українців у країнах Бенілюксу. Установлено, що освітня діяльність українців у країнах Бенілюксу (1991– 2019 рр.) характеризується відсутністю стійкої нормативно-правової бази щодо співпраці України та країн Бенілюксу, що, загалом, не заважає створенню сприятливих умов для реалізації права на освіту. У країнах Бенілюксу освітня діяльність українців полягає здебільшого в утворенні недільних та суботніх шкіл, слід наголосити на відсутності таких загальноосвітніх навчальних закладів, як: 1) закладів, в яких вивчаються українознавчі предмети; 2) загальноосвітніх навчальних закладів, в яких українська мова вивчається як окрема навчальна дисципліна. Оволодіння українською мовою, літературою та вивчення українських національних традицій здійснюється на рівні суботніх та недільних шкіл, а також вивчення певних предметів українською мовою. Крім того, існують школи, де викладання здійснюється українською мовою, а учні можуть отримати атестат державного зразка. Така діяльність українців у освітній сфері сприяє легшому

розумінню мов приймаючої сторони (нідерландської, французької, німецької, люксембурзької, тощо), що, своєю чергою, полегшує інтеграцію українців до громадянського суспільства певної країни Бенілюксу та підвищує навчальну ефективність. Розвиток лінгвістичних навичок з рідної мови має надзвичайну вагу у багатомовному середовищі Бельгії та Люксембургу, де навчання декількома мовами є обов'язковим стандартом загальноосвітніх шкіл.

Під час проведення дослідження авторка простежила роль громадських організацій у становленні культурного співробітництва між Україною та країнами Бенілюксу. Установлено, що важливу роль у збереженні національної ідентичності українців у країнах Бенілюксу відіграють українські громадські інституції, які залучають громадян до співпраці шляхом соціальних медіа, найпоширенішими з яких є: Facebook та Instagram. Такі соціальні медіа дають можливість українцям, що проживають у країнах Бенілюксу, здійснювати активну соціальну діяльність, долучатися до існуючих громадських інституцій та створювати нові. Формування міжкультурних відносин у кіберпросторі безпосередньо впливає на зміцнення соціальних зв'язків діаспори у реальному світі та дозволяють громадянам України поступово пристосуватися до нової культури на «ранніх етапах» міграції і зберегти зв'язок з українською культурою.

Українські громадські інституції за кордоном ведуть активну діяльність, організовуючи творчі вечори та допомагаючи українцям не тільки в країнах Бенілюксу, а й у самій державі Україна в сучасних умовах. Релігія має безпосередній вплив на процеси культурної ідентифікації українського народу, незважаючи на те, що українська діаспора не є конфесійно-гомогенною групою. У країнах Бенілюксу функціонують як греко-католицькі, так і православні українські церкви, що позитивно впливає на процеси адаптації, інтеграції та формування ідентичності молодих українців.

У результаті, на основі Здійснений аналіз місця України в зовнішній політиці країн Бенілюксу протягом 1991–2020 рр. авторкою уперше з'ясовано особливості



визначення стратегій зовнішньої політики малих держав у контексті політики Бенілюксу щодо України; висвітлено зміни тенденцій зовнішньої політики країн Бенілюксу в умовах російсько-українського збройного конфлікту та після підписання Угоди про асоціацію Україна-ЄС; доведено, що російський чинник негативно позначається на поглибленні відносин України та країн Бенілюксу, які є прихильниками прагматичного підходу до творення зовнішньої політики; залучено до наукового обігу низку джерел із фондів Історичного Архіву Європейського Союзу, Національних Архівів Нідерландів, Люксембургу, України, Архівів Міністерства закордонних справ Бельгії, що дозволило всебічно проаналізувати позиції урядів та політичних сил стосовно зовнішньої політики Бенілюксу щодо України. Також було вдосконалено визначення основних етапів реалізації зовнішньої політики країн Бенілюксу щодо України (1991–2020 рр.); знання про роль країн Бенілюксу в реалізації програми «Східного партнерства»; розуміння ролі громадських організацій у становленні культурного співробітництва між Україною та країнами Бенілюксу, особливостей їхньої діяльності в умовах пандемії COVID-19 ; вивчення особливостей формування освітніх осередків українців у країнах Бенілюксу.

Набули подальшого розвитку дослідження праць бельгійських, люксембурзьких, нідерландських, російських, українських та інших науковців з обраної проблематики у контексті встановлення різниці сприйняття теми дослідження; аналіз впливу окремих партій країн Бенілюксу на посилення російського чинника у відносинах Україна-країни Бенілюксу та формування іміджу України в суспільствах країн Бенілюксу (2014–2020 рр.); систематизація нормативно-правової бази, що забезпечує співробітництво України та країн Бенілюксу; з'ясування тенденцій торговельно-економічного співробітництва країн Бенілюксу та України (1991–2020 рр.).

Під час роботи над дисертацією авторка застосувала як загальнонаукові методи (аналізу і синтезу, індукції, дедукції), загально філософські (системний,

структурно-функціональний), та методи емпіричних досліджень (аналіз документів і матеріалів), так і спеціальні історичні методи, до яких належать проблемно-хронологічний, і порівняльно-історичний та ін. Застосування порівняльно-історичного методу дозволило з'ясувати спільне та відмінне у підходах різних ідейно-політичних течій у країнах Бенілюксу щодо співпраці з Україною. Системний метод у поєднанні з структурно- функціональним та проблемно-хронологічним розкрив уявлення про взаємини між Україною та країнами Бенілюксу як цілісний сегмент сучасної системи міжнародних відносин, дозволив відтворити їхню динаміку та виокремити основні напрями. За допомогою інституційного методу визначено інституційні механізми співробітництва між Україною та країнами Бенілюксу на рівні вищих органів державної влади в євроінтеграційних процесах.

Результати проведеного дослідження можуть бути застосовані під час написання монографій, підручників, посібників, наукових статей із всесвітньої історії, у тому числі для підготовки спеціальних курсів із новітньої історії Бенілюксу, а також під час підготовки виступів на наукових конференціях, читання лекцій та проведення семінарських занять.

**Ключові слова:** Україна, Європейський Союз, європейська інтеграція, європейська безпека, "Східне партнерство", міжнародні відносини, зовнішня політика, міжнародна співпраця, міжнародні зв'язки України, дипломатичні взаємодії, культурно-релігійні відносини, торговельно-економічне співробітництво, збереження національної ідентичності, великі та малі держави, Бельгія, Нідерланди, Люксембург.

## SUMMARY

*Soloviova Aliesia*. Ukraine in the foreign policy of the Benelux countries (1991-2020). – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in specialty 032 "History and Archeology". - Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2023.

Research on the topic of the dissertation was conducted during 2018–2022 within the research topic of the Department of History of International Relations and Foreign Policy of Ukraine of the Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine "Foreign policy of Ukraine: historical experience of international cooperation and problems of implementing the European choice" (state registration number 0115U002133).

The work is devoted to a comprehensive study of the foreign policy of the Benelux countries during 1991–2020. The dissertation addresses a significant subject as the shaping of Ukraine's foreign policy relations with European countries holds paramount importance in today's globalized world. Ukraine has an important place in European foreign policy. In addition, the study of relations with the countries of the European Union became particularly acute because of the full-scale invasion of Ukraine by Russia on February 24, 2022. In connection with Russia's aggressive war against Ukraine, the study of the Russian factor in Ukraine's relations with the countries of the European Union becomes crucial both in the context of the reaction of these countries to Russia's violation of international legal agreements, and as a result, the norms of international law, as well as regarding the issue of applying international legal mechanisms to support Ukraine in the fight against the aggressor.

The author analyzed the state of scientific development of the problem. Scientific works on the issues of foreign policy of the Benelux countries are classified by the author

as follows: 1) works devoted to EU policy in general; 2) works devoted to certain aspects of relations between Ukraine and the Benelux countries; 3) monographs and scientific articles devoted to certain features of the policy of the Benelux countries, including the policy of these countries in the Eastern European direction. In the sense of their analysis, the works of: a) Ukrainian, b) Belgian, Dutch scientists, scientists of the Grand Duchy of Luxembourg, c) other foreign scientists were singled out, which made it possible to compare approaches to analysis and evaluate the policy of each of the Benelux countries towards Ukraine.

The study asserts the fundamental importance of works focused on examining the European Union's policy toward Ukraine and the processes of European integration. This is crucial for elucidating the dissertation's topic, as the Benelux countries have historically played and continue to play a significant role in the execution of EU initiatives, particularly those related to Ukraine.

The conclusion drawn indicates that the current state of development in researching the experience of implementing the foreign policy of the Benelux countries within both domestic and foreign historiography reveals a notable gap in comprehensive studies. This underscores the immediate scientific and practical necessity for a thorough scholarly exploration of this issue.

It was determined that the source base of the research is extensive and thorough, the analysis of which made it possible to solve the tasks and draw conclusions. The author established that the source base for the study of the Benelux foreign policy in relation to Ukraine consists of the following groups of sources: 1) Legal documents: – international treaties between Ukraine and Belgium, Luxembourg, and the Netherlands, which laid the legal basis for bilateral cooperation between states in various fields; – official agreements, programs, laws, action plans of the European Union regarding cooperation with Ukraine, to which the Benelux countries have joined; – decisions, joint work programs, annual plans, annual reports and recommendations of the Benelux Union regarding cooperation with Ukraine; – reports, certificates on the execution of

assignments, resolutions and orders of the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Verkhovna Rada of Ukraine, as well as orders of the Ministries on cooperation with the EU and the Benelux countries, reports of the employees of the central apparatus of the ministries, correspondence with the Verkhovna Rada of Ukraine, the Administration of the President of Ukraine, and also by the Cabinet of Ministers of Ukraine on the execution of the orders of the Ministry of Foreign Economic Relations and Trade of Ukraine, the Ministry of Economy and on issues of European integration of Ukraine; 2) Statistical materials, results of surveys of public opinion and experts, sociological studies; 3) The periodical press, including Ukrainian periodicals published in the Benelux countries, which make it possible to study the development of cultural cooperation between the states, and also testify to the active activity of the Ukrainian diaspora in the Benelux countries. 4) Image sources, namely phono and photo-photo documents, which include audio and video materials from Benelux, EU summits, joint meetings of states at various levels, as well as image sources published on social networks of public associations of Ukrainians in the Benelux countries. The research is based on materials from the funds of the Historical Archives of the European Union, the National Archives of the Netherlands, Luxembourg, Ukraine, the Archives of the Ministry of Foreign Affairs of Belgium, the Central State Archive of the Higher Authorities and Administration of Ukraine (the Ministry of Education of Ukraine, the Ministry of Culture of Ukraine, the Ministry of Economy and European Integration of Ukraine, the Ministry of Agrarian Policy, the Ministry of Information of Ukraine) which made it possible to comprehensively analyze the positions of governments and political forces regarding the Benelux's foreign policy towards Ukraine.

To conduct a comprehensive, thorough, and systematic analysis of Ukraine's position in the foreign policy of the Benelux countries, the study has formulated theoretical and methodological principles. The dissertation research is grounded in the principles of historicism, objectivity, system-structural analysis, complexity, and multifactoriality.

The conclusion drawn emphasizes that the examination of Ukraine's position in the foreign policy of the Benelux countries relies on both general and specialized methodological principles within historical and related sciences. Such research should be constructed upon a categorical-conceptual framework incorporating terminology from various disciplines. Achieving a scholarly understanding of the historical relations between Ukraine and the Benelux countries, along with the role of the Benelux countries in shaping Ukraine-EU relations, necessitates the comprehensive application of diverse scientific methods, principles, and methodological approaches.

The paper analyzes the evolution of political relations between Ukraine and the Benelux countries. The author analyzed the legal framework and institutional support for cooperation between Ukraine and the Benelux countries.

It was established that the last months of 2013 were marked by a partial pause in the relations between Ukraine and the EU, as well as the Benelux countries. The first stage in the formation of a dialogue between the independent state of Ukraine and the Benelux countries, at the interstate level and at the level of relations with the EU, was the recognition of Ukraine as a sovereign state.

The author calls 2008 the beginning of more active cooperation between EU countries and Ukraine at various levels. Despite the fact that Ukraine recognized the European vector as a priority in its foreign policy, there was no consolidation of geopolitical orientations among the political elites of Ukraine. The "Eastern Partnership" initiative gave a powerful boost to cooperation between Ukraine and the Benelux countries. However, despite the development of relations between Ukraine and the Benelux countries, Ukraine found itself in a foreign policy triangle where Russia played a key role. At the end of the 20th and the beginning of the 21st century, namely during the formation of Ukraine as a state that became an independent player on the international arena, the priority vector of foreign policy was precisely the European vector.

The paper examines the specifics of the policy of the Benelux countries after the signing of the Ukraine-EU Association Agreement. Special attention was paid to the

change of vectors in the foreign policy of the Benelux countries towards Ukraine in 2014–2020. It was concluded that after the signing of the Association Agreement, the relations between Ukraine and the Benelux should have received a new impetus. Although Russian aggression in the east of Ukraine, as well as Russia's annexation of Crimea, drew the attention of the world community to Ukraine and its place in foreign policy, the events of the end of 2013–2014 turned Ukraine into a problematic partner. Most of the meetings were devoted to the resolution of the conflict in eastern Ukraine, the investigation of the MH 17 disaster, and the Ukrainian-Russian conflict. In general, the events in Ukraine, which caused concern among the international community and posed a threat to the own interests of European states, complicated the development of bilateral relations between Ukraine and the Benelux countries.

The author analyzed the role of the Russian factor in Ukrainian European integration and relations between Ukraine and the Benelux countries. The analysis of the role of the Russian factor in the attitude of the Benelux countries to Ukraine from 2014 to 2019 showed that it is extremely important at this stage to understand the influence of Russia on the relations between Ukraine and the Benelux countries.

This approach allowed the author to determine the reasons for the possible stagnation of such relations and dialogue between states. In general, the author calls the strategies of all three Benelux countries pragmatic. This approach is explained, first of all, by close cooperation in the field of economy and the unprofitability of a complete severance of relations with Russia. Benelux countries are small states compared to their European neighbors, whose main strength is economic stability. The author believes that for the Benelux countries, active intervention in the conflict between Russia and Ukraine means a threat to economic ties. At the same time, Benelux countries generally support the policy of sanctions against the Russian Federation of the European Union, but insist on dialogue, considering sanctions to be a less effective means of achieving goals. The most active position among the Benelux countries in the Russian-Ukrainian armed conflict is occupied by the Netherlands, however, this position is caused mostly by

internal concerns and the ongoing investigation into the downing of Boeing MH17 over the territory of Ukraine.

In addition, the work analyzes the cooperation between the Benelux countries and Ukraine through economic, scientific, and cultural dimensions. As a result of the analysis of trade and economic cooperation between Ukraine and the Benelux countries, the author comes to the conclusion that economic diplomacy is inextricably linked with foreign and domestic political factors and requires a comprehensive analysis of these factors when studying the economic cooperation of states. Ukraine and the Benelux countries have great potential for bilateral cooperation in the spheres of trade, economy and investment and demonstrate positive changes in the volume of trade between the countries and the branching of regulatory and legal support for the implementation of foreign economic activities. It is appropriate to consider 2017 as the beginning of a new stage of economic diplomacy of the Benelux countries with regard to Ukraine, namely the entry into force of the Association Agreement between Ukraine and the European Union. However, the analysis of the results of cooperation is quite controversial.

At the same time, the work analyzes the educational activities of Ukrainians in the Benelux countries. It has been established that the educational activity of Ukrainians in the Benelux countries (1991–2019) is characterized by the lack of a stable legal framework for cooperation between Ukraine and the Benelux countries, which, in general, does not prevent the creation of favorable conditions for the realization of the right to education. In the Benelux countries, the educational engagement of Ukrainians predominantly revolves around the establishment of Sunday and Saturday schools. It is crucial to highlight the absence of more comprehensive educational institutions, specifically: 1) institutions dedicated to the study of Ukrainian studies subjects, and 2) general educational institutions where the Ukrainian language is taught as a distinct academic discipline. Mastery of the Ukrainian language, literature and the study of Ukrainian national traditions are carried out at the level of Saturday and Sunday schools, as well as the study of certain subjects in the Ukrainian language. In addition, there are



schools where teaching is carried out in Ukrainian, and students can obtain a state certificate. Such activities of Ukrainians in the educational sphere contribute to an easier understanding of the languages of the host country (Dutch, French, German, Luxembourgish, etc.), which, in turn, facilitates the integration of Ukrainians into the civil society of a certain Benelux country and increases educational efficiency. The development of linguistic skills from the mother tongue is of utmost importance in the multilingual environment of Belgium and Luxembourg, where teaching in several languages is a mandatory standard in secondary schools.

During the research, the author traced the role of public organizations in the establishment of cultural cooperation between Ukraine and the Benelux countries. It has been established that an important role in preserving the national identity of Ukrainians in the Benelux countries is played by Ukrainian public institutions that involve citizens in cooperation through social media, the most common of which are: Facebook and Instagram. Such social media provide an opportunity for Ukrainians living in the Benelux countries to carry out active social activities, join existing public institutions and create new ones. The formation of intercultural relations in cyberspace directly affects the strengthening of social ties of the diaspora in the real world and allows citizens of Ukraine to gradually adapt to a new culture in the "early stages" of migration and maintain a connection with Ukrainian culture.

Ukrainian public institutions abroad are active, organizing creative evenings and helping Ukrainians not only in the Benelux countries, but also in the state of Ukraine itself in modern conditions. Religion has a direct influence on the processes of cultural identification of the Ukrainian people, despite the fact that the Ukrainian diaspora is not a religiously homogenous group. Both Greek-Catholic and Orthodox Ukrainian churches function in the Benelux countries, which has a positive effect on the processes of adaptation, integration and identity formation of young Ukrainians.

As a result, based on the carried out analysis of the place of Ukraine in the foreign policy of the Benelux countries during 1991–2020, the author for the first time clarified

the peculiarities of determining the foreign policy strategies of small states in the context of the Benelux policy towards Ukraine; changes in the foreign policy trends of the Benelux countries in the conditions of the Russian-Ukrainian armed conflict and after the signing of the Ukraine-EU Association Agreement are highlighted; it has been proven that the Russian factor has a negative effect on the deepening of relations between Ukraine and the Benelux countries, which are supporters of a pragmatic approach to the creation of foreign policy; a number of sources from the funds of the Historical Archive of the European Union, the National Archives of the Netherlands, Luxembourg, Ukraine, and the Archives of the Ministry of Foreign Affairs of Belgium were included in the scientific circulation, which made it possible to comprehensively analyze the positions of governments and political forces regarding the Benelux foreign policy towards Ukraine. The definition of the main stages of the implementation of the foreign policy of the Benelux countries in relation to Ukraine (1991–2020) was also improved; knowledge about the role of the Benelux countries in the implementation of the "Eastern Partnership" program; understanding the role of public organizations in establishing cultural cooperation between Ukraine and the Benelux countries, the specifics of their activities in the context of the COVID-19 pandemic; studying the peculiarities of the formation of educational centers of Ukrainians in the Benelux countries.

Acquired further development of the study of the works of Belgian, Luxembourgish, Dutch, Russian, Ukrainian and other scientists on selected issues in the context of establishing the difference in perception of the research topic; analysis of the influence of certain parties of the Benelux countries on the strengthening of the Russian factor in the relations between Ukraine and the Benelux countries and the formation of the image of Ukraine in the societies of the Benelux countries (2014–2020); systematization of the legal framework that ensures cooperation between Ukraine and the Benelux countries; clarification of trends in trade and economic cooperation between the Benelux countries and Ukraine (1991–2020).

During the work on the dissertation, the author applied both general scientific

methods (analysis and synthesis, induction, deduction), general philosophical (systemic, structural-functional), and empirical research methods (analysis of documents and materials), as well as special historical methods, which include problem-chronological, and comparative-historical, etc. The application of the comparative-historical method made it possible to find out what is common and what is different in the approaches of various ideological and political currents in the Benelux countries regarding cooperation with Ukraine. The systemic method in combination with the structural-functional and problem-chronological method revealed the idea of relations between Ukraine and the Benelux countries as an integral segment of the modern system of international relations, allowed to reproduce their dynamics and highlight the main trends. With the help of the institutional method, the institutional mechanisms of cooperation between Ukraine and the Benelux countries at the level of higher state authorities in European integration processes were determined.

The results of the conducted research can be applied when writing monographs, textbooks, manuals, scientific articles on world history, including for the preparation of special courses on the recent history of the Benelux, as well as when preparing speeches at scientific conferences, reading lectures, and holding seminars.

**Keywords:** Ukraine, European Union, European integration, European security, Eastern Partnership, international relations, foreign policy, international cooperation, international relations of Ukraine, diplomatic interactions, cultural and religious relations, trade and economic cooperation, preservation of national identity, large and small states, Belgium, the Netherlands, Luxembourg.

## СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ АВТОРА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

### Фахові українські видання:

1. Соловйова А.Б. Le rôle du facteur russe dans l'attitude des pays du Benelux envers l'Ukraine (2014–2019). Вип.29: "Міжвідомчий збірник наукових праць". Відп. ред. С.В. Віднянський. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2019. С. 130–146.
2. Соловйова А.Б. Відносини України з країнами Бенілюксу (1991–2005). Засади зовнішньої політики пострадянських країн: цивілізаційні, геополітичні та соціально-економічні аспекти. Київ: Інститут всесвітньої історії, 2021. С. 220–228.
3. Соловйова А.Б. Європейська політика країн Бенілюксу (1945–2014): до історіографії питання. Вип.28: "Міжвідомчий збірник наукових праць". Відп. ред. С.В. Віднянський. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2019. С. 383–397.
4. Соловйова А.Б. Інвестиційне співробітництво України та країн Бенілюксу (1991–2020 рр.). "Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія Історичні науки", 33 (72), 1, 2022. С.109–112.
5. Соловйова А.Б. Роль громадських інституцій в збереженні національної ідентичності українців в країнах Бенілюксу. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія Історичні науки,. Том 31 (70), 4, 2020. С. 79– 85.
6. Соловйова, А.Б. Роль європейських «малих держав» на міжнародній арені: приклад Люксембургу. "Журнал європейського і порівняльного права", випуск 11 (3-4), 2019. С.109–112.

### Міжнародні видання:

7. Soloviova Aliesia. The development of political ties between Ukraine and the Benelux countries in the context of the Eastern partnership (2008–2012). "Znanstvena misel journal", Vol.2 № 2, 2021. P. 23–27.

### Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Soloviova Aliesia. The role of NGOs and their social networks in establishing cultural cooperation between Ukraine and the Benelux countries scientific research in XXI century. 1st International Scientific and Practical Conference Ottawa, Canada 16-18.12.2019. P. 76–81.
9. Соловійова А.Б. Еволюція політичних відносин України та країн Бенілюксу (2008–2013 pp.) Proceedings of VI International Scientific and Practical Conference «European scientific discussions» Rome, Italy. 25-27 April 2021. С. 389–395.
10. Соловійова А.Б. Зміна векторів у зовнішній політиці країн Бенілюксу щодо України після підписання Угоди про асоціацію Україна–ЄС «Розвиток суспільних наук в сучасних умовах: теорія, методологія, практика». м. Київ 12–13 лютого 2021 року. С. 75–78.
11. Соловійова А.Б. Інвестиційне співробітництво України та країн Бенілюксу (1991–2005 pp.), матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні тенденції міжнародних відносин», м. Київ, 21 грудня 2021 року. С. 109–111.
12. Соловійова А. Б. Культурна діяльність українців в країнах Бенілюксу (1991–2020 pp.): візуальні джерела дослідження. Міжнародна науково-практична конференція: «Перспективні напрями наукових досліджень», Львів, 24 листопада, 2020. С. 47–52.
13. Соловійова А. Б. Особливості формування зовнішньої політики Бенілюксу

щодо України (1991–2020). Матеріали ХІХ міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених

«Шевченківська весна – 2021», м. Київ, 26 березня 2021 року, С.240– 243.

14. Соловйова А.Б. Становлення політичних зв'язків України та країн Бенілюксу (1991–2008 р.). «Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського суспільства в Україні». Львів, 29–30 січня 2021 р. С. 111–116.
15. Соловйова А. Б. Торговельно-економічне співробітництво України та країн Бенілюксу (1991–2020 р.). Актуальні дослідження правової та історичної науки (випуск 29): матеріали міжнародної науково- практичної інтернет-конференції /Збірник тез доповідей: випуск 29 (м. Тернопіль, 10 лютого 2021 р.). Тернопіль, 2021. С. 77–81.

## ЗМІСТ

<b>АНОТАЦІЯ</b> .....	<b>2</b>
<b>SUMMARY</b> .....	<b>11</b>
<b>СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ АВТОРА</b> .....	<b>20</b>
<b>ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ</b> .....	<b>24</b>
<b>ВСТУП</b> .....	<b>25</b>
<b>РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА І ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ</b> .....	<b>31</b>
1.1. Стан наукової розробки проблеми .....	31
1.2. Джерельна база дослідження .....	38
1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження.....	54
<b>РОЗДІЛ 2. ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА КРАЇН БЕНІЛЮКСУ</b> .....	<b>67</b>
2.1. Нормативно-правова база та інституційне забезпечення співробітництва України та країн Бенілюксу .....	67
2.2. Місце України у східноєвропейській політиці країн Бенілюксу 1991-2013 рр.....	85
<b>РОЗДІЛ 3. СПЕЦИФІКА ПОЛІТИКИ КРАЇН БЕНІЛЮКСУ ПІСЛЯ ПІДПИСАННЯ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ УКРАЇНА – ЄС</b> .....	<b>104</b>
3.1. Зміна векторів у зовнішній політиці країн Бенілюксу щодо України 2014 – 2020 рр.....	104
3.2. Роль російського чинника в українській євроінтеграції та відносинах Україна – країни Бенілюксу.....	117
<b>РОЗДІЛ 4. СПІВРОБІТНИЦТВО КРАЇН БЕНІЛЮКСУ ТА УКРАЇНИ: ЕКОНОМІЧНИЙ, НАУКОВИЙ ТА КУЛЬТУРНИЦЬКИЙ ВИМІРИ</b> .....	<b>136</b>
4.1. Торговельно-економічне співробітництво України та країн Бенілюксу...	136
4.2. Освітня діяльність українців у країнах Бенілюксу .....	158
4.3. Роль громадських організацій у становленні культурного співробітництва між Україною та країнами Бенілюксу .....	174
<b>ВИСНОВКИ</b> .....	<b>186</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ</b> .....	<b>193</b>
<b>ДОДАТКИ</b> .....	<b>252</b>

## ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЗЄС - Західноєвропейський союз

ЄС - Європейський Союз

КМУ – Кабінет Міністрів України

ПВЗВТ - Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі

РФ – Російська Федерація

СКУ – Світовий конгрес українців

СНД – Співдружність Незалежних Держав

СП – Східне партнерство

УА – Угода про асоціацію

УПС – Угода про партнерство і співробітництво

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка



## ВСТУП

У сучасному глобалізованому світі формування зовнішньополітичних зв'язків України з європейськими країнами має фундаментальне значення. Україна посідає важливе місце в європейській зовнішній політиці. Однак, особливої гострої актуальності дослідження відносин з країнами Європейського Союзу набуло внаслідок повномаштабного вторгнення росією в Україну 24 лютого 2022 року. Крім того, у зв'язку з агресивною війною росії проти України дослідження російського чинника у відносинах України з країнами Європейського Союзу набуває вирішального значення як у контексті реакції цих країн на порушення з боку росії міжнародно-правових угод, і як наслідок, норм міжнародного права, так і щодо питання застосування міжнародно-правових механізмів підтримки України в боротьбі з агресором.

Вагомим самостійним чинником міжнародних відносин виступають як середні, так і малі держави, які є активними учасниками міжнародного життя. Впливовими акторами європейських міжнародних відносин є такі порівняно невеликі держави-члени ЄС, як країни Бенілюксу: Королівство Бельгія, у столиці якого розташовуються штаб-квартири ЄС і НАТО, Королівство Нідерланди, де в Гаазі регулярно проводяться важливі міжнародні конференції та конгреси й розташовано Міжнародний Суд ООН, а у Маастрихті у 1992 р. був підписаний договір про ЄС, а також Велике герцогство Люксембург, де часто проводяться саміти ЄС.

Актуальність аналізу місця України в зовнішній політиці країн Бенілюксу обумовлена необхідністю з'ясування основних етапів розвитку відносин країн Бенілюксу з Україною в контексті розвитку євроінтеграційних напрямів зовнішньої політики України, а також необхідністю визначення основних здобутків, прорахунків та перспектив співпраці. У зазначений період зовнішньополітичні пріоритети України можна охарактеризувати як досить мінливі, що

безсумнівно відобразилося на темпах розбудови співробітництва. Всебічний аналіз кооперації країн Бенілюксу та України дозволить глибше осмислити місце України в зовнішній політиці Бельгії, Нідерландів та Люксембургу як окремих держав, так і як членів Європейського Союзу.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертаційне дослідження виконане в межах науково-дослідної теми відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України «Зовнішня політика України: історичний досвід міжнародного співробітництва та проблеми реалізації європейського вибору» (державний реєстраційний номер 0115U002133).

**Мета дисертаційного дослідження** полягає у з'ясуванні специфіки українського чинника у формуванні та проблемах реалізації східноєвропейської зовнішньополітичної стратегії країн Бенілюксу упродовж 1991-2020 років.

Досягнення означеної мети передбачає вирішення низки конкретних, взаємозумовлених завдань, а саме:

1) проаналізувати стан наукової розробки теми дослідження у вітчизняній і зарубіжній історіографії, джерельну базу дослідження та окреслити його теоретико-методологічні засади;

2) дослідити систему нормативно-правової бази та інституційного забезпечення співробітництва України та країн Бенілюксу;

3) з'ясувати особливості зовнішньої політики країн Бенілюксу та їх впливи на політику Бенілюксу щодо України;

4) визначити місце України у східноєвропейському напрямі зовнішньої політики країн Бенілюксу впродовж 1991-2013 рр.;

5) проаналізувати зміни векторів співпраці країн Бенілюксу з Україною після підписання Угоди про асоціацію Україна-ЄС (2014-2020);

6) визначити роль російського чинника в українській євроінтеграції та відносинах Україна-країни Бенілюксу;

7) охарактеризувати торговельно-економічне співробітництво України та країн Бенілюксу та висвітлити основні зміни співпраці в умовах пандемії COVID-19;

8) дослідити освітню діяльність українців у країнах Бенілюксу;

9) з'ясувати вплив громадських організацій у становленні культурного співробітництва між Україною та країнами Бенілюксу.

**Об'єктом дослідження** є зовнішня політика країн Бенілюксу упродовж 1991–2020 рр.

**Предметом дослідження** є динаміка зміни курсу країн Бенілюксу щодо України з урахуванням пріоритетів європейської політики, спрямованої на розширення Євросоюзу та якісне поглиблення європейської інтеграції.

**Хронологічні рамки** охоплюють період 1991–2020 років. Нижня межа – 1991 рік, є роком проголошення незалежності України. З розпадом Радянського Союзу колишні радянські республіки отримали можливість здійснювати власну зовнішню політику й визначати зовнішньополітичний курс. Зі встановленням суверенітету Української держави стало можливим функціонування України як самостійного суб'єкта міжнародних відносин, зміцнення міжнародного авторитету держави. Верхня межа – 2020 рік. У 2019 році країни Європейського Союзу (ЄС) та Східного партнерства (СП) відзначили 10-ту річницю Східного партнерства, а у 2020 році завершилася дія програми дій «20 ключових досягнень Східного партнерства до 2020 року», які визначали конкретні цілі й завдання функціонування цієї ініціативи ЄС, що значною мірою визначала східноєвропейський напрям зовнішньої політики країн Бенілюксу.

**Методологію дослідження** становлять як загальнонаукові методи (аналізу і синтезу, індукції, дедукції), загально філософські (системний, структурно-функціональний), та методи емпіричних досліджень (аналіз документів і матеріалів), так і спеціальні історичні методи, до яких належать проблемно-хронологічний, і порівняльно-історичний та ін. Застосування порівняльно-

історичного методу дозволило з'ясувати спільне та відмінне у підходах різних ідейно-політичних течій у країнах Бенілюксу щодо співпраці з Україною. Системний метод у поєднанні з структурно-функціональним та проблемно-хронологічним розкрив уявлення про взаємини між Україною та країнами Бенілюксу як цілісний сегмент сучасної системи міжнародних відносин, дозволив відтворити їхню динаміку та виокремити основні напрями. За допомогою інституційного методу визначено інституційні механізми співробітництва між Україною та країнами Бенілюксу на рівні вищих органів державної влади в євроінтеграційних процесах.

**Наукова новизна дослідження.** Здійснений аналіз місця України в зовнішній політиці країн Бенілюксу протягом 1991–2020 рр. дозволив обґрунтувати низку теоретичних положень, що мають наукову новизну:

Уперше:

- з'ясовано особливості визначення стратегій зовнішньої політики малих держав у контексті політики Бенілюксу щодо України;
- висвітлено зміни тенденцій зовнішньої політики країн Бенілюксу в умовах російсько-українського збройного конфлікту та після підписання Угоди про асоціацію Україна-ЄС;
- доведено, що російський чинник негативно позначається на поглибленні відносин України та країн Бенілюксу, які є прихильниками прагматичного підходу до творення зовнішньої політики;
- залучено до наукового обігу низку джерел із фондів Історичного Архіву Європейського Союзу, Національних Архівів Нідерландів, Люксембургу, України, Архівів Міністерства закордонних справ Бельгії, що дозволило всебічно проаналізувати позиції урядів та політичних сил стосовно зовнішньої політики Бенілюксу щодо України;

Удосконалено:

- визначення основних етапів реалізації зовнішньої політики країн

Бенілюксу щодо України (1991–2020 рр.);

- знання про роль країн Бенілюксу в реалізації програми «Східного партнерства»;
- розуміння ролі громадських організацій у становленні культурного співробітництва між Україною та країнами Бенілюксу, особливостей їхньої діяльності в умовах пандемії COVID-19 ;
- вивчення особливостей формування освітніх осередків українців у країнах Бенілюксу;

Набули подальшого розвитку:

- дослідження праць бельгійських, люксембурзьких, нідерландських, російських, українських та інших науковців з обраної проблематики у контексті встановлення різниці сприйняття теми дослідження;
- аналіз впливу окремих партій країн Бенілюксу на посилення російського чинника у відносинах Україна-країни Бенілюксу та формування іміджу України в суспільствах країн Бенілюксу (2014–2020 рр.);
- систематизація нормативно-правової бази, що забезпечує співробітництво України та країн Бенілюксу;
- з'ясування тенденцій торговельно-економічного співробітництва країн Бенілюксу та України (1991–2020 рр.).

**Практичне значення результатів** дисертаційного дослідження полягає в розширенні знань з новітньої історії країн Бенілюксу, історії сучасних міжнародних відносин, особливостей формування нової європейської системи міжнародних відносин. Матеріали та висновки дисертації можуть бути використані для написання навчальних посібників із всесвітньої історії та підготовки спеціальних курсів із новітньої історії Бенілюксу.

**Апробація матеріалів дисертації.** Основні положення та висновки дисертації обговорювались на засіданнях відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституті історії України НАН України,

Міжнародній науково-практичній конференції «Scientific Research in XXI century» (Манчестер, Велика Британія, 16–18 грудня 2019 р.); Міжнародній науковій конференції «Засади зовнішньої політики пострадянських країн в 1991-2005 рр.: цивілізаційні, геополітичні та соціально-економічні аспекти» (Київ, 1 липня 2020 р.); «Перспективні напрями наукових досліджень» (м. Львів, 24 листопада 2020 р.); «Рівень ефективності та необхідність впливу суспільних наук на розвиток сучасної цивілізації» (м. Львів, 26–27 лютого 2021 р.); «Актуальні дослідження правової та історичної науки» (м. Тернопіль, 20 лютого 2021 р.); «Розвиток суспільних наук в сучасних умовах: теорія, методологія, практика» (м. Київ, 12–13 лютого 2021 р.).

**Публікації.** Основні положення дисертації та її результати викладено у 15 публікаціях, 7 із яких – статті у фахових наукових виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз даних, 8 – матеріали наукових конференцій.

**Структура та обсяг дисертації.** Дисертація складається зі вступу, 4 розділів, 10 підрозділів, загальних висновків, посилань, списку джерел та літератури (58 сторінок, 469 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить 253 сторінки машинописного тексту, з них основний текст (без анотації, списку використаних джерел та додатків) – 171 сторінка.

## РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА І ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

### 1.1. Стан наукової розробки проблеми

Українська історіографія налічує низку праць, що присвячені певним аспектам зовнішньої політики європейських держав щодо України. Однак, більшість із них присвячена таким державам як Німеччина, Франція та іншим великим європейським країнам, що мають вагомий вплив на ухвалення рішень у Європейському Союзі, у тому числі щодо розширення його кордонів. Історіографія теми включає також незначний за обсягом масив літератури, що присвячений саме зовнішній політиці окремих країн, які входять до складу Бенілюксу.

Наукові праці з проблематики зовнішньої політики країн Бенілюксу можна класифікувати наступним чином: 1) роботи, що присвячені політиці ЄС загалом; 2) праці, присвячені певним аспектам відносин України та країн Бенілюксу; 3) монографії та наукові статті, присвячені певним особливостям політики країн Бенілюксу, у тому числі політики цих країн у східноєвропейському напрямку. У сенсі їх аналізу вважаємо за доцільне виокремити праці: а) українських, б) бельгійських, голландських вчених, вчених-представників Великого Герцогства Люксембург, в) інших зарубіжних учених, що дозволить порівняти підходи до аналізу та оцінити політику кожної з країн Бенілюксу щодо України.

Принципово важливими для нашого дослідження є праці, що присвячені дослідженню політики Європейського Союзу щодо України, а також процесам європейської інтеграції, адже країни Бенілюксу відігравали та відіграють значну роль при впровадженні ініціатив ЄС, у тому числі щодо України.

У колективній монографії за ред. С. В. Віднянського «Україна в історії Європи ХІХ — початку ХХІ ст.: історичні нариси» представлені історичні нариси,

присвячені місцю України в європейському історичному процесі та проявам її європейської присутності у ХІХ — на початку ХХІ століть [186].

Особливо важливими для нашого дослідження є видання анотованих історичних хронік зовнішньої політики України, присвячених відповідно періодам 1991–2003 рр. (Київ, 2004), 2004–2007 рр. (Київ, 2014) і 2008–2013 рр. (Київ, 2015), 2014–2016 рр. (Київ, 2017) [210].

В.В. Копійка та Т.І. Шинкаренко у навчальному посібнику проаналізували історію й сучасний стан європейської інтеграції, закономірності й послідовність євроінтеграційного процесу, становлення спільного економічного, соціального, валютно-фінансового, політико-правового, науково-дослідного простору, простору свободи, безпеки та законності. Особлива увага приділена проблематиці відносин України і Європейського Союзу [220].

С. В. Віднянський, А. Ю. Мартинов проаналізували концептуальні засади зовнішньої політики України, прослідкувавши складний шлях розвитку держави від ідеалізму через «багатовекторний прагматизм» до неореалізму, який намагається враховувати динамічні зміни у розстановці сил на міжнародній арені [182]. Крім того, С. В. Віднянський та А. Ю. Мартинов всебічно дослідили політичні біографії п'ятнадцяти політичних діячів, які відіграли суттєву роль в історії європейської інтеграції. Своїми ідеями, поглядами та діяльністю у ХХ — на початку ХХІ століть вони помітно вплинули на розвиток та формування сучасної моделі об'єднаної демократичної Європи [185].

У монографії А.В. Грубінко та А.Ю. Мартинов дослідили вплив виходу Великої Британії з ЄС на сучасний етап розвитку європейської інтеграції. Авторами подано оцінки різними політичними силами Брекситу (Brexit), тлумачення його впливу на розвиток Євросоюзу. Особливу увагу приділено впливу Брекситу на зовнішню політику ЄС та військово-політичну інтеграцію. Розглянуто проблеми, ризики та перспективи його розширення, в тому числі за рахунок Туреччини та України [195]. Досліджені процеси цікаві тим, що дискусії



щодо позитивів перебування в ЄС точаться і у голландському та бельгійському суспільствах.

У вітчизняній історіографії значна увага приділяється проблематиці окремих аспектів українсько-бельгійських, українсько-голландських та ін. відносин різних історичних періодів. Однак механізми формування та функціонування зовнішньої політики країн Бенілюксу досі не були предметом окремого історичного дослідження.

Зазначена історіографічна тенденція підтверджується, зокрема, на основі аналізу наукових праць А.І. Кудряченка та Р.А. Кривоноса, які слушно зазначають, що в українській науці об'єктом досліджень зазвичай стають великі держави [227, с. 419]. У колективній монографії «Україна в Європі: контекст міжнародних відносин» у широкому історичному контексті розглянуто внутрішньополітичний стан та основні перспективи співпраці України з країнами Бенілюксу.

Говорячи про проблеми відносин України з державами Бенілюксу, вчені називають несприятливі умови для бізнесу в нашій країні (швидкі зміни законодавства, корупція на всіх рівнях державної влади тощо); однобічний характер співпраці у гуманітарній сфері, коли Україна виступає лише реципієнтом допомоги з боку державних і громадських інституцій країн Бенілюксу [227, с. 438-439]. Однак конкретна проблема еволюції зовнішньополітичного механізму країн Бенілюксу також не стала предметом розгляду. А.І. Кудряченко в низці публікацій акцентує увагу насамперед на політичних проблемах, які стосуються місця і ролі дипломатичної еліти у визначенні і реалізації зовнішньої політики Української держави. Вчений наголошує, що правильний вибір державою зовнішньої орієнтації може бути визначальним для перспектив її розвитку [230, с. 66].

Ширше коло проблем дослідив С.О. Рудько у своїй науковій праці «Зовнішня політика країн Західної Європи в пост біполярний період» [271].

Автором аналізуються головні вектори зовнішньої політики країн Західної Європи в пост біполярний період. Розкриваються особливості їх зовнішньої політики щодо інших суб'єктів міжнародних відносин. Характеризується участь країн Західної Європи у провідних міжнародних організаціях та проблемні аспекти міжнародних відносин на західноєвропейському просторі; спеціальний розділ присвячений пріоритетам зовнішньої політики країн Бенілюксу.

В.В. Резніков дослідив стан дипломатичної та економічної взаємодії України з Королівством Бельгія, Королівством Нідерланди, Великим Герцогством Люксембург та країнами Бенілюксу загалом [268]. У роботі показано вплив дипломатичних зносин на міждержавному, міжурядовому та міжрегіональному рівнях на розвиток економічного співробітництва вказаних країн. Крім того, автором розраховано та представлено прогноз розвитку зовнішньоекономічної співпраці України з країнами Бенілюксу у короткостроковій перспективі. І.М. Манаєнко проаналізував динамізм розвитку країн Бенілюксу в умовах європейських трансформацій [235].

Аналізу українсько-нідерландських відносин і процесу розвитку співпраці між обома державами присвячена стаття Р.А. Кривоноса [228]. Автор робить висновок про значну автономність окремих сфер нідерландсько-українського співробітництва та відмінності в складі учасників, залучених в кожен сферу з обох сторін.

О.О. Сободар аналізує питання трансформації зовнішньої політики Королівства Бельгія після конституційної реформи 1993 р. Основна увага приділяється новим повноваженням суб'єктів федерації в ухваленні рішень офіційного Брюсселя у сфері зовнішніх відносин [277].

Отже, стан вивчення у вітчизняній історіографії досвіду реалізації зовнішньої політики країн Бенілюксу з погляду функціонування її політичних механізмів свідчить, що зазначену проблему поки що системно не досліджено. Такий стан речей обумовлює безпосередню наукову та практичну потребу

поглибленого наукового осмислення цієї проблеми.

Необхідно зазначити, що у російській історіографії є наукові праці, присвячені різним аспектам зовнішньої політики Бельгії, Нідерландів та Люксембургу. У цілях даного дослідження необхідність використання праць дослідників з країни-агресора обумовлена рядом причин. По-перше, дослідження російського чинника у відносинах України та країн Європейського Союзу не можливе без аналізу місця росії в зовнішній політиці Європейського Союзу. По-друге, російські нарративи щодо європейської та російської зовнішньої політики значною мірою окреслені в працях дослідників з країни-агресора. Загалом, в таких працях досить часто зустрічаються нарративи російського імперіалізму, шовінізму, «російської могутності» та залежної від росії Європи.

У зарубіжній історіографії проблема історичної еволюції політичних механізмів забезпечення функціонування зовнішньої політики країн Бенілюксу розглянута досить детально.

Низка праць присвячена зовнішній політиці окремих країн, які є учасниками союзу. Так, Джейн А. К. Хей у своїй роботі «Зовнішня політика Люксембургу: малий розмір допомагає або заважає?» (Luxembourg's Foreign Policy: Does Small Size Help or Hinder?) приділяє увагу місцю Люксембургу на зовнішньополітичній арені. Автор аналізує політику Люксембургу у 1990-х роках, з особливою увагою до активної участі держави в політиці Європейського Союзу (далі – ЄС). У статті з'ясовується, наскільки невеликий розмір Люксембургу є позитивом або перешкодою для його успіху в досягненні міжнародних цілей [389].

Шарль-Етьєн Лагасе аналізує проблеми міжнародних відносин Бельгії на сучасному етапі у статті «Система міжнародних відносин у федеральній Бельгії» (Charles-Etienne Lagasse Le système des relations internationales dans la Belgique fédérale) [406]. Автор доходить висновку, що Бельгія зіткнулася з однією з перешкод, з якою стикалися більшість європейських держав, а саме: співжиття

різних культур на політичному рівні.

Низка праць присвячена ретроспективі зовнішньої політики Бенілюксу. Так, К. Крістієнс, Ф. Герітс, І. Годдеріс і Дж. Скотт-Сміт у праці «Бенелюкс і холодна війна: переосмислення відносин Заходу» [401] наголошують на тезі про «лояльність союзу», унікальність малих держав і важливість традиційної дипломатії. Окрему увагу приділено політиці країн Бенілюксу під час холодної війни.

Аналізу історії створення союзу присвячена праця Самуа Ашіль «Створення економічного союзу Бенілюксу» (La création de l'union économique Benelux) [443]. Схожу проблематику досліджував американський дослідник Е.Ф.Гюнтер «Країни Бенілюксу: історичне дослідження» (The Benelux Countries: An Historical Survey) [369].

У 2013 року вийшла друком книга «Бельгія, Люксембург і Нідерланди», що є частиною серії збірок «Британіки» по країнах ЄС, за редакцією Ноя Теша. Автори зазначають, що незважаючи на те, що Бельгія, Люксембург та Нідерланди, не є великими країнами, вони мають значний політичний вплив на міжнародній арені. Крім того, економічний союз Бенілюксу фактично послужив моделлю для ЄС. (Belgium, Luxembourg, and the Netherlands - Britannica Guide to Countries of the European Union) [345].

Праця Еріка Джонса «Країни Бенілюксу: ідентичність та власні інтереси» (The Benelux Countries: Identity and Self-Interest) присвячена аналізу відносин між ЄС і країнами Бенілюксу [392]. Автором наводиться теза, що участь в європейській інтеграції була актом національного інтересу, однак, на певному етапі, ЄС значною мірою вплинув на національну ідентичність країн Бенілюксу. Автор доходить висновку, що членство в Європейському Союзі змінює держави-члени навіть тоді, коли вони створюють і змінюють інститути Європи.

В окремих публікаціях розглянуті насамперед взаємодія країн Бенілюксу як на внутрішньо-політичному рівні, так і на міжнародній арені. У праці Б. Анрі

«Спільна земля: історія країн Бенілюксу, мікрокосмосу Європи» (Bernard, Henri. *Terre commune: Histoire des pays de Benelux microcosme de l'Europe*) із залученням широкого кола джерел та літератури проаналізовано основні етапи розвитку політичних зв'язків між країнами Бенілюксу [347].

Особливості зовнішньополітичних відносин країн Бенілюксу піддано аналізу в науковій статті колективу авторів Ян. Бейерс, Б. Керреманс і П. Бурсенс «Бельгія, Нідерланди та Люксембург: розмаїття серед країн Бенілюксу» (Jan Beyers, Bart Kerremans, and Peter Bursens (2001). *Belgium, the Netherlands, and Luxembourg: Diversity among the Benelux Countries*) [350].

На увагу заслуговують наукові праці, у яких висвітлюються концептуальні проблеми зовнішньої політики країн Бенілюксу та їх вплив на міжнародній арені як в історичному аспекті, так і на сучасному етапі. Зокрема, праця А.Е. Керстена «Чи є три маленькі дитини великими? Політичний вплив Бенілюксу 1945-1955» (Kersten A.E. (1982). *Maken drie kleinen een grote? De politieke invloed van de Benelux 1945-1955*) [400]. Керстен чітко пояснює, в який час і в яких випадках три уряди намагалися прийти до спільної політики і дій. Результат був вагомим, особливо щодо таких міжнародних питань, як врегулювання німецького питання та підготовка проєктів щодо європейського економічного співтовариства.

Схожу проблематику досліджує Маріо Хірш у статті «Міжнародне становище малих держав: проникнення політичних систем» (*La situation internationale des petits États : des systèmes politiques pénétrés*) [383]. Автор аналізує розмірні та структурні фактори, характерні для невеликих країн Західної Європи, звертає увагу на визначальний характер таких чинників щодо міжнародного становища країн та висуває тезу нерівномірної взаємозалежності в міжнародних відносинах.

Зовнішня політика країн Бенілюксу щодо України досліджувалася зарубіжними авторами досить побіжно. Більшість праць розглядають проблематику становлення відносин Україна-Бенілюкс лише з позицій відносин

України та Європейського Союзу, як єдиного організму. Так, Жан- Жак Мевель у статті «Перевірка, ЄС залишає двері відкритими для України», *Le Figaro*, 26 листопада 2013 року (Jean-Jacques Mével. «Mise en échec, l'UE laisse la porte ouverte à l'Ukraine », *Le Figaro*, 26 novembre 2013) [290] оцінює політику ЄС щодо України, приділяючи окрему увагу економічним ризикам, які має Україна.

Значна увагу зарубіжні вчені приділяють відносинам України, Росії та ЄС, серед яких і К. Дезері «Економічні та політичні відносини після розширення ЄС: країни Вишеградської групи та Росія, Україна, Білорусь та Молдова» (Kalman Dezseri. *Economic and political relations after the EU enlargement: the Visegrad countries and Russia, Ukraine, Belarus and Moldova*, Budapest, 2004) [397]. Дезері зазначає, що політика ЄС щодо східних сусідів змінилася, істотної зміни зазнали існуючі політичні та економічні зв'язки, структура зовнішньої політики. Дослідження Ніколасса Росса Сміта також дає широкий огляд відносин між ЄС, Росією та Україною шляхом порівняння зовнішньої політики ЄС і Росії, а також вивчення взаємодії ідентичності та сприйняття їх зовнішньополітичних рішень [450].

Отже, стан розробки проблеми вивчення досвіду реалізації зовнішньої політики країн Бенілюксу у вітчизняній та зарубіжній історіографії свідчить про відсутність комплексного дослідження, що обумовлює безпосередню наукову та практичну потребу поглибленого наукового осмислення цієї проблематики.

## **1.2. Джерельна база дослідження**

Джерельну базу дослідження зовнішньої політики Бенілюксу щодо України складають міжнародні договори, які заклали певні підвалини для розвитку співробітництва держав у різних сферах [63, 65, 67, 69-74; 102]. 31 грудня 1991 р. Королівство Бельгія визнало Україну як суверенну, незалежну державу. Дипломатичні відносини між двома країнами встановлено 10 березня 1992 р.

[117]. Правовою основою взаємовідносин є Договір про взаєморозуміння та співробітництво між Україною та Королівством Бельгія, Французькою спільнотою Бельгії, Фламандською спільнотою Бельгії, Німецькомовною спільнотою Бельгії, Валлонським регіоном Бельгії, Фламандським регіоном Бельгії, регіоном Брюссель – столиця Бельгії (від 23.04.1997 р.). Цей договір ратифіковано Законом № 1231-XIV від 17.11.1999 р. [68; 105]. Відповідно до положень цього договору Королівство Бельгія та Україна розвивають взаємовідносини на основі поваги, рівноправності, визнання суверенітету та державної незалежності обох держав, прихильності принципам свободи, демократії, верховенства закону та прав людини, а також вірності принципам та зобов'язанням у рамках Організації з питань безпеки і співробітництва в Європі [127].

Договірною-правову базу також складають такі документи як: Угода між Урядом України і Урядом Королівства Бельгії про встановлення дипломатичних відносин (10.03.1992 р.) [142], Конвенція між Україною і Королівством Бельгії про свободу пересування (07.07.1992 р.) [75], Угода між Урядом України та Урядом Королівства Бельгія про автотранспортне сполучення (28.07.1997 р.) [141], Угода між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Королівства Бельгія про військове співробітництво (15.02.2002 р.) [133], Угода між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Королівства Бельгія про участь українського контингенту у міжнародній миротворчій операції у складі тактичного угруповання під бельгійським командуванням [134], Угода про взаємну адміністративну допомогу в митних справах між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Бельгія від 01.08.2007 р. [147], Угода між Міністерством праці та соціальної політики України і Федеральною державною службою соціального забезпечення Бельгії про співробітництво у сфері соціального забезпечення від 16.10.2009 р. [135], Угода між Генеральною прокуратурою України та Федеральною прокуратурою Королівства Бельгія про

співробітництво у боротьбі з кіберзлочинністю, організованою злочинністю, корупцією та тероризмом від 15.10.2015 р. [131], Робоча угода між Державною податковою адміністрацією України, Генеральним директором податкової та митної адміністрації Нідерландів та Генеральним директором податкової і митної політики та законодавства Нідерландів про спонтанний обмін інформацією [125], Робоча угода між Державною податковою адміністрацією України, Генеральним директором податкової та митної адміністрації Нідерландів та Генеральним директором податкової і митної політики та законодавства Нідерландів про проведення одночасних податкових перевірок [126] тощо.

Політичний діалог Україна – Люксембург започатковано візитом до Люксембургу 14 червня 1994 р. Президента України Л. Кравчука, під час якого було підписано Угоду про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, Спільну декларацію Президента України і Прем'єр-міністра Люксембургу, двосторонню міжурядову Угоду про повітряне сполучення. Договірно-правова база про встановлення політичного діалогу налічує близько 20 угод.

Посольство Королівства Нідерландів в Україні було відкрито восени 1992 р. послом Нідерландів Робертом Серрі. Посольство України в державах Бенілюкс, у функції якого також входило представництво інтересів України в Нідерландах, було відкрито в Брюсселі влітку 1993 р. послом України В. Василенком. Самостійне дипломатичне представництво України в Королівстві Нідерланди розпочало свою діяльність в Гаазі у 2002 р. [259]. Договірно-правова база двостороннього співробітництва налічує понад 50 міжурядових, міжвідомчих та міжрегіональних угод.

Окрему групу джерел складають декларації зовнішньої політики країн Бенілюксу та звіти про проведену роботу в межах зовнішньополітичного співробітництва. Так, у Декларації зовнішньої політики Люксембургу,



представленої Міністром закордонних і європейських справ, містяться принципи, завдання і виклики зовнішньої політики. За останні роки Україна посідає важливе місце в стратегії зовнішньої політики Люксембургу. Значна увага приділена вирішенню конфлікту Україна – Росія та участі Люксембургу в його розв’язанні [151–154].

Звіти про діяльність у сфері закордонних справ країн Бенілюксу містять відомості про основні кроки, здійснені задля розвитку співробітництва у різних сферах. У звітах про діяльність у сфері закордонних справ Бельгії значну увагу приділено політичному та економічному діалогу держав, роботі Економічної комісії та представників України в Бельгії [42–45].

Серед інших джерел цієї групи важливе місце посідає спільний звіт про співпрацю Бенілюксу у сфері зовнішньої політики. Міжурядова співпраця між трьома країнами Бенілюксу відображена у консультаціях між міністрами закордонних справ трьох країн на засіданнях Ради закордонних справ Європейського Союзу та Ради з питань загальних справ відповідно. Проводяться спільні візити, а також зустрічі на рівні міністрів з іншими регіональними групами співпраці. Генеральні директори з політичних справта європейських справ мають регулярні контакти, виступають разом зі своїми колегами з ЄС та здійснюють спільні візити. Три європейські кореспонденти підтримують контакти, зокрема через щотижневі телеконференції, і погоджуються на спільних позиціях, які будуть представлені, серед інших, на консультаційних форумах та робочих групах ЄС.

Важливим джерелом інформації щодо спільної політики Бенілюксу слугує Бюлетень Бенілюксу. У цьому бюлетені публікуються рішення, спільна робоча програма, річний план, річний звіт і рекомендації Союзу Бенілюксу. У річних планах країн Бенілюксу визначені основні елементи систематичної кооперації країн із метою посилення та розвитку кожної із держав. У щорічному плані Бенілюксу 2017 р. зазначається, що уряди стикаються зі значними проблемами як

на європейському, так і на глобальному рівнях: зміна клімату, питання безпеки, фінансова криза та майбутнє Європейського Союзу. У зв'язку з появою таких перехресних і транснаціональних викликів виникає очевидна потреба в тісному міжнародному співробітництві. Країна сама по собі не має сил і можливостей для вирішення кожного з цих завдань [431].

У Звітах країн Бенілюксу про діяльність у сфері закордонних справ зазначаються спільні кроки країн Бенілюксу щодо врегулювання конфліктів та розвитку співпраці щодо України. Так, у зв'язку з подіями 2014 року відбулася низка візитів міністрів закордонних справ країн Бенілюксу до України. Метою таких візитів було нагадати про підтримку Бенілюксом територіальної цілісності та суверенітету України, підтримати процес реформ, а також наполягати на необхідності здійснення цих реформ у політичній та економічній сферах [44].

Важливо наголосити, що співробітництво також відбувається на різних рівнях та у різних сферах соціально-політичної діяльності. Особливу увагу міжнародної спільноти, в тому числі країн Бенілюксу, Україна отримала після подій 2013–2014 рр., а також внаслідок підписання Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.

Нормативно-правові акти, що є основою співробітництва Україна – ЄС, також є важливим елементом системи джерел взаємодії України та країн Бенілюксу. Наприклад, двосторонні акти між Україною та ЄС, які є основою співробітництва Україна – ЄС: Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію (Документ набув чинності 24.11.2009) [89], План дій «Україна – Європейський Союз». Європейська політика сусідства (дата схвалення Кабінетом Міністрів України: 12.02.2005 р.; дата схвалення Радою з питань співробітництва між Україною і Європейським Союзом: 21.02.2005) [88] та ін.

До документів ЄС, які є основою співробітництва Україна – ЄС, можна

віднести: Робочий документ Європейської Комісії до Комунікації «Східне партнерство» від 03.12.2008 р. [297], Робочий документ Європейської Комісії. Додаток до Повідомлення Європейської Комісії для Ради ЄС та Європейського Парламенту про посилення європейської політики сусідства (04.12.2006 р.) [124], Повідомлення Європейської Комісії «Прокладаючи шлях для запровадження нового Інструмента відносин з країнами-сусідами» (Брюссель, 01.07.2003 р.) [257], Спільну стратегію ЄС щодо України, схвалену Європейською Радою 11 грудня 1999 року [130], Директиву 2000/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики» від 23 жовтня 2000 року [66] та ін.

Матеріали, що зберігаються в історичному архіві Європейського Союзу надали можливість глибоко для глибокого аналізу нормативно-правових актів Європейського Союзу, а також вивчення ініціатив та еволюції ключових стратегій, що визначали різні етапи історичного розвитку цієї міжнародної організації. Крім того, були досліджені документи Європейського Союзу, спрямовані на взаємодію з Україною, що допомогло детальніше проаналізувати взаємовідносини між ЄС та Україною. За допомогою цих матеріалів також вивчено структурні та політичні зміни в контексті взаємодії між Європейським Союзом та Україною, що сприяло глибшому розумінню динаміки їхнього партнерства.

Дисертанткою також були залучені документи, що допомогли проаналізувати співробітництво України з країнами Бенілюксу в окремих галузях. Так, серед матеріалів Національного Архіву Люксембургу було проаналізоване досьє щодо співпраці між Західноєвропейським Союзом та Україною у сфері авіаперевезення.

Слід зазначити, що досьє щодо виконаної роботи міністерств країн Бенілюксу складають вагомий базис дослідження. Так, залучення досьє Міністерства закордонних справ Нідерландів, що зберігаються у національному

архіві Нідерландів, дозволило проаналізувати основні кроки політики Нідерландів на початкових етапах становлення Української держави. Проаналізовано основні звіти Дирекції з питань культурного співробітництва та іноземної інформації щодо співпраці з Україною (1992–1996).

Варто окремо зазначити про важливість офіційного листування дипломатичних представництв та міністерств у роботі над певним питанням. Дисертанткою були залучені документи фондів Національного архіву Нідерландів, а саме листування щодо культурних угод між Нідерландами та іншими країнами; Україна 1992–1996, що передували підписанню офіційних угод. (*Correspondentie inzake culturele akkoorden tussen Nederland en andere landen; Oekraïne 1992–1996*).

Крім того, вивчення листування Національної комісії з питань повернення в Україну культурних цінностей та державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей з відповідними вищими органами Нідерландів (за матеріалами Центрального державного архіву зарубіжної україніки) дозволило проаналізувати рівень розробки двостороннього діалогу Україна – Нідерланди.

Фонди Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України містять численні листування з Верховною Радою України, Адміністрацією Президента України, а також Кабінетом Міністрів України про виконання доручень Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України, Міністерства економіки та з питань Європейської інтеграції України. Вивчення таких документів дало можливість глибокого аналізу процедур, які передували підписанню угод про співробітництво, основних проблемних питань під час роботи над угодами, а також основних кроків по виконанню та результатів виконання таких угод.

Важливим джерелом є доповідні записки, довідки по виконанню доручень, постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України і Верховної Ради України, а

також накази Міністерств з питань співпраці з ЄС та країнами Бенілюксу. Звіти працівників центрального апарату Міністерства освіти і науки України про відрядження дозволили проаналізувати основні аспекти діяльності міністерства на міжнародній арені [15, арк. 1 – 3]. Доручення Кабінету міністрів України та документи Міністерства аграрної політики України дозволили проаналізувати ряд аспектів, зокрема ефективність програм інвестування в аграрний сектор та стан ринків сільськогосподарської продукції та їх потенціал для експорту [10, арк. 240 – 245]. Документи Міністерства інформації України надали можливість провести комплексний аналіз різних аспектів, як наприклад питань, пов'язаних з українським радіомовленням [19, арк. 10 – 16].

Іншим важливим історичним джерелом для дослідження зовнішньої політики Бенілюксу щодо України є мемуаристика. Спогади В. Д. Хандогія «Дипломатичні сюжети: невігадані історії кар'єрного дипломата» дозволяють проаналізувати часи перетворень кінця 1980-х – початку 1990-х років, особливості зовнішньої політики України та історії дипломатичної служби [54]. Спогади «Про найголовніше» Л. Д. Кучми дають чимало інформації про причини прийняття рішень під час його президенства, а також особисте ставлення до зовнішньо-політичних перетворень [52].

Аналіз книги спогадів першого Міністра закордонних справ України А. М. Зленка «Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін» дає змогу, через призму власного досвіду дипломата, дослідити зовнішньополітичну діяльність України за всі роки її новітньої історії, проаналізувати її особливості в період глобальних геополітичних змін [49]. А. М. Зленко, проаналізувавши зовнішньо-політичну діяльність України за всі роки її новітньої історії, розкрив особливості дипломатичних відносин України через призму власного практичного досвіду, неупереджено, зберігаючи правдивість фактів [207; 208].

Серед писемних історичних джерел із зовнішньої політики країн Бенілюксу

щодо України визначне місце посідає періодична преса. На окрему увагу заслуговує журнал «Зовнішня політика» (Foreign Policy). Цей журнал заснований у 1970 році Самюелем Хантінгтоном, американським політологом, автором концепції «зіткнення цивілізацій», і Уорреном Маншелем, американським дипломатом і інвестором, за підтримки Фонду Карнегі. Журнал порушує теми глобальної політики, економіки, світової інтеграції, політичних ідеологій та теорії міжнародних відносин. Низка статей присвячена ставленню ЄС до подій в Україні, реакції політичних діячів та організацій на ті чи інші події в Україні тощо.

Інші публіцистичні видання, які присвячують статті (повністю або частково) зовнішній політиці держав, також складають джерельну базу дослідження зовнішньої політики Бенілюксу щодо України. Чимала кількість статей присвячена соціологічному чиннику у відносинах двох країн та ставленню суспільства до певних подій. Так, у французькому виданні (Le Point) у статті під назвою «Les Néerlandais disent "non" à une association UE – Ukraine» («Голландці кажуть "ні" Асоціації Україна – ЄС») проаналізовано причини таких результатів референдуму та реакцію на референдум на рівні голів міністерств.

Українські періодичні видання, які виходять друком у країнах Бенілюксу, дають змогу дослідити розвиток співробітництва між державами, а також свідчать про активну діяльність української діаспори в країнах Бенілюксу. В Нідерландах видається двічі на рік часопис «Журнал Україна» (Oekraïne Magazine) голландською мовою [328]. Українською громадою Бельгії видаються двомісячник ГРУГОБ «Вісті» та щоквартальне видання Української греко-католицької церкви у м. Льєж «Парафіяльні вісті», а з 2005 року – щоквартальне видання Українського культурно-відпочинкового центру «Франкополе».

Окрему групу складають програмні документи організацій українців у державах Бенілюксу. Прикладом такого документа є статут української спільноти в Люксембурзі. У Статуті організація визначає мету створення:

«будь-яка діяльність, яка може сприяти розвитку культурних зв'язків між Люксембургом та Україною. Особливо вона присвятить себе пропаганді української культури. Вона прагне створити і підтримувати дружні відносини між своїми членами і відстоювати власні інтереси перед органами державної влади» [415].

Наступну групу джерел складають статистичні дані. Вони дозволяють прослідкувати етапи міграції українців до країн Бенілюксу, а також з'ясувати чисельність української діаспори. Особливий інтерес становлять дані Державної Служби Статистики України та статистичних центрів країн Бенілюксу. Так, наприклад, у Нідерландах, діє державне бюро статистики (CBS), яке публікує звіти щодо різних аспектів суспільного життя, в тому числі міграційних [199].

Зображальні джерела, а саме фоно - та кінофотодокументи, також посідають важливе місце серед масиву джерел з історії зовнішньої політики країн Бенілюксу щодо України. До цієї групи джерел входять аудіо - та відеоматеріали з самітів Бенілюксу, ЄС, спільних зустрічей держав на різних рівнях. Так, виступ Люка Якобса, посла Бельгії в Україні на міжнародній конференції «Українські проекти примирення та майбутнє Європи» дає змогу прослідкувати ставлення Бельгії до подій в Україні та основних шляхів врегулювання конфліктів в Європі. (Luc Jacobs. Ambassador of Belgium to Ukraine) [387].

В умовах євроінтеграційного вектору зовнішньої політики України, враховуючи географічне становище Української держави, особливої актуальності набуває аналіз основних напрацювань із питань української євроінтеграції та відносин Україна-країни Бенілюксу через призму ролі громадських інституцій у збереженні національної ідентичності українців у країнах Бенілюксу.

Крім того, останнім часом дослідники активно почали залучати візуальні джерела чи візуальні методи досліджень. Як справедливо зазначає О.О. Ковалевська, передумови розвитку візуальних студій (Visual Studies) склалися ще наприкінці XIX – на початку XX ст. [215], тому «візуальні студії (Visual Studies)

на сьогодні вже мають кілька десятків років власної історії... [216]. О. Ковалевська впевнено кваліфікує візуальну історію як субдисципліну з власним об'єктом дослідження поряд з візуальною соціологією, візуальною антропологією та ін. [165, с. 94]. Внаслідок розвитку інформаційних технологій, а також у контексті виходу нашої держави на світову арену як незалежного й самостійного суб'єкта, дослідження інформаційних можливостей цієї групи джерел у висвітленні міжнародних зв'язків України сучасного періоду, накопиченого досвіду і традицій співпраці з зовнішнім світом, залишаються постійно актуальними. Водночас, комплексного аналізу візуальних джерел дослідження діяльності українських громадських інституцій у країнах Бенілюксу (1991–2020 рр.) проведено не було.

Нині соціальні медіа стали значною частиною сучасної візуальної культури [361]. Сучасна соціальна комунікація стає все більш візуальною, заміщуючи інші форми передачі інформації в процесі соціальних взаємодій [218, с. 82]. Ми щоденно стикаємося з багатьма видами візуальних даних протягом більшої частини нашого повсякденного життя, тому наша взаємодія зі світом формується, здебільшого, візуально. Однією з причин цього є швидке розповсюдження візуальних технологій (телебачення, фотографія, кіно, інтернет тощо), які дозволяють створити нові способи бачення світу [437]. 17 грудня 1996 року Генеральна Асамблея ООН, підкреслюючи все зростаючий вплив, який надає телебачення на процеси прийняття рішень, привертаючи увагу всього світу до конфліктів та загроз миру та безпеці, проголосила 21 листопада Всесвітнім днем телебачення [18, арк. 3].

Соціальні медіа, такі як Facebook, Twitter, Instagram, Pinterest, Snapchat, Vine та інші, набувають все більшої актуальності як джерела, а також дозволяють дослідникам пізнати нові форми інтерпретації. Соціальні медіа дають нові способи організації соціуму, одночасно роблячи доступними нові методи аналізу сучасної соціальної взаємодії.



Важливу роль у збереженні національної ідентичності українців у країнах Бенілюксу відіграють українські громадські інституції, які залучають громадян до співпраці шляхом соціальних медіа, найпоширенішими з яких є: Facebook та Instagram. Такі соціальні медіа дають можливість українцям, що проживають у країнах Бенілюксу, здійснювати активну соціальну діяльність, долучатися до існуючих громадських інституцій та створювати нові. Формування міжкультурних відносин у кіберпросторі безпосередньо впливає на зміцнення соціальних зв'язків діаспори в реальному світі й дозволяє громадянам України поступово пристосуватися до нової культури на «ранніх етапах» міграції та зберегти зв'язок з українською культурою.

Пости, опубліковані у різноманітних соціальних мережах, зокрема, фотографії, відеоролики, картини тощо, є самостійним історичним джерелом, що дає можливість глибоко дослідити діяльність українських громадських інституцій за кордоном, зокрема, у країнах Бенілюксу.

Важливу роль для дослідника також відіграє тип сайту, на якому розміщене візуальне джерело. Так, залежно від соціальної мережі, візуальні джерела дослідження діяльності українських громадських інституцій можна поділити на такі види: відеоролики (Youtube, Vine), брошури та інфографіка (Facebook, Pininterest), фотографії (Instagram), короткі відеоматеріали – stories (Instagram, Snapchat). Інтерпретація візуальних джерел з огляду на контекст, аудиторію їх створення, а також пов'язані з ними публікації, значно спрощена за рахунок наявності в соціальних мережах хештегів (#). За своєю природою, будь-яка сторінка в соціальній мережі є своєрідним «каталогом» візуальних джерел. Адже, відповідно до словника української мови, «каталог – це перелік книжок, рукописів, картин і т. ін., складений у певному порядку, щоб полегшити їх розшук» [275].

Соціальні мережі надають доступ до цілої низки візуальних джерел. Водночас, завданням дослідника, що залучає соціальні медіа, як своєрідний

«каталог» візуальних джерел, є встановлення контексту створення кожного окремого візуального джерела, а також мети публікації його в соціальній мережі та мети групи загалом. Зарубіжні дослідники, зокрема Мартін Хенд, пропонують розглядати соціальні медіа в «реалістичному» та «конструктивістському» планах. У реалістичному плані до зображень у соціальних мережах (наприклад, до фотографій в обліковому записі Instagram) дослідники підходять з погляду відповідності їх змісту та меті посту, що дозволяє їм проаналізувати представлений соціальний світ з позиції самопрезентації. З погляду конструктивістів, до цих образів слід підходити як до часткових конструкцій соціального світу. Обидва підходи можуть трактувати зображення як репрезентативні чи живописні форми, так звані «дзеркалом» чи «узагальненим образом» [378].

Для окреслення ролі візуальних джерел у дослідженні діяльності українських громадських інституцій у країнах Бенілюксу, ми пропонуємо виокремити три основні функції таких інституцій, а саме – практичну, що дозволяє отримати поради щодо проживання за кордоном; об'єднувальну, що формує зв'язок з певним культурним осередком та допомагає полегшити культурний шок та адаптацію; культурно-просвітницьку, що допомагає зберегти культурні традиції українців за кордоном та глибше ознайомити нове покоління мігрантів з українською культурою.

Як справедливо зазначає О.А. Коляструк, для реконструкції повсякденного життя використання фотографій є не тільки можливим, а й необхідним. За ними відтворюється конкретний образ епохи, з деталями, дрібницями, під різними кутами зору. Фото уможливають відчуття емоційної атмосфери сприйняття історії [219]. Дослідження практичної функції українських громадських інституцій, а також повсякденного життя українців у країнах Бенілюксу потребує залучення візуальних джерел, таких як, наприклад, фотографії зустрічей різних осередків або фотореклама різних товарів та послуг. Такі джерела допомагають

поглибити уявлення про повсякденні потреби українців за кордоном, а також дослідити, чи наявна пропозиція, що здатна задовольнити такі потреби. Група “Українці в Люксембурзі”, що створена для українців, які проживають в Люксембурзі та сусідніх територіях, налічує понад тисячу учасників. Інформація та обговорення в ній носять практичний характер та дозволяють популяризувати українську культуру в Люксембурзі. Група “Українці в Люксембурзі” серед іншого займається організацією та проведенням різних культурних заходів, як наприклад, благодійні акції, ярмарки, концерти, поетичні вечори тощо. Група має свою сторінку у мережі Facebook, де регулярно публікує фотозвіти своєї діяльності.

Візуальні джерела, зокрема фотографії та відеоролики з благодійних акцій та ярмарок, дозволяють проаналізувати об’єднувальну роль українських громадських інституцій країн Бенілюксу в житті українців.

Г. Чен зазначив, що використання нових засобів масової інформації значно впливає на процес міжкультурної адаптації іммігрантів. Іншими словами, соціальна взаємодія, що здійснюється через нові ЗМІ іммігрантами, виявляється критичним елементом, здатним визначити, чи можуть вони успішно пристосуватися до приймаючої країни [375].

Нові медіа, особливо соціальні медіа, такі як Facebook, блоги, MySpace, YouTube та Twitter, дають можливість людям з усіх куточків світу представляти себе в певний спосіб та залишатися на зв’язку в кіберпросторі. Очевидно, що гнучкість інформації, що подається та розповсюджується в нових ЗМІ, безпосередньо вплине, позитивно чи негативно, на розвиток міжкультурних відносини у віртуальній спільноті через створення мережіособистих зв’язків.

Візуальні джерела відіграють фундаментальну роль у дослідженні культурно-просвітницької функції діяльності українських громадських інституцій у країнах Бенілюксу. Цікавим історичним джерелом є відео-записи інтернет-зустрічей або інтернет-конференцій, що стали особливо поширеними в період

карантину 2020 року. Так, у інтернет спільноті «Українці в Люксембурзі» був опублікований відеозапис презентації українського перекладу еротично-кримінального роману Бориса Віана «І ми знищимо всіх потворних», який був здійснений видавництвом Вавилонська бібліотека за підтримки Програми сприяння видавничій справі «Сковорода» Посольства Франції та Французького інституту в Україні за участі акторки та авторки п'єси "Для наших диких душ", створеної за романом, Мадлен Бонгард (Швейцарія), перекладачки роману Дарії Бібікової, продюсерки радіо "Культура" Ірини Славінської та письменника Андрія Куркова.

Окрему роль у системі джерел відіграють відеоматеріали, зокрема, ролики в соціальних мережах, наприклад, у мережі Youtube. Протягом останніх десятиліть відео в соціальних мережах стали не тільки популярною формою передачі інформації, але й поширеним історичним джерелом. Технічна можливість сучасної зйомки, а також постійне оновлення та легкість доступу до інформації розширили способи вивчення діяльності діаспори за кордоном.

Існує багато прикладів відео, які можна залучити для досліджень, включаючи відео засобів масової інформації, автоматизованих записів відеоспостереження та відео з YouTube. Однак, як і при роботі з іншими видами джерел, необхідно враховувати контекст створення відео, а також його цільову аудиторію.

Загалом, відео можуть спонукати до обговорення або створювати основу для роздумів [439]. Дослідник Ф. Точон припускає, що рефлексії, викликані переглядом відео, можна поділити на три групи: реконструкція мислення часу, у якому створено відео, створення наративу після перегляду й рефлексії про теперішні та майбутні дії [461].

Соціальні мережі, такі як Facebook, Twitter, Instagram, Pinterest, Snapchat, Vine виступають осередками візуальних джерел для дослідження діяльності українських громадських інституцій у країнах Бенілюксу наприкінці ХХ – на

початку XXI століття. У епоху глобалізації соціальні медіа стають все більш популярними у повсякденному житті завдяки своїм зручним та ефективним функціям, зокрема, дозволяють робити пости з фото та відео матеріалами, що, для дослідника, відіграє роль своєрідного електронного «каталогу джерел», де зібрані фотографії, картини, відео, у тому числі інтернет-конференції тощо. Соціальні мережі не тільки об'єднують людей з різних культур, а й дозволяють представникам однієї культури розвивати та популяризувати свої національні культурні традиції, проживаючи за кордоном. Сучасні візуальні джерела, опубліковані в соціальних медіа дозволяють дослідити ряд функцій, які виконують українські громадські інституції, а саме: практичну, культурно-просвітницьку, адаптивну. Крім того, для комплексного дослідження діяльності українських громадських інституцій в країнах Бенілюксу наприкінці XX – на початку XXI ст., необхідно класифікувати візуальні джерела залежно від соціальної мережі на такі види: відеоролики (Youtube, Vine), брошури та інфографіка (Facebook, Pininterest), фотографії (Instagram).

Отже, джерельна база є розгалуженою та ґрунтовною, аналіз якої дозволив вирішити поставлені завдання та зробити висновки. Джерельну базудослідження зовнішньої політики Бенілюксу щодо України складають такі групи джерел: 1)Актові матеріали: – міжнародні договори між Україною та Бельгією, Люксембургом, Нідерландами, які заклали правові основи двостороннього співробітництва між державами у різних сферах; – офіційні угоди, програми, закони, плани дій Європейського Союзу щодо співробітництва з Україною, до яких доєдналися країни Бенілюксу; – рішення, спільні робочі програми, річні плани, річні звіти і рекомендації Союзу Бенілюксу щодоспівробітництва з Україною; – доповідні записки, довідки по виконанню доручень, постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України і Верховної Ради України, а також накази Міністерств з питань співпраці з ЄС та країнами Бенілюксу, звіти працівників центрального апарату міністерств, листування з Верховною Радою України, Адміністрацією

Президента України, а також Кабінетом Міністрів України про виконання доручень Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України, Міністерства економіки та з питань Європейської інтеграції України; 2) Статистичні матеріали, результати опитувань громадської думки та експертів, соціологічні дослідження; 3) Періодична преса, у тому числі українські періодичні видання, які виходять друком у країнах Бенілюксу, що дають змогу дослідити розвиток культурного співробітництва між державами, а також свідчать про активну діяльність української діаспори в країнах Бенілюксу. 4) Зображальні джерела, а саме фоно - та кінофотодокументи, до яких належать аудіо - та відеоматеріали з самітів Бенілюксу, ЄС, спільних зустрічей держав на різних рівнях, а також зображальні джерела, опубліковані в соціальних мережах громадських об'єднань українців у країнах Бенілюксу. Основу дослідження складають матеріали з фондів Історичного Архіву Європейського Союзу, Національних Архівів Нідерландів, Люксембургу, України, Архівів міністерства закордонних справ Бельгії, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (Міністерства освіти України, Міністерства культури України, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства аграрної політики, Міністерства інформації України) що дозволило всебічно проаналізувати позиції урядів та політичних сил стосовно зовнішньої політики Бенілюксу щодо України.

### **1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження**

Для всебічного, ґрунтовного та системного аналізу місця України в зовнішній політиці країн Бенілюксу необхідно сформулювати теоретико-методологічні засади дослідження. Відомі українські історики С.В. Віднянський

та А.Ю. Мартинов справедливо звертають увагу на те, що міжнародні відносини загалом та зовнішня політика окремих держав зокремає одним із найскладніших предметів наукового дослідження [183, с. 41]. Крім того, складною є і сама категорія «зовнішньої політики», яка залишається однією з найсуперечливіших у сучасній теорії міжнародних відносин, оскільки, як зазначають вчені, зовнішня політика держави формується під впливом як зовнішніх, так і переважно внутрішніх факторів, є продуктом їх складного взаємозв'язку [217, с. 58]. За таких обставин для визначення параметрів української зовнішньої політики, її загальної довготермінової спрямованості первинним комплексним показником є цивілізаційна належність країни та її населення, а також з'ясування особливостей діалектичних взаємозв'язків між історичними витоками, цивілізаційними цінностями й національними інтересами [180, с. 12]. Дослідження ролі України в зовнішній політиці країн Бенілюксу вимагає аналізу не лише питань, пов'язаних із зовнішньополітичним курсом Бельгії, Нідерландів і Люксембургу щодо України, але й загальноєвропейських зовнішньополітичних тенденцій та виявлення їх специфічних детермінант, а також окреслення унікальних рис зовнішньої політики ЄС по відношенню до України.

Дисертаційне дослідження виконане на основі принципів історизму, об'єктивності, системно-структурного, комплексності та багатофакторності.

Послідовне використання принципу історизму стало основою передумовою узагальнення найважливіших аспектів змісту, сутності та закономірностей процесу творення як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями системи історичних знань про основні події і тенденції розбудови відносин України та країн Бенілюксу в новому геополітичному просторі.

Історизм слугував вивченню генезису й розвитку передумов, перебігу та перспектив співробітництва України та країн Бенілюксу в новітню добу в різних секторальних аспектах, виявленню проблем, які гальмували становлення цієї співпраці, та ключових чинників впливу на поліпшення зовнішньополітичних

зв'язків України з країнами Бенілюксу з огляду на їх відповідність контексту стратегічного партнерства. На цій основі здійснено визначення пріоритетних сфер поглиблення відносин між Україною та країнами Бенілюксу на короткотермінову й довгострокову перспективу в контексті стратегічного партнерства.

Головною вимогою принципу історизму є розгляд історичних подій і явищ як органічного різновиду об'єктивних процесів із властивими йому детермінантами, закономірностями і тенденціями, які досягають науковими засобами в межах історіографічної парадигми. Принцип історизму передбачає конкретність вивчення історіографічного процесу, аналіз конкретної ситуації, характерної для розвитку історичних знань, диктує необхідність його аналізу зв'язку з політичними, соціально-гуманітарними, духовними процесами [330, с. 226].

Принцип об'єктивності дозволяє розглядати конкретні події та явища у всій їхній багатогранності. Особливого значення набуває використання принципу об'єктивності в контексті дослідження зовнішньої політики країн Бенілюксу щодо України під час аналізу праць українських, нідерландських, бельгійських, люксембурзьких та інших європейських дослідників. Адже щодо одного й того ж самого аспекту відносин можливо знайти абсолютно різні позиції, думки та висновки. Так, наприклад, під час дослідження ролі країн Бенілюксу у становленні політичного діалогу Україна-ЄС аналіз історіографії проблеми зміни векторів зовнішньої політики країн Бенілюксу щодо України показав, що якщо одні дослідники подають інформацію із захопленням та позитивно (українські, французькі, країн Балтії), то інші навпаки – через призму знецінення значення Угоди про асоціацію. Так, під назвою «Відсутність членства України в ЄС» уряд Нідерландів розмістив наступну інформацію: «Угода про співпрацю не стосується вступу до ЄС. Це також не є воротами до майбутнього членства в ЄС. Наприклад, слово членство в ЄС ніде не згадується в угоді. Угода дійсно



встановлює співпрацю з сусідньою країною ЄС. Як торгова держава, Нідерланди протягом багатьох століть ведуть переговори про угоди про торгівлю та співробітництво. Європейський Союз має десятки угод про співпрацю, наприклад із такими країнами, як Гватемала, Ліван, Ізраїль чи Південна Корея. Ці країни також не стануть членами ЄС, але вони хочуть тісно співпрацювати з Нідерландами та ЄС» [399].

Методологія цього наукового дослідження базується також на системно-структурному підході до вивчення історичних передумов формування сучасного вектора зовнішньої політики країн Бенілюксу щодо України, а також позитивних та негативних аспектів її розвитку.

Системно-структурний підхід передбачає аналіз предмета дослідження як системи з її складною структурою внутрішніх елементів, взаємозв'язків між ними та їхньої взаємодії із зовнішніми елементами.

Системно-структурний підхід дав змогу на основі історіософічної системності однакових груп історіографічних джерел з історії сучасних відносин України з країнами Бенілюксу дослідити роботу спеціалізованих наукових осередків, творчих напрацювань окремих учених з окресленої проблеми, виявити і проаналізувати всі суттєві зв'язки, події, явища та особливості сьогоденної співпраці держав.

Також системно-структурний підхід дозволив дослідити зовнішню політику країн Бенілюксу по відношенню до України в системі зовнішньої політики всіх країн ЄС. За справедливим зауваженням А.Ю. Мартинова всевітня історія останніх трьох десятиліть більше зосереджувалася на порівнянні інших цивілізацій з Європою [237, с. 60]. Такий особливий інтерес дослідників пояснюється тим, що Європейський Союз є «найуспішнішою інтеграційною моделлю» [238, с. 185]. Україна принаймні прагне запозичувати систему європейських цивілізаційних цінностей у її суті, а не лише в зовнішніх атрибутах. Такий курс є не просто свідченням глибокої суспільної трансформації, а й

фактично ставить завдання радикальної зміни пострадянської цивілізаційної ідентичності України [239, с. 42].

Між зовнішньою політикою держави та її внутрішньою політикою існує тісний взаємозв'язок, який характеризує певну взаємозалежність цих понять. Класичними парадигмами міжнародних відносин є: реалізм, ідеалізм / лібералізм і глобалізм (або державоцентричний, багатоцентричний та глобально-центричний підходи до міжнародної політики) [446]. Якщо узагальнити ці визначення, можна зробити висновок, що зовнішня політика – це сукупність принципів, орієнтацій, програм, угод, установ та дій, що характеризують відносини держави з іншими державами.

У контексті дослідження зовнішньої політики країн Бенілюксу щодо України особливо яскраво відображено існування парадигм міжнародних відносин на практиці. Ці відносини можна проаналізувати через призму участі країн Бенілюксу у врегулюванні російсько-українського збройного конфлікту, а також реакції на агресію Росії щодо України.

Для реалістів зовнішня політика обмежена дипломатичними та стратегічними відносинами і спрямована насамперед на збереження або максимізацію військової та політичної могутності національної держави. Для неореалістів зовнішня політика також стосується економічної та технологічної потужності держав. Для інших класичних теорій міжнародних відносин вона охоплює всі зовнішні відносини держави і спрямована на захист не національних інтересів, концепцій, що вважаються штучними та безглуздими, а особливих інтересів певних суб'єктів суспільства: ліберали; клас, який контролює засоби виробництва та політичну владу, на думку марксистів; різні фракції економічних еліт, які поділяють політичну владу, на думку неомарксистів; групи інтересів громадянського суспільства, на думку неолібералів. Що стосується критичних теорій міжнародних відносин, то вони стверджують, що зовнішня політика держав визначається не їх об'єктивними матеріальними інтересами, а

ідеологічними та культурними цінностями урядів та різних соціальних груп [354].

Велике Герцогство Люксембург, територія якого лише втричі перевищує площу столиці України, є однією з найзаможніших держав Європи [278, с. 60]. Країни Бенілюксу, які є країнами-членами ЄС, поділяють європейські ідеологічні та культурні цінності, але своєю чергою, будучи малими за територією країнами, сконцентровані на збереженні економічної самодостатності держави.

С.В. Віднянський, характеризуючи особливості становлення зовнішньої політики незалежної України, вдало згадує формулу родоначальника концепції «політичного реалізму» в міжнародних відносинах Г. Моргентау, «зовнішньо - політичний потенціал» чи «сила держави», зміст, мета й векторії геополітичної орієнтації залежать від багатьох факторів: геополітичного статусу держави, кількості населення та його інтелектуального потенціалу, типу політичного режиму та ідеологічної орієнтації правлячих політичних сил і опозиції, ступеню зрілості інститутів громадянського суспільства, воєнного потенціалу й рівня соціально-економічного розвитку, наявності природних ресурсів тощо, а також від адекватного відображення зовнішньою політикою глобальних тенденцій світового розвитку [181, с. 20]. Отже, зовнішня політика держави, виходячи із засад лібералізму, являє собою набір зовнішніх цілей, визначених інтересами внутрішніх соціальних акторів. Лібералізм використовує підхід висхідного аналізу, який починається з внутрішнього середовища. Згідно з лібералізмом, ефективність держави визначає її статус у міжнародній системі. Навпаки, реалізм прийняв підхід спадного аналізу, який починається з міжнародної системи [338, с. 48].

Методологічний підхід до аналізу історіографії ґрунтувався на наукових розвідках, які критично досліджувалися на предмет підтвердження або заперечення авторської наукової гіпотези щодо зовнішньої політики країн Бенілюксу відносно України, з метою комплексної розробки проблематики, вирішення поставлених завдань, виокремлення наукових прогалів та

послідовного й системного їх усунення.

Дисертаційне дослідження ролі України в зовнішній політиці країн Бенілюксу ґрунтується на принципах комплексності та багатофакторності.

Застосування принципу комплексності проявилось в тому, що під час дослідження було використано досягнення не лише історичної науки, але й науки міжнародного права, міжнародних відносин, політології, соціології, філософії, логіки, юриспруденції тощо.

Принцип багатофакторності дозволив дослідити всю сукупність чинників, які впливали на формування та реалізацію країнами Бенілюксу зовнішньої політики щодо України на певних історичних етапах з 1991 року до сьогодення.

Під методологією розуміють не лише сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в певній науці, а й вчення про методи пізнання та перетворення дійсності [308, с. 207]. Найважливішим компонентом методологічного інструментарію дослідницької діяльності є методи, що в найзагальнішому випадку означають засоби досягнення мети і розв'язання поставлених науково-дослідницьких завдань, способи дослідження подій та явищ історичного процесу, які визначають планомірний перехід до їхнього наукового пізнання і практичної зміни дійсності [330, с. 227].

Термін «метод» грецького походження і означає шлях, спосіб пізнання, дослідження, простежування, визначається як спосіб досягнення певної мети, сукупність прийомів або операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності [194, с. 14]. Первинним методом пізнання є філософська діалектика. Як зазначає В. О. Антонов, діалектика є основою усієї системи методів наук, пізнання, оскільки вимагає від юридичної науки розглядати державно - правові явища об'єктивно, всебічно і конкретно, виявляти притаманні їм зв'язки та характер розвитку, наявні в них суперечності, оцінювати їх з якісного та кількісного боку, бачити залежність явища від його сутності. Діалектика виступає і як теорія методу, діалектична логіка, яка забезпечує науковий підхід до

вивчення питань історичного розвитку держави та права [162, с. 204–205].

Теоретичне тлумачення проблем зовнішньої політики будь-якої держави світу, так само як і практична реалізація тих чи інших концептуальних підходів до міжнародних відносин, спирається на з'ясування особливостей діалектичних взаємозв'язків між історичними витоками, цивілізаційними цінностями і національними інтересами. Досить часто повсякденність міжнародних відносин провокує стан конфлікту між цінностями, які певна держава обирає, і реальними національними інтересами [239, с. 41].

Український науковець В.Г. Космина, глибоко аналізуючи проблеми методології цивілізаційного аналізу історичного процесу, в контексті аналізу глибинних цивілізаційних особливостей України, наводить працю Ю.В. Павленка, на думку якого, Україна, Росія й Білорусь «у принципі не здатні інтегруватися в світ Заходу» [222, с. 261].

Напевно, неточність умовиводу Ю.В. Павленка, можливо, полягає у тому, що Україна не може бути, на наш погляд, у такому питанні поставлена на один щабель із іншими двома країнами. Звісно, як пише В.Г. Космина, «цього не можна виключити. Але названі країни, де колись пишались проведеною індустріалізацією, вкотре опинились перед необхідністю нової «модернізації» й «індустріалізації», щоб не залишитись назавжди сировинним придатком для розвинених країн. У них немає іншого виходу, крім як сповна включитися в усі світові системи комунікацій, котрі органічно функціонують саме на Заході. Україна, де стилі комунікацій східного типу проявляються найменше, а суспільна активність, як показала «Помаранчева революція» 2004 р., є найбільшою, зберігає для такого включення значні шанси» [222, с. 261].

Водночас досить суперечливо у свідомість вітчизняного істеблішменту проникає розуміння того факту, що Україна – на жаль чи на щастя – належить до зони так званого між цивілізаційного розламу. На нашій території (Закарпаття) розташовано географічний центр Європи, а в Криму ідентифікується

географічний центр Євразії. Суттєва диференціація культурно-цивілізаційної самоідентифікації громадян України західних, центральних та південно-східних областей наглядно проявилась, щоправда, не в останню чергу під впливом політичних технологій, за підсумками президентських виборів 2004 р. та парламентських виборів 2006 р. [184, с. 34]. На його думку С. Чугрова, зовнішньополітичний менталітет визначає позиціонування певної нації щодо зовнішнього світу. Можна погодитися з його думкою про те, що використання поняття «зовнішньополітичний менталітет» як аналітичного інструмента дає можливість кращого розуміння особливостей сприйняття зовнішнього світу представниками певної нації [239, с. 41].

Історична наука, як і будь-яка інша, має власний арсенал методів та методологічних засад пошуку істини, однак без чіткого філософсько-методологічного бачення загальної концепції історичного розвитку дослідник неминуче на кожному кроці буде поставати перед потребою розв'язання проблем філософського характеру, поєднаних із характером взаємозв'язків між пізнавальною діяльністю та об'єктивною дійсністю, панівною теорією та новими фактами [296, с. 176].

Завдяки останній властивості діалектики цей метод є незамінним для систематизації методології із виокремленням пріоритетних у надзвичайно широкому виборі інструментів, що їх видає досліднику сучасна наука. До основних віднесено принципи об'єктивності, всебічності, комплексності та історизму наукового пізнання, що поєднались із ціннісним підходом, на важливості якого наголошує В. Д. Бабкін [166, с. 103 – 115].

Як відомо, наука – це сфера людської діяльності, функцією якої є розробка й теоретична систематизація об'єктивних знань про дійсність на основі пізнання науковцем (суб'єктом дослідження) певних фактів, подій, речей, процесів (об'єкту дослідження). Для цього науковцем-дослідником застосовуються різноманітні загальнонаукові й спеціальні наукові методи, що створені та довели

свою корисність і ефективність у процесі наукової практики [229, с. 57].

Пізнавальна діяльність як складний процес має чітко визначені принципи та методи. Л. Зашкільняк слушно зазначає, що всі головні компоненти пізнавальної діяльності – творення історіографічних фактів, їх генералізація (узагальнення) і конструювання теоретичних історіографічних знань [206, с. 14]. Тому історіографи виокремлюють два основні рівні методів історіографічного дослідження: (1) методи конкретного історіографічного аналізу і (2) методи історіографічного синтезу. Якщо перший рівень безпосередньо пов'язаний із особливістю предмета вивчення (соціальні, культурні, психологічні, інституційні, мовні та інші складники історичних знань), то методи другого рівня спрямовані на узагальнення знань, здобутих за допомогою попереднього аналізу історіографічних джерел [330, с. 227].

Історичні передумови, основні етапи формування і розвитку зовнішньополітичних відносин між Україною та країнами Бенілюксу, виокремлення й аналіз внеску істориків, наукових осередків у їх вивчення було з'ясовано шляхом історіографічного аналізу й синтезу.

З урахуванням результатів аналізу кожного елемента, об'єкта й предмета історіографічного процесу виявлено і досліджено всі історіографічні джерела, що містять відомості про його розвиток, простежено на прямих течіях, наукові школи, вивчено персоніфікований внесок кожного науковця у поглиблення історичних знань і створення цілісної системи генези історіографії з історії зовнішньополітичних відносин України з країнами Бенілюксу в сучасних умовах. Цей метод дозволив з'ясувати автентичність і достовірність історіографічних джерел, встановити мотиви й обставини створення кожної історичної праці, поглиблено вивчити кожну з них. У праці велику увагу приділено аналізу класифікації джерельної бази дослідження. Саме опрацювання та комплексний аналіз великої кількості вітчизняних і зарубіжних історіографічних джерел, що здійснювався на основі пошуково-джерелознавчих прийомів і порівняльної оцінки

історіографічних узагальнень українських та зарубіжних істориків, представників інших гуманітарних наук, було проаналізовано історіографію історії взаємин України і країн Бенілюксу в новітню добу, здійснено класифікацію основного масиву джерельної бази дослідження.

Застосування методу системного аналізу виявилось важливим, оскільки дозволило висвітлити не лише суспільно-просторову природу явищ і процесів, але й суспільно-часові зміни досліджуваної реальності розвитку взаємин між Україною та Бельгією, Люксембургом та Нідерландами.

Метод синтезу дозволив поєднати всі аспекти інформації, здійснити реконструкцію на цій основі історіографічного процесу, сформувати цілісні знання про висвітлення зовнішньополітичних відносин України і країн Бенілюксу у сучасній українській історіографії. При цьому відзначимо, що аналіз та синтез є взаємопов'язаними і взаємообумовленими методами наукового пізнання, які мають універсальний характер для історіографії.

С.В. Віднянський та А.Ю. Мартинов наголошують на тому, що оскільки проблематика міжнародних відносин поєднує в собі комплекс системних складових всесвітньої та національної історії, вона вимагає обрання відповідних методологічних підходів порівняльного (компаративного) дослідження, системного й структурно-функціонального аналізу зовнішньої політики і дипломатії [183, с. 41].

Під час написання дисертації було застосовано також компаративний метод. Т.В. Винарчук окреслює напрямки компаративних досліджень історії українського державотворення в контексті історії Центральної та Східної Європи [187, с. 136]. Погоджуючись із авторкою щодо перспективності використання компаративного методу в історичній науці, у нашому дослідженні такий метод було використано для аналізу зовнішньої політики окремих країн Бенілюксу щодо України, порівняння основних тенденцій, способів, засобів та перспектив ведення такої політики Бельгією, Нідерландами та Люксембургом, а також



порівняння із зовнішньо- політичними векторами ЄС щодо України.

Існують різні рівні методологічного аналізу. Конкретно-наукова методологія зі своїми методиками має справу з технічними прийомами, приписами, нормативами, формулює принципи, методи конкретно-наукової діяльності, описує і обґрунтовує їх. Другий рівень — загальнонаукова методологія як вчення про принципи, методи і форми знання, що функціонують у багатьох науках і відповідають предмету і об'єкту дослідження. Це, наприклад, методи емпіричного дослідження: спостереження, вимірювання, експеримент; загально логічні методи: аналіз, синтез, індукція, аналогія, дедукція тощо, а також такі форми знання, як поняття і закони, гіпотези і теорії. Виникнувши як прийоми і форми, які використовуються в конкретних дослідженнях, вони потім використовуються іншими вченими в різних галузях знання, тобто отримують наукову і культурно-історичну апробацію, що дає їм статус загальних або загальнонаукових методів [251, с. 23–24]. Загальнонаукові методи – це система принципів, прийомів, що мають загальний, універсальний характер, є абстрактними, суворо не регламентовані, не піддаються формалізації та математизації; використовуються в усіх чи майже в усіх науках з урахуванням особливостей конкретних об'єктів дослідження [177, с. 37–38].

У контексті дослідження зовнішньої політики країн Бенілюксу щодо України необхідним є визначення понять, дотичних до теми дослідження. Так, у дисертації використовується поняття «російський чинник», «українська криза», «малі держави».

Отже, дослідження місця України у зовнішній політиці країн Бенілюксу базується на загальних та спеціальних методологічних засадах історичної та суміжних наук. Таке дослідження має бути побудоване на категоріально-понятійному апараті з залученням термінології інших наук. Для наукового осмислення історії взаємовідносин України та країн Бенілюксу, а також ролі країн Бенілюксу у становленні відносин Україна – ЄС необхідне залучення усієї

сукупності різноманітних наукових методів, принципів та методологічних підходів.

## **РОЗДІЛ 2. ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА КРАЇН БЕНІЛЮКСУ**

### **2.1. Нормативно-правова база та інституційне забезпечення співробітництва України та країн Бенілюксу**

Дослідження нормативно-правової бази співробітництва країн Бенілюксу та України неможливе без вивчення правового забезпечення співпраці України та Європейського Союзу, адже країни Бенілюксу, будучи впливовими європейськими державами, проводять східноєвропейську політику на основі законодавства ЄС.

Процес формування договірно-правової бази відносин України та ЄС, загалом, та країн Бенілюксу, зокрема, розпочався ще у 1990 р. С.В. Віднянський та А.Ю. Мартинов, справедливо виділяють новий історичний етап у розвитку вітчизняної зовнішньої політики з 16 липня 1990 р., коли Верховна Рада УРСР ухвалила Декларацію про державний суверенітет України [183, с. 50].

У цьому розділі Декларації про державний суверенітет України закріплено положення, відповідно до якого Українська РСР як суб'єкт міжнародного права здійснює безпосередні зносини з іншими державами, укладає з ними договори, обмінюється дипломатичними, консульськими, торговельними представництвами, бере участь у діяльності міжнародних організацій в обсязі, необхідному для ефективного забезпечення національних інтересів Республіки у політичній, економічній, екологічній, інформаційній, науковій, технічній, культурній і спортивній сферах [64].

У Постанові Верховної Ради України від 2 липня 1993 року «Про основні напрями зовнішньої політики України» було зазначено, що становлення України як незалежної демократичної держави відбувається в період кардинальних політичних і економічних зрушень в українському суспільстві та історичних змін

в системі міжнародних відносин, які характеризуються виникненням нових незалежних держав, появою нових регіональних центрів сили в міжнародних відносинах, переходом від ери конфронтації до ери відкритості і співробітництва, зникненням військово-політичного та ідеологічного протистояння в Європі [104]. У п. б частини 1 Розділу III «Напрями, пріоритети та функції зовнішньої політики України» цієї постанови було зазначено, що пріоритетними стратегічними напрямами у сфері двосторонніх відносин є активний розвиток політичних, економічних, науково-технічних, культурних та інших стосунків з такими групами держав як західні держави - члени ЄС та НАТО [104].

Отже, вже у перші роки діяльності України як незалежної держави співпраця з ЄС вже була визначена на законодавчому рівні.

Окремої уваги потребує Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, яка була підписана від імені України 14 червня 1994 року в Люксембурзі і стала першою правовою основою відносин між Україною та ЄС і започаткувала співпрацю з широкого кола політичних, торговельно-економічних та гуманітарних питань [148]. Відповідно до статті 1 Угоди про партнерство і співробітництво, цією Угодою встановлюється Партнерство між Співтовариством і його державами-членами з одного боку та Україною з іншого боку, цілями якого є: забезпечення у відповідних рамках політичного діалогу між Сторонами, який сприятиме розвитку тісних політичних відносин; сприяння розвитку торгівлі, інвестицій і гармонійних економічних відносин між Сторонами і, таким чином, прискоренню їхнього сталого розвитку; створення основ взаємовигідного економічного, соціального, фінансового, цивільного, науково-технічного та культурного співробітництва; підтримка зусиль України по зміцненню демократії і розвитку її економіки та завершенню переходу до ринкової економіки.

Одним із пріоритетних завдань сучасної зовнішньої політики України було і залишається подальше утвердження та інтенсивний розвиток

євроінтеграційного курсу. Значну роль у досягненні цього відіграє низка чинників, основним серед яких є подальше налагодження добросусідських відносин України з державами-сусідами та скасування бар'єрів, зумовлених обмеженістю державних кордонів [300, с. 48].

М. Микієвич та В. Муравйов віднесли Угоду про партнерство і співробітництво (далі – УПС) до категорії «змішаних угод» [241, с. 31; 244, с. 13]. УПС належить до так званих «змішаних угод» Європейських співтовариств, тобто є двостороннім договором, укладеним між Співтовариством та його однією чи кількома державами-членами, з одного боку, та третьою державною (державами) – з другого. Такий тип угод, що переважає у договірній практиці співтовариств, застосовується тоді, коли предмет договору частково охоплюється компетенцією Співтовариства і частково – компетенцією держав-членів. Такий підхід викликаний тим, що було б непрактично вести переговори щодо колективного договору, а потім штучно розділяти його на численні угоди за кількістю учасників переговорів. Змішані угоди спочатку ратифікуються всіма державами-членами ЄС, а потім затверджуються Співтовариствами [326, с. 199–200].

Переважаюча більшість положень установчих договорів реалізуються шляхом ухвалення постанов інститутами та органами ЄС. Установчі договори містять правові засади для ухвалення актів, визначають їх види та їх юридичну силу. Усі правові акти ЄС повинні мати власну правову основу (*base juridique*), визначену установчими договорами. Основними видами актів, які ухвалюють інститути ЄС, є регламенти, директиви та рішення (ст. 288 Договору про функціонування Європейського Союзу) [246, с. 60].

Установчі договори та акти інститутів ЄС можуть містити норми прямої дії. У доктрині міжнародного права під нормами прямої дії розуміють норми, які проникають у внутрішні правопорядки держав без ухвалення спеціальних актів з їх імплементації органами виконавчої або законодавчої влади держав (пряме

застосування, *direct applicability*). Однак у доктрині права ЄС, яка була обґрунтована Судом ЄС, пряма дія означає, що фізичні і юридичні особи держав-членів можуть посилалися на такі норми права ЄС при розгляді справи за їх участі у національних судах (пряма дія, *direct effect*) [245]. В. І. Муравйов справедливо зазначає, що у праві ЄС застосовуються обидва терміни. Зокрема, у ст. 288 Договору про функціонування Європейського Союзу вказується на те, що регламенти мають пряме застосування в усіх державах-членах Євросоюзу. Завдяки практиці Суду ЄС такими, що закріплюють норми прямої дії, визнані також певні положення Договору про функціонування Європейського Союзу (ст. ст. 23, 25, 28, 31, 39, 43, 49, 56), деяких директив ЄС, міжнародних договорів між ЄС і третіми країнами і міжнародними організаціями, постанов органів асоціацій, створених Євросоюзом з третіми країнами тощо [245].

Процес транспонування законодавства ЄС у правову систему України простежується до середини 1990-х. Цей процес має своєрідну правову базу, що складається з низки міжнародних інструментів, як загального, так і галузевого застосування [426, с. 43].

На підставі статті 90 Угоди про партнерство та співробітництво між ЄС та Україною, ратифікованої Європейським Парламентом 30 листопада 1995 року та Верховною Радою України 10 листопада 1994 року було створено Комітет парламентського співробітництва Україна–ЄС [31]. Комітет зібрався на своє перше засідання 5 листопада 1998 року в Брюсселі. Засідання проходило під головуванням Г. Бургардта, Генерального директора із зовнішніх зв'язків Європейської Комісії. Українську делегацію очолив Р. Шпек, Голова Національного агентства України з питань розвитку та європейської інтеграції. Загальним завданням Комітету з питань співробітництва стало забезпечення безперервності стратегічного партнерства між Європейським Союзом та Україною шляхом належного функціонування Угоди. Під час першої зустрічі було проведено діалог щодо ключових питань партнерства Україна – ЄС. Так,

комітет прийняв документ щодо реалізації Спільної робочої програми УПС, узгодженої першою Радою з питань співробітництва між ЄС та Україною 9 червня 1998 року, та погодив конкретні кроки, які мають бути здійснені в цьому контексті. Ці кроки включали заходи щодо усунення торговельних бар'єрів, подальшого наближення українського законодавства до стандартів ЄС, покращення українських процедур правозастосування у сфері прав інтелектуальної власності та зміцнення транскордонного та митного співробітництва [33].

З метою реалізації стратегічного курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу, забезпечення всебічного входження України у європейський політичний, економічний і правовий простір та створення передумов для набуття Україною членства у Європейському Союзі Указом Президента України № 615/98 від 11 червня 1998 року було затверджено Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу [97]. У документі визначено основні напрями співробітництва України з ЄС — організацією, яка в процесі свого розвитку досягла високого рівня політичної інтеграції, уніфікації права, економічного співробітництва, соціального забезпечення та культурного розвитку [329, с. 102]. Крім того, починаючи з 1998 року активно діяв Комітет з питань співробітництва між Україною та ЄС [8, арк. 1].

Учені вважають, що «інтеграція як процес» має глобальні масштаби, а «інтеграція як відносини» формується як регіональний стан [176, с. 121]. Інтеграційні процеси в політичному, військовому і економічному житті Європи супроводжувались науковими обґрунтуваннями, які потім були оформленні як теорії і концепції щодо вивчення феномена «інтеграція» [336, с.105].

Наступним етапом формування правового підґрунтя для євроінтеграції мала стати Програма інтеграції України до Європейського Союзу від 14 вересня 2000 року, яка була головним інструментом загальної стратегії на шляху наближення України до ЄС за всім спектром співробітництва

– політичним, соціальним, фінансовим, економічним, торговельним, науковим, освітнім, культурним тощо [116].

Саміт Україна – ЄС (Ялта, 7 жовтня 2003 р.) відбувся на тлі завершення нової хвилі розширення Європейського Союзу. За результатами складено спільну заяву Президента України Л. Кучми та Президента Європейської Ради С. Берлусконі, за участю Генерального Секретаря Ради/Верховного Представника з питань спільної зовнішньої політики й політики безпеки ЄС. Солани та Президента Комісії Європейських Співтовариств Р. Проді [451].

Копенгагенський саміт ЄС 1999 р. визначив критерії вступу країн до Євросоюзу, де однією з основних умов було створення ринкової економіки. Майже за 10 років Україна пройшла етап формування економіки, що розпочався з 1996 року, коли Європейський Союз визнав за Україною статус країни з перехідною економікою. Однак у 2005 році Рада Європейського Союзу надала Україні статус країни із ринковою економікою [223, с. 199].

Стимулюючим євроінтеграційним фактором українського зовнішньополітичного курсу стали події 2004-2006 рр., коли змінилось ставлення ЄС до євроінтеграційних прагнень України. Сутність цієї зміни полягає в тому, що відтепер європейці починають локалізувати Україну як країну, що розташована не просто “на сході”, а “на сході Європи”, визнаючи її невід’ємною складовою єдиного європейського цивілізованого і політичного простору, тобто “своєю”. Тому так званий іміджевий фактор починає працювати на користь України. Процес “великого розширення” ЄС 2004-2007 рр. засвідчив завершення перехідного періоду постсоціалістичної трансформації і становлення нових європейських відносин. Цей процес, з огляду на наближення до наших кордонів, вимусив визначитись з проблемою місця України в оновленій Європі [242, с. 11]. У цей період було значно розширено договірно-правову основу співробітництва України з ЄС [107; 136-138]. У 2004 році Верховна Рада України постановила затвердити Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС [92].



У березні 2007 року були розпочаті переговори щодо укладення угоди про асоціацію, політичні рамки якої були визначені на Паризькому саміті 9 вересня 2008 року. Французьке головування в Європейському Союзі справді стало активним чинником у переговорах щодо цієї угоди про асоціацію, якої Україна прагнула кілька років. Французькому головуванню довелося знайти середню позицію між дуже амбіційними цілями України та застереженнями, навіть ворожістю деяких держав-членів. Дійсно, держави-члени розділилися щодо того, як найкраще заохочувати реформи в Україні, причому деякі, такі як країни Балтії, Чехія, Словаччина, Польща чи Швеція, бажають запропонувати їй перспективу членства, інші, зокрема Бенілюкс, Німеччина, Іспанія та Італія, вважають за краще дотримуватися європейської політики сусідства, тим більше, що Україна зараз включена до Східного партнерства. На саміті в Парижі друга група держав-членів відмовилася від будь-якого переходу України від європейської політики сусідства до європейської перспективи. Ціною консенсусу, якого було важко досягти в Раді, французькому головуванню вдалося затвердити свою мету "політичного пакету", що включає три основні елементи: – укладення угоди про асоціацію; – початок діалогу щодо віз з метою їх «довгострокового» скасування поза рамками майбутньої угоди (без дорожньої карти, як для Балкан); – затвердження європейського характеру України, «європейської країни», яка «має спільну історію та цінності з країнами Європейського Союзу» [417].

9 вересня 2008 року відбувся Паризький саміт Україна та ЄС [449]. У спільній декларації, розробленій наприкінці саміту Україна–ЄС зазначалося, що «питання інтеграції України до Європейського Союзу має бути розглянуте з 2009 року» [416].

У Спільній декларації 9 вересня 2008 року зазначається, що «партнерство між Європейським Союзом та Україною [досягло] значного прогресу у всіх сферах, що становлять спільний інтерес: співпраці у зовнішній політиці та врегулюванні криз, економічному та енергетичному співробітництві,

співпраці у сфері юстиції, свободи та безпеки, включаючи візову політику, та багатьох інших секторах». Крім того, президенти [Ющенко, Саркозі та Баррозу] «також вирішили розпочати візовий діалог, спрямований на розробку відповідних умов, з довгостроковою перспективою встановлення безвізового режиму між ЄС та Україною» [449].

Після вступу України до СОТ, яке відбулося 16 травня 2008 року, спостерігалось подальше зміцнення інтеграційної платформи за такими напрямками: 1) успішні переговори та утворення митного союзу між Україною і ЄС щодо ліквідації митних та правових перешкод у цій сфері; 2) доопрацювання законодавства України згідно з європейськими стандартами стосовно пріоритетних сфер правового регулювання; 3) міжнародний діалог, що стосується питань науки та освіти, енергетики, економіки. Однак варто зазначити, що чимала кількість проблем з боку Української держави залишаються невирішеними [240, с. 164].

Постановою КМУ від 2 липня 2008 р. № 594 було затверджено Державну цільову програму інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2008–2011 роки [95], а також схвалено Концепцію реалізації державної політики у сфері інформування та налагодження комунікації з громадськістю з актуальних питань європейської інтеграції України [100;112]. Європейська інтеграція є визначальним чинником як зовнішньої, так і внутрішньої політики держави, зміцнює безпеку та позитивно впливає на відносини України з іншими державами.

4 грудня 2009 року відбувся тринадцятий саміт Україна–ЄС, який став першим самітом від моменту набуття чинності Лісабонським договором 1 грудня. У спільній заяві, розробленій наприкінці саміту Україна–ЄС зазначалося, що «визнаючи європейські прагнення України та вітаючи її європейський вибір, Президенти привітали суттєвий прогрес, досягнутий у відносинах України та ЄС за минулий рік у всіх сферах, що представляють спільний інтерес,

включаючи співпрацю у сфері зовнішньої та безпекової політики, економічний та фінансовий сектори; енергетичну сферу та сферу охорони навколишнього середовища та клімату, питання свободи та безпеки, а також у багатьох інших секторах» [128].

З 18 грудня 2009 р. Україна стала повноправним членом Енергетичного співтовариства. Договором про заснування Енергетичного співтовариства визначено зобов'язання членів цієї організації впроваджувати *acquis* Євросоюзу в галузі енергетики, що складається з чітко визначених нормативно-правових актів Євросоюзу у цій сфері, зокрема з питань енергетики, довкілля, конкуренції, відновлювальних джерел енергії. А це означає, що національні нормативно-правові акти в енергетичній сфері повинні відповідати нормам, що сформовані у цій галузі в рамках ЄС [299, с. 151].

Вже у червні 2009 року було ухвалено Порядок денний асоціації Україна–ЄС, який передбачав підписання угоди на саміті в грудні 2011 року. Однак ув'язнення колишнього прем'єр-міністра Юлії Тимошенко, судовий процес якого розглядався Європейською владою, як фіктивне правосуддя, значною мірою змушував ЄС відкласти підписання угоди [463].

Згідно з абзацом 13 частини 2 ст. 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 року основними засадами зовнішньої політики є забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі [94]. Відповідно до пункту шостого Резолюції 1755 (2010) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Функціонування демократичних інституцій в Україні» від 04.10.2010 встановлено, що «тісна співпраця з Європейською комісією за демократію через право (Венеціанською Комісією) має вирішальне значення для гарантування того, що пакети реформ, які наразі розробляються, повністю відповідають європейським стандартам та цінностям» [123]. Уряд президента Януковича, який виконував свої обов'язки з 2010 року,

офіційно заявив про прагнення приєднатися до ЄС як пріоритет своєї зовнішньої політики, але зусилля щодо впровадження реформ залишалися обмеженими, що призвело, наприклад, до сповільнення переговорів про безвіз на користь українців.

У пункті 2 Резолюції Європейського Парламенту від 25 листопада 2010 року зазначено, що «Україна має європейську перспективу, як держава з міцними історичними, культурними та економічними зв'язками з ЄС, а також тому, що Україна є одним з ключових партнерів Союзу у його східному сусідстві та здійснює важливий вплив на безпеку, стабільність і процвітання всього континенту» [122].

15-й Саміт Україна-ЄС відбувся у Києві 19 грудня 2011 р. Україну представляв президент Віктор Янукович. Європейський Союз (ЄС) був представлений в особі пана Германа ван Ромпея, голови Європейської Ради та Пана Хосе Мануель Дурао Баррозу, президента Європейської комісії [464].

Лідери обговорили події, пов'язані з конституційною, виборчою та судовою реформами в Україні, та визнали переваги подальшого проведення цих реформ у прозорий та всеохоплюючий спосіб із залученням опозиції та значною участю представників громадянського суспільства. Також були підтверджені зобов'язання створити інституційні, регуляторні та технічні умови для імплементації Угоди про асоціацію та створення Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі [464]. Отже, на 15-му Саміті Україна-ЄС переговори по майбутній Угоді про асоціацію завершилися, а 30 березня 2012 року текст майбутньої Угоди був парафований главами переговорних команд України та ЄС.

Одним із найважливіших правових документів у розвитку міждержавного співробітництва України з країнами Бенілюксу стала Угода про асоціацію між Україною та ЄС, політичну частину якої було підписано 21 березня 2014 року, а економічну частину – 27 червня 2014 року.

Важливий елемент майбутнього членства в ЄС – це відповідність держав-

претендентів основоположним принципам, закріпленим у Вашингтонському договорі, що стосується демократії та свободи людини. До них можна віднести такі: 1) верховенство права та захист прав людини і громадянина; 2) розвиток міжнародної співпраці у сфері вдосконалення та зміцнення демократичних інститутів, прав, свобод та підтримання стабільності; 3) підтримка миру, добросусідських відносин та вирішення конфліктів на дипломатичному рівні; 4) запровадження європейської моделі контролю над вітчизняними збройними силами [240, с. 165]. Україна – це країна, яка має стратегічне значення для ЄС; оскільки розміри, населення та географічне положення України дають їй особливе місце в Європі, роблячи її ключовим регіональним гравцем, який значно впливає на безпеку, стабільність та добробут всього континенту, і який, як наслідок, повинен брати на себе відповідну частку політичної відповідальності [121].

17-й саміт Україна–ЄС відбувся у Києві 27 квітня 2015 року, що став першим самітом у рамках Угоди про асоціацію Україна–ЄС. Україну на Саміті представляв президент Петро Порошенко, а Європейський Союз – Президент Європейської Ради Дональд Туск та Президент Європейської Комісії Жан-Клод Юнкер. У центрі уваги Саміту було обговорення ситуації на сході України та застосування Мінських домовленостей, імплементації Угоди про асоціацію та політичних і економічних реформ в Україні, включаючи фінансову та іншу допомогу ЄС, а також регіональні питання та підготовка до майбутнього саміту Східного партнерства у Ризі та огляд Європейської політики сусідства. Під час спільної прес-конференції керівництво ЄС подало чіткі сигнали на підтримку незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, зусиль нашої країни протидіяти збройній агресії з боку Росії, зокрема в контексті продовження санкційної політики ЄС та здійснення внутрішніх реформ в Україні. За підсумками Саміту було ухвалено спільну заяву [465].

Угоди про асоціацію належать до групи зовнішніх угод ЄС, укладених відповідно до “змішаної зовнішньої компетенції” ЄС (тобто разом з усіма

державами-членами ЄС), та укладаються згідно зі ст. 217 Договору про функціонування ЄС, в якій зазначено, що: “Союз може укладати з однією чи кількома третіми країнами чи міжнародними організаціями угоди простворення асоціації, яка характеризується взаємними правами та обов’язками, спільними діями і особливими процедурами” [212, с. 4]. Перше питання полягає в тому, чи схожа Угода про асоціацію між Україною та ЄС з існуючими угодами між ЄС та країнами, що не входять до ЄС? На погляд Р. Петрова, Угода про асоціацію між Україною та ЄС не має аналогів існуючим Угодам про асоціацію, укладеним ЄС з іншими країнами. Зокрема, Угода про асоціацію оновлює систему спільних інституцій, поглиблює двосторонні відносини у всіх сферах співпраці, зміцнює політичну асоціацію та економічну інтеграцію шляхом встановлення взаємних прав та обов’язків [426, с. 45].

У науці визначається зміст Угоди про асоціацію та елементи “acquis” ЄС, які підлягають транспозиції у правову систему України, і пропонується визначити “матеріальні” та “процесуальні” способи транспозиції “acquis” ЄС у правову систему України, які передбачені Угодою про асоціацію. На погляд науковців, “матеріальні способи” транспозиції “acquis” ЄС в правові системи третіх країн у зовнішніх відносинах ЄС включають: гомогенність, зближення законодавства, взаємне визнання стандартів і законодавства. “Процесуальні способи” транспозиції “acquis” ЄС у правові системи третіх країн здійснюються через формальну/неформальну участь у законодавчих процедурах ЄС й обмін інформацією, а також технічне та фінансове сприяння з боку ЄС [212, с. 5].

Інституційні аспекти забезпечення виконання Угоди про асоціацію включають як механізми координації євроінтеграційної політики всередині системи органів державної влади України, так і інституційну структуру в широкому розумінні, тобто разом із двосторонніми органами Україна-ЄС, створення яких передбачено положеннями Угоди про асоціацію. Розпочнемо із розгляду найважливіших особливостей інституційної моделі співробітництва України та ЄС

за Угодою про асоціацію. Інституційний механізм співробітництва України та Європейського Союзу визначається ст. 460-470 Розділу VII («Інституційні, загальні та прикінцеві положення»), а також окремими статтями інших розділів Угоди про асоціацію [262, с. 52].

Ключову роль у реалізації міжнародної політики відіграє інституційно-правове забезпечення. Формування теоретико-концептуальних основ та стратегії зовнішньополітичної діяльності віддзеркалює зовнішньополітичні ресурси та дипломатичні традиції. В цьому контексті, зовнішня політика ґрунтується на основних принципах міжнародного права, зокрема суверенній рівності держав, утриманні від загрози силою, повазі до прав людини, пріоритету загальновизнаних норм і принципів міжнародного права над національним законодавством і т. п. [264, с.109]. Саме суверенітет є гарантією існування сучасного стану міжнародних відносин, коли залежність політичної долі уряду будь-якої держави від внутрішньої політичної ситуації та громадської думки в цій країні є одним із вирішальних чинників його дій на міжнародній арені [325].

Вказаними нормами запроваджується розгалужена організаційна модель двостороннього співробітництва, яка покликана забезпечити виконання положень Угоди. Зокрема, передбачається, що спільними органами будуть саміти сторін угоди, Рада асоціації, Комітет асоціації, Парламентський комітет асоціації, Платформа громадянського суспільства. Передбачається також можливість заснування будь-якого спеціального комітету чи органу в конкретних сферах, необхідних для виконання цієї Угоди (ч.2 ст.466) [146]. Загалом така структура є традиційною для європейської політичної практики, оскільки передбачає періодичні зустрічі як на найвищому рівні (глави держав і урядів сторін), так і на рівні членів парламентів та представників організованого громадянського суспільства [262, с. 52].

У рамках реалізації Угоди у 2017 році було ухвалено низку документів, серед яких у сфері енергетики: Закон України «Про енергетичну ефективність

будівель»; Закон України «Про електронні довірчі послуги»; у сфері безпеки харчових продуктів: Закон України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин у цій галузі та про безпеку харчових продуктів»; Закон України «Про оцінку впливу на довкілля»; нормативно-правова база для імплементації міжнародних стандартів у галузі бухгалтерського обліку та фінансової звітності, а також аудиторської діяльності: Закон «Про приєднання України до Регіональної конвенції про пан-євро-середземноморські преференційні правила походження» та Угоду між Урядом України і Європейським Союзом про участь України в програмі ЄС «Конкурентоспроможність підприємств малого і середнього бізнесу (COSME) (2014–2020); стратегічні документи, що приймають європейські принципи у різних галузях: Національна стратегія поводження з відходами, Національний план скорочення викидів від великих спалювальних установок, Енергетична стратегія України на період до 2035 року.

З 2004 по 2011 рік в Україні функціонували дві державні програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України (Указ Президента України від 13 грудня 2003 р. № 1433 «Про державні програми з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2004–2007 роки», постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2008 р. № 594 «Про затвердження Державної цільової програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2008–2011 роки»). Однак жодна з них не виконана через відсутність бюджетних коштів, чіткої та адекватної системи моніторингу реалізації завдань програм, взаємодії між владою та інститутами громадянського суспільства тощо.

У 2013 році ухвалено Концепцію реалізації державної політики у сфері інформування та налагодження комунікації з громадськістю з актуальних питань європейської інтеграції України на період до 2017 року (розпорядження Кабінету



Міністрів України від 27 березня 2013 р. № 168 «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері інформування та налагодження комунікації з громадськістю з актуальних питань європейської інтеграції України на період до 2017 року»). Однак через скорочення видатків на виконання державних програм зазначена Концепція фактично не виконується.

Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки затверджено розпорядженням КМУ від 25 жовтня 2017 р. № 779-р. «Про схвалення Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018-2021 роки» [114]. Інтеграція України в європейський простір з метою набуття у майбутньому членства в ЄС є цивілізаційним вибором країни, який визначено Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики».

Отже, з 1990 по 2020 рік було ухвалено низку внутрішньодержавних нормативно-правових актів України для підтримання активного співробітництва з ЄС, а також укладено низку міжнародно-правових актів між Україною та ЄС. Крім того, розроблено ряд програм дій, зокрема, державні програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України, а також стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції.

Міжнародно-правовою основою співробітництва між Україною і країнами Бенілюксу є акти міжнародно-правового характеру, які мають різні назви «меморандум», «угода», «робоча угода», «конвенція», «протокол про співробітництво», «протокол про наміри» тощо.

Memorandum (з лат. memorandum – це те, про що необхідно пам'ятати, те, що варто уваги) пам'ятна записка, доповідна записка; мемуари; службова записка; запис [205, с. 55]. Меморандум є однією з форм договірної регулювання відносин, яка, зазвичай, засвідчує політичну волю сторін учасниць відносин, на відміну від договору не породжує юридичних зобов'язань, призначена для фіксації інформації щодо понятійного апарату, юридичних фактів щодо намірів сторін. Іншими словами, меморандум є договірною формою, яка застосовується

для регулювання широкого кола питань, може використовуватись у переддоговірному процесі, а також бути продовженням раніше укладених угод, їх конкретизацією або уточненням[205, с. 55].

Сторони уклали Меморандум про взаєморозуміння між Урядом Австралії, Урядом Королівства Бельгія, Урядом Малайзії, Урядом Королівства Нідерландів та Урядом України щодо політичної підтримки кримінального переслідування винних у збитті літака рейсу МН17 17 липня 2014 року; а також Меморандум про взаєморозуміння між Державним департаментом фінансового моніторингу, що діє у складі Міністерства фінансів України, та Підрозділом обробки фінансової інформації Королівства Бельгія щодо співробітництва у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом та ін.

Під час аналізу нормативних актів щодо співробітництва між Україною і країнами Бенілюксу з'ясовано, що сторони уклали протоколи про наміри, наприклад, Протокол намірів про співробітництво між Державним комітетом України з питань науки і технологій та Організацією з наукових досліджень Королівства Нідерландів [118], а також протоколи про співробітництво. Так, було укладено Протокол про співробітництво між Урядом України та Урядом Королівства Нідерландів у галузі поштового і електричного зв'язку [119], а також Протокол між Урядом України та Урядом Великого Герцогства Люксембург про внесення змін до Конвенції між Урядом України та Урядом Великого Герцогства Люксембург про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на доходи і капітал, Протокол про внесення змін до Конвенції між Україною і Королівством Нідерландів про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на доходи і майно [120]. Державами також було укладено Імплементативний протокол між Україною та державами Бенілюксу (Королівством Бельгія, Великим Герцогством Люксембург, Королівством Нідерланди) до Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про

реадмісію осіб [96; 115].

Отже, основним критерієм, що дозволяє відрізнити угоду про наміри між Україною та країнами Бенілюксу від попереднього договору між ними, виступає умова про обов'язки сторін. Іншими словами, якщо в угоду включені умови, що відображають лише загальні наміри сторін на майбутнє, то, відповідно, угоду слід кваліфікувати як угоду про наміри, що не породжує самостійно юридично значимих наслідків. Прикладом є Протокол намірів про співробітництво між Державним комітетом України з питань науки і технологій та Організацією з наукових досліджень Королівства Нідерландів, підписаний 28 вересня 1992 р. та діє з 28 вересня 1992 р. [118]. Або наприклад, чинний Протокол про співробітництво між Урядом України та Урядом Королівства Нідерландів у галузі поштового і електричного зв'язку, який підписаний 10.08.1992 р. [119].

Якщо ж у документі конкретно прописані умови, що створюють обов'язок сторін укласти договір у майбутньому, то його слід кваліфікувати як попередній договір.

Отже, наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, а саме під час становлення України як незалежної держави, яка стала самостійним гравцем на міжнародній арені, пріоритетним вектором зовнішньої політики був саме європейський вектор. Загалом, нормативно-правова база досить розгалужена та являє собою низку нормативно-правових актів між Україною та ЄС, а також низку нормативно-правових актів між Україною та державами Бенілюкс.

У ході аналізу міжнародно-правових актів щодо співробітництва між Україною та країнами Бенілюксу, залежно від того, які органи представляли Україну та країну Бенілюксу виділено:

1) *міждержавні договори, які уклалися на вищому рівні та від імені держави* (Угоди між Україною та Королівством Нідерландів про міжнародні автомобільні перевезення, про сприяння та взаємний захист інвестицій, про культурне співробітництво, про взаємну адміністративну допомогу в митних

справах та ін.; Угоди між Урядом України і Урядом Великого Герцогства Люксембург про повітряне сполучення);

2) *міжурядові договори, які уклалися від імені уряду* (Угоди між Урядом України і Урядом Королівства Бельгія про встановлення дипломатичних відносин, про повітряне сполучення [143], про автотранспортне сполучення, а також Угода про взаємну адміністративну допомогу в митних справах між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Бельгія; Угода між Урядом України та Урядом Королівства Нідерландів про повітряне сполучення, Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Королівства Нідерландів, Протокол про співробітництво між Урядом України та Урядом Королівства Нідерландів у галузі поштового і електричного зв'язку, Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Нідерландів про технічне та фінансове співробітництво [132] та ін.; Угода між Урядом України і Урядом Великого Герцогства Люксембург про співробітництво в галузі культури, освіти, науки, молоді, спорту і туризму [144], Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Великого Герцогства Люксембург в галузі банківської навчальної діяльності, Конвенція між Урядом України та Урядом Великого Герцогства Люксембург про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на доходи і капітал [77; 106], Угода між Урядом України та Бельгійсько-Люксембурзьким Економічним Союзом про взаємне заохочення і захист інвестицій та ін.);

3) *міжвідомчі договори, які уклалися від імені міністерств і відомств* (Угода між державною податковою адміністрацією України і Міністерством фінансів Бельгії в галузі обміну даними і одночасних перевірок, Меморандум про взаєморозуміння між Державним департаментом фінансового моніторингу, що діє у складі Міністерства фінансів України, та Підрозділом обробки фінансової інформації Королівства Бельгії щодо співробітництва в сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, Угода між

Міністерством праці та соціальної політики України і Федеральною державною службою соціального забезпечення Бельгії про співробітництво у сфері соціального забезпечення, Угода між Генеральною прокуратурою України та Федеральною прокуратурою Королівства Бельгія про співробітництво у боротьбі з кіберзлочинністю, організованою злочинністю, корупцією та тероризмом та ін.; Угода між Міністерством сільського господарства та продовольства України та Міністерством сільського господарства, природного контролю та рибальства Королівства Нідерландів про співробітництво в галузі ветеринарії, Протокол намірів про співробітництво між Державним комітетом України з питань науки і технологій та Організацією з наукових досліджень Королівства Нідерландів, Меморандум про співробітництво між Головною державною інспекцією з карантину рослин Міністерства сільського господарства і продовольства України і Службою захисту рослин Міністерства сільського господарства, природовикористання та рибоводства Нідерландів, Меморандум про взаєморозуміння між Віце-прем'єр-міністром, Міністром оборони України та Міністром оборони Королівства Нідерландів та ін.).

## **2.2. Місце України у східноєвропейській політиці країн Бенілюксу 1991-2013 рр.**

Географічне положення України, а також її історичне минуле значною мірою впливало на зовнішню політику України, зокрема, на вибір її векторів між Сходом та Заходом. З моменту виходу України на міжнародну арену основним завданням стало формування зовнішньополітичної стратегії, встановлення та подальша реалізація співробітництва у глобалізованому світі.

Початок ХХІ століття ознаменувався закріпленням позицій пострадянських країн на міжнародній арені та посиленням інтересу ЄС до країн Центральної та

Східної Європи як стратегічних партнерів. Стаття 237 Римського договору стверджувала, що "будь-яка європейська держава може подати заявку на членство у Співтоваристві, але не було чітких критеріїв для визначення терміну" європейська держава". У більшості випадків кордони Європи вільно осмислювались у сукупності факторів, що охоплюють географічну, геополітичну, культурну, релігійну, історичну, економічну та політичну основу [456]. Однак географічний критерій визначення "європейської держави" ніколи не був головним, створюючи сприятливі умови для вибору партнерів переважно з економічних та політичних мотивів.

Після розпаду Радянського Союзу основним зовнішньополітичним прагненням суверенної України стало визнання на міжнародній арені як самостійного суб'єкта міжнародного права. Україна обрала європейський вектор як пріоритетний, ставши повноцінним зовнішньополітичним актором ще у перші роки незалежності. Відповідно до ст. 2 Постанови Верховної Ради Української РСР «Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України в сфері зовнішніх зносин» Раді Міністрів Української РСР було доручено спрямувати зусилля на забезпечення безпосередньої участі Української РСР у загальноєвропейському процесі та європейських структурах [109].

Основною метою новоствореної держави стала стабілізація внутрішніх державних процесів та формування позитивного іміджу України на міжнародній арені. Україна вибудувалась як держава, і повинна була утвердити себе як українська політична нація [163, с. 7]. С.В. Віднянський та А.Ю. Мартинов пишуть: «Із перших днів незалежності Україна опинилася в епіцентрі глобальних геополітичних зрушень, і перед її зовнішньополітичною службою постали масштабні організаційні, концептуальні та практичні завдання... Причому вирішення зазначених завдань ускладнювалося тими обставинами, що становлення зовнішньої політики України відбувалося за умов економічної кризи початку 1990-х рр. та в ситуації фактичної відсутності внутрішньополітичного

консенсусу щодо її пріоритетів, жорсткого протистояння, зокрема, традиційних для українського суспільства світосприйняття «слов'янофільських» і «західних» концепцій» [184, с. 33-34]. Матриця зовнішньої політики країн Бенілюксу щодо України з 1991 р. залежала від вибору політичного вектору українським народом.

Важливу роль відіграла також практична готовність зовнішньополітичних відомств. Д.В. Хандогій (перший заступник Міністра закордонних справ України 2007 – 2010 рр.) наголосив, що проблема полягала в тому, що прорив України до незалежності був настільки швидким, що ні в психологічному, ні в професійному плані представники агентств закордонних справ не могли йти в ногу з динамічним розвитком подій, і деякі з них просто не сприймали їх. В результаті всього цього проблема з кадрами надзвичайно загострилася [323]. Перед першим Президентом Л. М. Кравчуком постало одне з найголовніших завдань — почати презентацію України як самостійної держави світовому загалу. Завдання це ускладнювалося тим, що на міжнародній арені Україна до цього часу доволі часто сприймалася як «частина Росії» [221].

Першим кроком до становлення будь-якої держави на міжнародній арені є процес її визнання іншими державами. На початку 90-х років незалежність нашої держави визнали понад 130 країн світу, а 106 країн налагодили з нею дипломатичні відносини [161, с. 36]. Міжнародне визнання має як формальний, так і фактичний «ціннісний» зміст. У вузькому значенні міжнародне визнання — це акт, яким держава дає згоду на існування нового політичного утворення і висловлює готовність з ним співпрацювати. Однак ціннісний фактичний аспект цього поняття має куди ширше значення, а саме: у цьому контексті міжнародне визнання фіксує те, що держава утворилася за правилами сучасних демократичних та правових стандартів [193].

Визнання держави не можна розглядати як формальний інститут міжнародного права. За допомогою акту визнання держава погоджується з відповідними змінами в міжнародному правопорядку і/або міжнародної

правосуб'єктності. Визнання, зокрема, свідчить про вихід на міжнародну арену нової держави або уряду і спрямоване на встановлення між державою, що визнає, і державою, що визнається, правовідносин, характер і обсяг яких залежать від виду і форми визнання [231, с. 91].

31 грудня 1991 року Бельгія, Велике Герцогство Люксембург та Королівство Нідерланди визнали Україну як незалежну суверенну державу. 10 березня 1992 року були встановлені дипломатичні відносини. Угодою між Урядом України і Урядом Королівства Бельгії про встановлення дипломатичних відносин було вирішено «встановити дипломатичні і консульські відносини між Україною і Королівством Бельгії і обмінятися дипломатичними представниками на рівні послів» [117]. Пізніше були започатковані діалоги держав на різних рівнях. Так, у липні 1992 року підписана Спільна Декларація Президента України Л. Кравчука та Прем'єр-міністра Королівства Бельгії Ж. – Л.Деана.

Починаючи з літа 1992 року, в Бельгії розпочало роботу українське Посольство на чолі з Послом Алексом Ленартсом. Посольство Королівства Нідерланди в Україні було відкрито восени 1992 р. на чолі з Послом Нідерландів Робертом Серрі. Посольство України в державах Бенілюкс, у функції якого також входило представництво інтересів України в Нідерландах, було відкрито в Брюсселі влітку 1993 р. Послом України В. Василенком. Самостійне дипломатичне представництво України в Королівстві Нідерланди розпочало свою діяльність у Гаазі у 2002 р [259].

Політичний діалог на вищому рівні започатковано візитом до Люксембургу 14 червня 1994 р. Президента України Л. Кравчука, під час якого було підписано Угоду про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, Спільну декларацію Президента України і Прем'єр-міністра Люксембургу, двосторонню міжурядову Угоду про повітряне сполучення [260]. Цікавим є той факт, що історія відносин України з ЄС фактично розпочалася в грудні 1991 року, коли Міністр закордонних справ



Нідерландів Ганс ван ден Брук, як представник головуєчої в ЄС країни, у своєму листі від імені Євросоюзу офіційно визнав незалежність України.

Отже, саме визнання України як суверенної держави необхідно вважати відправною точкою у формуванні діалогу між незалежною державою Україна та країнами Бенілюксу, адже в такий спосіб країни вказали на готовність до співпраці з новою державою.

Дві виборчі кампанії Леоніда Кучми [53], навпаки, демонстрували проросійську риторику та появу багатовекторного бачення зовнішньої політики. Концепція «багатовекторності» фактично визначала зовнішню політику України аж до середини 2000-х рр. Як зазначає В.А. Ромащенко, суть такої політики полягала в маневруванні між ЄС, РФ та США і враховувала ментальність різних українських регіонів, проте дозволяла Українській державі втілювати політику, виходячи виключно з прагматичних економічних інтересів [270]. Російська авторка вживає словосполучення «ментальність різних українських регіонів», вказуючи на існуючу різницю ментальності серед українського народу, що значною мірою демонструє російську риторику «інакшості» певних регіонів України, яку імперська політика Росії використовувала для ведення пропаганди.

1994 р. між США, Великою Британією, Росією та Україною в Будапешті було укладено Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з відмовою України від ядерної зброї та приєднанням до Договору про її нерозповсюдження. Держави взяли на себе зобов'язання поважати незалежність, суверенітет й існуючі кордони України, що було узгоджено відповідно до принципів Заключного акта НБСЄ [272, с. 110 – 111]. Офіційно стратегія українсько-російських відносин розглядалася, як така, що підпорядковується курсу європейської інтеграції України [302, с. 588; 303]. Європейський вектор зовнішньої політики також залишався в колі українських зовнішньополітичних інтересів.

У 1995 р. Україна вступила до Ради Європи [236]. З метою реалізації

стратегічного курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу, забезпечення всебічного входження України у європейський політичний, економічний і правовий простір та створення передумов для набуття Україною членства у Європейському Союзі Указом Президента України № 615/98 від 11 червня 1998 року було затверджено Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу [97].

С.І. Шкабко у своєму дисертаційному дослідженні зазначив, що європейський та євроатлантичний напрями в зовнішньополітичній діяльності Л. Кучми втілювалися досить хаотично і непослідовно. При задекларованих цілях щодо членства в ЄС і НАТО співробітництво з РФ та державами СНД посідало чільне місце. Ці дії характеризувалися проведенням політики «багатовекторності», яка передбачала одночасну співпрацю на західному і східному векторах для отримання якнайбільших зисків від партнерів. Проте такий підхід не сприяв реалізації задекларованих цілей, наслідком чого стало призупинення руху до ЄС і НАТО в 2003-2004 рр. [333, с. 162].

Україна протягом своєї історії як незалежна держава намагалася відшукати певний баланс між різними зовнішньополітичними силами, в залежності від низки внутрішньополітичних процесів. Для прихильників реалістичної парадигми міжнародних відносин зовнішня політика обмежена дипломатичними та стратегічними відносинами і спрямована насамперед на збереження або максимізацію військової та політичної могутності національної держави. Для неореалістів зовнішня політика також стосується економічної та технологічної потужності держав. Для інших класичних теорій міжнародних відносин вона охоплює всі зовнішні відносини держави і спрямована на захист не національних інтересів, концепцій, що вважаються штучними та безглуздими, а особливих інтересів певних суб'єктів суспільства: ліберали; клас, який контролює засоби виробництва та політичну владу, на думку марксистів; різні фракції економічних еліт, які поділяють політичну владу, на думку неомарксистів; групи інтересів

громадянського суспільства, на думку неолібералів. Що стосується критичних теорій міжнародних відносин, то вони стверджують, що зовнішня політика держав визначається не їх об'єктивними матеріальними інтересами, а ідеологічними та культурними цінностями урядів та різних соціальних груп [354].

Прихильники реалістичної школи не приділяли значної уваги вивченню малих держав [338]. Однак, малі держави в Європі, зокрема країни Бенілюксу [335], є прикладом великого впливу в межах малої території. Країни Бенілюксу мають значний вплив як в ЄС, так і на світовій арені, у зв'язку з чим потребує ґрунтовного та всебічного аналізу їхня зовнішня політика щодо України.

Абдельрауф Мостафа Галалм, аналізуючи фактори, що впливають на зовнішню поведінку малих держав, зазначив, що незважаючи на подібність між характеристиками малих країн, їх зовнішня політика була іншою. Одна група країн встановлює тісні зв'язки з великими державами. Інші малі держави прагнуть створити свій відмітний знак на міжнародному рівні. Третя група використовує принцип м'якої сили та принцип соціальної згуртованості як захисну силу для протистояння зовнішньому тиску [338].

Однак, на нашу думку, політика малих держав загалом та політика країн Бенілюксу зокрема реалізовує одразу декілька стратегій при веденні діяльності на міжнародній арені, виділяючи одну з таких стратегій як привалуючу.

Союз Бенілюкс має глибоке історико-географічне коріння [232, с. 114]. Країни Бенілюксу є унікальними європейськими державами з низки причин. Вони є яскравим прикладом малих держав, що мають значний вплив в ЄС. З огляду на прагнення України до вступу в ЄС та розбудову європейського вектору як основного в зовнішній політиці важливо проаналізувати початкові етапи формування відносин Україна-Бенілюкс, а також відстежувати наступні кроки України в процесі наближення до ЄС та у відносинах між Україною та країнами Бенілюкс.

Союз Бельгії, Люксембургу та Нідерландів був певним каталізатором для

створення Співтовариства вугілля і сталі в 1950 році і, в кінцевому підсумку, Європейського економічного співтовариства (далі – ЄЕС) в 1957 році. З того часу Бенілюкс має особливий статус в ЄЕС (а потім і в Європейському Союзі), що зіграло важливу роль у процесі європейської інтеграції. Так, після утворення союзу Бенілюксу, набула поширення ідея, що малі держави внаслідок кооперації можуть користуватися тими перевагами, які мають більш великі країни [346]. Важкі людські та матеріальні втрати внаслідок Другої світової війни (особливо в Нідерландах, але також на півночі Люксембургу та північно-східній Бельгії в 1945 р.) змінили економічні орієнтири та визначили основний курс держав на швидке економічне зростання. Задля досягнення таких результатів три країни уклали митний союз, який згодом перетворився на економічний. Глибина і широта економічної інтеграції мали вирішальне значення для соціально-економічного розвитку трьох країн-членів. Швидкий економічний розвиток та політична координація збільшили політичний вплив країн Бенілюксу в Європі, а також надали цим трьом членам сильніші міжнародні позиції.

Другою унікальною ознакою країн Бенілюксу, а особливо Бельгії, є унікальний державний устрій. Компроміс – той феномен, який визначає суть внутрішньої і зовнішньої політики Бельгії з моменту її створення і до цього дня, що дозволяло бельгійцям вважати себе бельгійцями, незважаючи на національні, мовні та політичні відмінності. Водночас протиріччя на осі «Фландрія-Валлонія», які в другій половині ХХ ст. вилилися у відвертий сепаратизм, були закладені спочатку, в момент створення Бельгійської держави [174].

Бельгійський федералізм є не лише унікальним прикладом державного устрою, а й винятковим прикладом діяльності частин федерації на міжнародній арені. Для федералізму є характерним розподіл сфер компетенції між центральними органами влади і органами влади її територіальних утворень [167, с. 737]. Глобалізація заохочує самоврядні територіальні утворення реалізовувати конкретну політику з метою захисту та просування своїх інтересів, цінностей та

самобутності, а також сприяння глобальним цілям, таким як солідарність, мир, розвиток чи культурний плюралізм [372].

У рамках четвертої державної реформи, розпочатої у 1993 році, в країні була змінена форма державного устрою: Бельгія стала федеративною державою. При цьому гнучкість у визначенні форми державного устрою, тактика «розмежуватися, щоб об'єднатися» і прийняття компромісного рішення – «не унітаризм і не сепарація, а федеративний устрій» не були виключно бельгійським винаходом і були добре відомі в доктрині конституційного права [198, с. 95 – 96].

Унаслідок цього принципу бельгійські федеративні утворення отримали право укладати договори з третіми сторонами (наприклад, суверенними державами, регіонами з правовим положенням автономії, міжнародними організаціями тощо). Своєю чергою інші держави або треті сторони більше не можуть укласти договір із федеральним урядом Бельгії з питань, що належать до сфери виключної компетенції бельгійських регіонів та громад [359].

Важливо відзначити, що вже у квітні 1992 р. фламандський уряд визначив відносини з Центральною та Східною Європою пріоритетними. Для цього було створено новий інструмент зовнішньої політики - "Програма Центральної та Східної Європи". Завданнями програми було зробити внесок у зміцнення економічного фундаменту країн Центральної та Східної Європи та підтримати процес становлення колишніх комуністичних держав. Спочатку увага зосереджувалась насамперед на Польщі, Чехії, Угорщині. На проєкти у цих сферах було зарезервовано 90% частки загального бюджету.

У 1992 році на підтримку перехідного процесу в Центральній та Східній Європі та розвиток міцної і здорової ринкової економіки було виділено 10,68 млн євро [372]. Україна не була в центрі зовнішньої політики, однак, протягом 1990-х та перших кількох років століття Фландрія уклала договори з усіма центральними та європейськими країнами-членами ЄС, в тому числі з Росією та Україною.

У зовнішній політиці Валлонії Україна та Східна Європа загалом не

відіграла провідної ролі. Особливістю участі цього суб'єкта федерації у багатосторонній політиці є центральне значення франкофонії. Спільна мова та культура розглядаються як фактори, що створюють позитивні передумови для «швидкого початку». Франкофонія також вважається хорошою основою для досягнення інших цілей, таких як сталий розвиток, демократія тощо.

Справедливе твердження щодо голландської зовнішньої політики, що заснована на «мирі, прибутках та принципах» [468], актуальне і на сьогодні. Загалом, Нідерланди представлені як відкрита, економічно успішна та орієнтована на експорт країна, яка пов'язана з іншими частинами світу. Країна вважає себе взірцем, прихильником країн, що розвиваються, та міжнародного співробітництва, але також часто діє як агент власних інтересів.

Третя країна Бенілюксу – Люксембург упродовж тривалого часу була найменшою державою, яка входила до ЄС, але після розширення Союзу в 2004 році його місце посіла Мальта. У минулому столітті географічне положення Люксембургу допомогло країні виконати роль впливового посередника між колишніми супротивниками – Німеччиною та Францією. Як зазначають зарубіжні дослідники, крім географічного положення, вплив Люксембургу пояснюється трьома іншими факторами: інноваціями, стабільністю та «вдалим збігом обставин». Попри те, що з останнім важко погодитися, інші два чинника видаються цілком логічними. Так, політична стабільність значною мірою сприяла еволюції країни. П'єр Вернер 25 років працював в уряді. Вернер увійшов до складу уряду Люксембургу Міністром фінансів у 1953 році та був Прем'єр-міністром з 1959 по 1974 р. і з 1979 по 1984 р. Своєю чергою, Жак Сантер був 17 років в уряді, 11 років на посаді Прем'єр-міністра і 10 років у Європейському парламенті. У 1984 р. у зв'язку з відставкою П'єра Вернера Жак Сантер став новим Прем'єр-міністром Люксембургу, залишаючись також Міністром фінансів Люксембургу до 1989 р. Крім того, з 1984 по 1989 р. він був членом Ради керуючих Світового банку, а з 1991 по 1994 р. головою Міжнародного валютного

фонду. У 1995 р. Жак Сантер залишив пост Прем'єр-міністра Люксембургу, щоб стати головою Європейської комісії. Жан-Клод Юнкер працював в уряді протягом 25 років, зокрема 12 років на посаді Прем'єр-міністра. Загалом країна завжди прагнула зберегти стабільну внутрішню політику на основі ефективної адміністрації.

Отже, особливості географічного положення, розміру держав, державного устрою країн Бенілюксу, а також внутрішньополітичні процеси мають прямий вплив на зовнішньополітичні пріоритети цих держав, а також на місце України серед таких векторів. Україна, своєю чергою, навіть задотримання європейського вектору як пріоритетного не розглядала розвиток відносин Україна-країни Бенілюкс як пріоритет у своїй зовнішній політиці. Дослідники міжнародної політики «маленьких» держав зазначають що, такі країни рідше стають пріоритетними для співробітництва, особливо для «молодих» держав.

У зовнішній політиці країн Бенілюксу щодо України протягом досліджуваного періоду ключову роль відігравала спільна політика ЄС. Для ЄС перше десятиліття ХХІ століття стало часом географічної експансії. Так, уберезні 2003 року у зверненні Комісії з розширеної Європи була визначена Концепція європейської політики сусідства (ЄПС) [446]. Відповідно до початкової концепції ЄПС, її основною метою було створення передумов для активізації відносин між розширеним ЄС та його сусідами з метою забезпечення зони стабільності та безпеки вздовж усього кордону [367, с. 655].

Слід зазначити, що сама Концепція партнерства не була абсолютноною для ЄС, оскільки спочатку вона була розроблена в середині 1990-х років, під час процесу розширення. Водночас ЄПС була більше зосереджена на подоланні кризи, що виникла внаслідок односторонності та асиметрії ЄС у відносинах із країнами-кандидатами, заснованої на обов'язковому прийнятті *acquis communautaire* як головної умови вступу [322]. Концепція партнерства була спрямована на поширення впливу Європейського Союзу і не надавала певної

можливості вступити до асоціації, проте, не виключаючи цього.

Розширення Європейського Союзу у 2004 р. було проголошено «історичним» як із погляду його масштабів, так і геополітичного охоплення, що призвело до остаточного «повернення до Європи» для країн Центральної та Східної Європи [405]. Перед керівництвом ЄС стояло завдання ґрунтовно допрацювати ініціативу, і першою спробою стала пропозиція Німеччини, яка запровадила політику ЄПС +, спрямовану на зміцнення існуючої на той час Європейської політики сусідства. Такий крок однієї з найвпливовіших держав ЄС свідчив не стільки про бажання ЄС, скільки про нагальну необхідність роботи над вдосконаленням шляхів і методів налагодження взаємодії з сусідніми країнами [456, с. 656].

Пізніше ця ідея знайшла своє відображення у формі польсько-шведської пропозиції щодо створення Східного партнерства у травні 2008 року. Насамперед, Європейський Союз намагався забезпечити стабільність навколо своїх кордонів, а також посилити свій вплив на пострадянські країни, які прагнули відійти від авторитаризму та наблизитися до європейських демократичних стандартів [322]. Більш того, російсько-грузинська війна 2008 року показала нестабільність східноєвропейського сусідства.

«Східне партнерство» було розпочато як спільна польсько-шведська ініціатива в травні 2008 року під час засідання Ради ЄС із загальних питань та зовнішніх зв'язків. На початку «Східне партнерство» отримало досить скептичну реакцію від східних партнерів. Президент Молдови В.М. Воронін назвав це "іншим СНД", центром якого є Брюссель, а не Москва [253]. До складу Східного партнерства входили такі пострадянські держави, як Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Молдова, Україна. Країни-учасниці перебували на різних етапах розвитку європейського вектору зовнішньої політики, і тому застосування однакового підходу до розвитку співпраці з усіма згаданими державами призвело до критики Східного партнерства.



Програма Східного партнерства передбачала як сприяння поглибленню двосторонньої співпраці з ЄС, так і основу для багатосторонньої співпраці. Багатостороннє співробітництво у Східному партнерстві відбувається з широкого кола питань: зміцнення інституцій та належного управління, включаючи стійкість до зовнішніх змін, розвиток ринкових можливостей шляхом економічної інтеграції та торгових угод, забезпечення енергетичної безпеки та поліпшення взаємозв'язку, збільшення мобільності та контактів між людьми, які ведуть переговори про візовий діалог [297; 98].

Країни Бенілюксу як члени Європейського Союзу також зіграли важливу роль у розвитку такого двостороннього та багатостороннього співробітництва. Для розкриття ставлення країн Бенілюксу до Східного співробітництва та загалом до зміцнення відносин Україна – ЄС необхідно приділити увагу їхнім основним діям щодо України, а також офіційній позиції країн під час обговорення згаданої ініціативи, розглянути, як такі підходи змінилися від початку реалізації ініціативи до 2013 року.

2 – 3 березня 2008 року міністр закордонних справ Королівства Бельгія Карел де Гухт відвідав Україну, де провів бесіду з Володимиром Огрізком та Президентом Віктором Ющенком. Під час зустрічі вони обговорили євроатлантичні прагнення України та питання, пов'язані з ними. Окрема увага була приділена питанням проведення в Україні чемпіонату Європи з футболу Євро – 2012. Міністра супроводжували бельгійські футбольні функціонери та бізнесмени, зацікавлені в інвестиційних можливостях «Євро – 2012» [190]. 11 червня того ж року перший заступник міністра закордонних справ України Володимир Хандогій здійснив робочий візит до Люксембургу, де мав провести дискусію з делегатом Міністерства закордонних справ Ніколасом Шміттом [324]. Основна дискусія стосувалася двосторонніх відносин, взаємин між Україною та НАТО й відносин між ЄС та Україною. У рамках Європейської політики сусідства Міністерство закордонних та європейських справ Великого Герцогства

Люксембург запропонувало тісну співпрацю з питань судової діяльності в Юридичній академії у Трїрі на користь України, Молдови та Грузії [46].

2008 рік ознаменувався активними діями України у співпраці з НАТО. 4 квітня 2008 року на заключній прес-конференції за результатами саміту в Бухаресті генеральний секретар Яап де Хоп Схеффер заявив, що немає сумнівів в тому, що Україна та Грузія вступають у НАТО. Дії ЄС щодо розширення на Схід, а також активний розвиток співпраці щодо вступу України до НАТО не залишились непоміченими міністерствами закордонних справ країн Бенілюксу.

Міністр закордонних справ Нідерландів Франс Тіммерманс, виступаючи перед студентами та зарубіжними науковцями Лейденського університету та Інституту Монтеस्क'є, зазначив, що "... ЄС буде продовжувати розширюватися. Темп буде повільнішим, ніж раніше. Нам потрібно переконати населення, що це відповідає їхнім інтересам, але розширення відбуватиметься, зокрема, з країнами Західних Балкан... Говорячи про інші країни Центральної та Східної Європи, ці проблеми набагато складніші. Я переконаний, що в такій країні, як Україна, керівництво якої має чіткі амбіції, якщо ми занадто сильно потягнемо з західної сторони, ми розтягнемо країну на частини. І це не в інтересах Європи в цілому і не в інтересах самої України, і створить ще одне джерело напруженості з Російською Федерацією, країною, з якою ми будемо і з якою потрібно мати стратегічне партнерство[58].

У 2008 році Ф. Тіммерманс під час п'ятої лекції Нідерландського товариства закордонних відносин присвятив свою промову особливій ролі Росії у відносинах з ЄС: «Україні слід дозволити робити власний вибір на основі власного аналізу своєї позиції в Європі, на основі партнерства як з ЄС, так і з Росією. Не слід змушувати вибирати одне над іншим в результаті зовнішнього тиску або навіть зовнішнього втручання. ЄС зобов'язаний розглянути цю справу. Це приклад правильності за формою та жорсткості за змістом» [59].

В офіційній заяві про зовнішню політику Люксембургу в 2008 році також

було зазначено значну роль Росії у розвитку відносин Україна- Європейський Союз та Україна-Бенілюкс. «Щодо зближення Грузії та України в НАТО, наша позиція чітка. У Бухаресті ми сказали, що врешті-решт дві країни приєднаються до Альянсу... Крім того, я переконаний, що з точки зору політичної рівноваги, важливо буде більше враховувати специфічну чутливість Росії. В іншому випадку ми створюємо політичний дисбаланс, при якому значна недовіра ускладнить будь-яку співпрацю або навіть унеможливить її» [151].

Отже, країни Бенілюксу загалом підтримували ініціативи ЄС щодо співпраці з Україною як частину ініціатив щодо поглиблення співробітництва на сході, але наголошуючи на значній ролі Росії у цьому процесі та необхідності підтримання стратегічного партнерства.

У 2009 році відбувся перший Саміт Східного партнерства, під час якого було ухвалено Спільну заяву Саміту Східного партнерства в Празі [129].

Під час першого саміту Східного партнерства 7 травня 2009 р. Міністр закордонних справ Королівства Люксембург Жан Ассельборн наголосив, що успіх цього партнерства безпосередньо залежатиме від того, «наскільки ці цінності відображаються у практиці та ефективному впровадженні політики на національному рівні», а також, що «шість країн повинні підтримувати або навіть пришвидшити темпи своїх реформ» [388].

Як зазначають автори монографії «Європейський Союз у пошуку глобальної ролі: політика, економіка, безпека»: «за роки президентства В.А. Ющенка, як і його наступника на цій посаді В. Януковича, всі законопроекти в Україні танавіть укази Президента України й урядові розпорядження проходили обов'язкову перевірку на відповідність європейському законодавству» [202, с. 97]. Де-факто з таким твердженням важко погодитися, особливо беручи до уваги деструктивну політику В. Януковича.

За президенства Ющенка зустрічі України та країн Бенілюксу продовжувалися на всіх рівнях. У 2009 році до Бельгії з офіційним візитом

приїхав Президент В.А. Ющенко та міністр закордонних справ П.О. Порошенко. Під час зустрічі була проведена оцінка дорожньої карти, підписаної з Україною в 2008 році. У жовтні того ж року у Львові було відкрито почесне консульство Бельгії.

Вчений з Університету Людвіга Максиміліана (Мюнхен) Себастьян Шеффер у 2009 році, аналізуючи перспективи Східного партнерства через рік після першого саміту в Празі (2008), вказав на нові виклики у зв'язку з виборами в Україні та виборами нового президента. «Янукович більше орієнтований на Росію, ніж Ющенко, але це не означає, що Україна відвертається від ЄС. Київ сильно залежить від фінансових та торгових відносин з Брюсселем. Як член СОТ Україна не може дозволити собі покладатися лише на Москву. Подібно до того, як Брюссель хоче встановити і підтримувати добрі стосунки зі своїми сусідами через «Східне партнерство», Київ повинен робити це і щодо Росії» [445].

1 березня 2010 року, лише через кілька тижнів після обрання главою держави України, Віктор Янукович здійснив перший офіційний візит за кордон до Брюсселя. Після Помаранчевої революції 2004 року, сприйнятий багатьма як проросійський і як «людина Москви», новий президент намагався заспокоїти європейських партнерів, нагадуючи, що інтеграція до Європейського Союзу залишається пріоритетом для України [434].

Друга зустріч Східного партнерства відбулася 29-30 вересня 2011 р. у Варшаві. Під час саміту прем'єр-міністр Бельгії зробив заяву від імені Бенілюксу, в якій три країни висловили своє бажання зробити внесок у амбіційні цілі, які ЄС та шість країн поставили у Празі у 2009 році під час запуску програми «Східне партнерство». З цієї нагоди Бенілюкс закликав усіх досягти трьох цілей, перша з яких – посилення мобільності та міжособистісних контактів, друга – що стосується торгової зони, де Бенілюкс виступає за укладення торгових угод між ЄС та кожним із членів країн Східного партнерства. Третя мета стосується ухвалення амбіційних угод про асоціацію, в рамках яких необхідно розвивати

ефективний політичний діалог та широке економічне та галузеве співробітництво, особливо в енергетичному секторі [47].

У декларації зовнішньої політики Люксембургу (2011 р.) було зроблено висновок, що «Східне партнерство» має велике значення для Люксембургу. Однак було також наголошено, що не всі критерії, які були розроблені, дотримані. «Наші сусіди на Сході більше не можуть вимагати від ЄС, якщо вони самі не готові реформувати своє суспільство, особливо в таких сферах, як демократія або верховенство права. Сподіватися, що вони можуть наблизитися до ЄС просто фінансовою допомогою або тому, що європейський ринок для них відкритий, було б ілюзорно, і нелегітимно. Вони також повинні бути готові відкрити цінності, які є важливими для побудови Європи» [152]. У щорічній доповіді Міністерства закордонних справ Бельгії за 2011 рік також зазначаються проміжні результати ініціативи «Східне партнерство». Бельгія застосувала більш диференційований підхід до результатів, яких досягла кожна країна, зазначаючи, що переговори щодо укладення угод про асоціацію були продовжені з усіма країнами-партнерами, крім Білорусі. Переговори з Україною були завершені. Реалізація першого етапу планів дій, спрямованих на короткостроковий безвіз для України та Молдови (що полягає у створенні та впровадженні законодавчої бази, що гарантує необхідні умови в безпечному середовищі), також була на порядку денному протягом усього 2011 р.» [44]. Проміжні результати Східного партнерства були досить суперечливими. Представники міністерств закордонних справ зазначили, що відсутність повної реформи законодавства в контексті європейських правових норм не призведе до зближення ЄС з пострадянськими країнами. Крім того, в період президенства В. Януковича досягла апогею активізація відносин з Москвою, що, своєю чергою, призупинило відносини з ЄС та країнами Бенілюксу. Українсько-російське зближення породило багато питань щодо майбутнього відносин між Києвом та Брюсселем.

Під час третього саміту Східного партнерства 28 – 29 серпня 2013 р. (Вільнюського саміту) учасники засвідчили ухвалення українським урядом рішення щодо тимчасової зупинки процесу підготовки до підписання Угоди про асоціацію України з ЄС. Окремо було відзначено безпрецедентну громадську підтримку політичного об'єднання України та економічної інтеграції з ЄС.

Прем'єр-міністр Люксембургу Жан-Клод Юнкер, що також брав участь у третьому саміті «Східного партнерства», наголосив що Саміт був негативно позначений рішенням України не підписувати Угоду про асоціацію, узгоджену з ЄС, а натомість приєднатися до Митного союзу Росія-Білорусь-Казахстан, членство в якому несумісне з Угодою про асоціацію. Україна наслідувала цей приклад за Вірменією, яка ухвалила подібне рішення на початку вересня. Міністри країн Бенілюксу відвідували Грузію та Молдову 5 і 6 вересня, через кілька днів після того, як Вірменія заявила про своє рішення, і з цього приводу закликали своїх грузинських та молдовських партнерів не відвертатися від ЄС [48].

Отже, останні місяці 2013 року ознаменувалися частковою паузою у відносинах України та ЄС, а також країн Бенілюксу. Першим етапом у формуванні діалогу між незалежною державою Україна та країнами Бенілюксу, на міждержавному рівні та на рівні відносин з ЄС, було визнання України суверенною державою. 2008 рік можна назвати початком більш активної співпраці між країнами ЄС та Україною на різних рівнях. Незважаючи на те, що Україна визнала європейський вектор пріоритетом у своїй зовнішній політиці, серед політичних еліт України не відбулося закріплення геополітичних орієнтирів. Ініціатива «Східне партнерство» дала потужний поштовх співпраці між Україною та країнами Бенілюксу. Однак, попри розвиток відносин між Україною та країнами Бенілюксу, Україна опинилася у зовнішньополітичному трикутнику, де російський чинник відіграв ключову роль. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, а саме під час становлення України як держави, яка стала

незалежним гравцем на міжнародній арені, пріоритетним вектором зовнішньої політики був саме європейський вектор.

## РОЗДІЛ 3. СПЕЦИФІКА ПОЛІТИКИ КРАЇН БЕНІЛЮКСУ ПІСЛЯ ПІДПИСАННЯ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ УКРАЇНА – ЄС

### 3.1. Зміна векторів у зовнішній політиці країн Бенілюксу щодо України 2014 – 2020 рр.

Євроінтеграційний курс України актуалізував завдання поглиблення відносин України та країн Бенілюксу. Угода про асоціацію стала головним інструментом зближення України та ЄС. Така угода встановлює: більш глибокі політичні зв'язки, зміцнення економічних відносин, принцип поваги до спільних цінностей [366]. Крім того, поглиблена і всеохоплююча зона вільної торгівлі (ПВЗВТ) є економічною частиною угоди. Угода забезпечує основу для модернізації економіки та торгових відносин України. Як зазначав Я.М. Костюченко, з підписанням угоди про асоціацію «Україна опиниться на першому рівні європейської економічної інтеграції – рівні зони вільної торгівлі». Порядок денний асоціації не тільки регулює умови підписання угоди про асоціацію, складовою якої є створення зони вільної торгівлі, а й стає інструментом реалізації цього документа [225, с. 140].

Кількість та різноманітність відповідних договірних норм дають підстави говорити про формування в праві зовнішніх зносин Євросоюзу особливого інституту «асоціації», специфіка якого має враховуватись країнами, що мають намір стати «асоційованими» з ЄС [168, с. 147].

Ще одним типом може бути визнана «чиста» асоціація, прикладом якої були угоди ЄС із чотирма державами: Грецією (1961), Туреччиною (1963), Мальтою (1970), Кіпром (1972). Науковці країн Заходу називають її «асоціацією вільної торгівлі» або «вступною асоціацією», оскільки основною умовою підготовки цих угод була поетапна підготовка цих держав до прийняття в ЄС (винятком є лише Туреччина, питання прийому якої не вирішене). Стосовно постсоціалістичних держав Центрально-Східної Європи Європейський Союз у



першій половині 90-х років ХХ ст. застосовував два типи угод «Про засади взаємних відносин». З країнами Центральної Європи та Балтії ЄС уклала т. зв. «Європейські угоди про асоціацію», тоді як із державами СНД – угоди «Про партнерство та співпрацю» (далі – УПС) [224].

У тлумачному словнику української мови асоціація визначається як «добровільне об'єднання осіб або організацій для досягнення спільної господарської, політичної, культурної чи якої-небудь іншої мети». Отже, ключовою ознакою асоціацій є об'єднання для досягнення певної мети. У міжнародному праві термін «асоціація» найчастіше використовується для позначення об'єднань держав, зокрема з міжнародними міжурядовими організаціями, координаційної характеру, органи яких не мають наднаціональних повноважень [169, с. 13]. Крім того, в науці міжнародного права вживається поняття «асоційоване членство в міжнародній організації». «Членство» – це перебування на правах члена якої-небудь організації, товариства, об'єднання і т. ін. [265].

Установчі договори (Договір про Європейський Союз і Договір про функціонування Європейського Союзу)[79] не передбачають асоційованого членства в Європейському Союзі. Ба більше, в зазначеному інтеграційному об'єднанні асоціація, як організаційно-правова форма відносин із третіми державами, має свою специфіку й реалізується в особливий спосіб. Передбачена асоціація з «заморськими країнами і територіями» (ст. Ст. 198-204 Договору про функціонування Європейського Союзу), а також можливість укладати міжнародні угоди про асоціацію з третіми державами і міжнародними організаціями, що містять взаємні права та обов'язки, спільні дії та процедури (ст. 217 Договору про функціонування Європейського Союзу). У другому випадку йдеться про асоційоване партнерство й посилену взаємовигідну співпрацю в широких сферах предметної компетенції Європейського Союзу за допомогою спеціально створених на паритетній основі органів координації [243].

Підписання Угоди про асоціацію фактично дало можливість розбудови відносин із країнами-членами. Угода про асоціацію ретельно уникає будь-яких прямих посилань на перспективи членства України в майбутньому, зазначаючи що «Європейський Союз визнає європейські прагнення України та вітає її європейський вибір». Це не передбачає жодних юридичних чи політичних зобов'язань щодо подальшого розширення ЄС.

Відповідно до ст. 49 Договору про Європейський Союз будь-яка європейська держава, яка поважає цінності, зазначені в статті 2, і зобов'язується впроваджувати їх у життя, може звернутися із заявкою з метою стати членом Союзу. Європейський парламент і національні парламенти інформуються про цю заявку. Держава-заявник направляє свою заявку до Ради; Рада ухвалює по ній одноголосно після консультації з Комісією та після схвалення Європейського парламенту, який виносить своє рішення більшістю членів, що входять до його складу, враховуються критерії відповідності, схвалені Європейською Радою. Отже, головною та єдиною умовою для держави, яка прагне стати членом Союзу відповідно до ст. 49 Договору про Європейський Союз, названо приналежність держави до європейської цивілізації. Саме на підставі невідповідності цій умові свого часу було відмовлено Марокко [189, с. 29].

Україна, своєю чергою, не повною мірою використовує переваги своєї географічної близькості до ЄС [455]. Суд ЄС у рішенні по справі 12/86 «Демірель» 1987 р. у п. 9 зазначив, що «угода про асоціацію, що створює особливі, привілейовані зв'язки з країною, яка не є членом, яка повинна, принаймні, певною мірою, брати участь в системі Співтовариства, Стаття 238 обов'язково повинна уповноважити Спільноту гарантувати зобов'язання передне членами країни у всіх питаннях, які охоплюються Договором» [393].

Події в Україні кінця 2013 – початку 2014 років привернули увагу світової

спільноти, зокрема і країн Бенілюксу. Криза в Україні стала предметом обговорення на всіх рівнях. Однак, основним викликом для двосторонніх відносин була нестабільність та зміни в безпековій карті регіону. Як зазначалося у документі «Внесок Нідерландів у Європейську політику сусідства 2011 – 2017 роки» регіон, який раніше вважався буферною зоною для ЄС, сам по собі не сприймався як джерело небезпеки [453]. 2014 рік ознаменувався початком української кризи та анексією Російською Федерацією Кримського півострова. Анексія Росією Криму стала болісною для ЄС, адже виявила внутрішні суперечності між його членами: більш залежні від РФ не продемонстрували належної підтримки України як держави, що зіткнулась із зовнішньою агресією [248]. Після анексії Криму у 2014 р. Генеральна асамблея ООН ухвалила резолюцію, яка підтвердила суверенітет та територіальну цілісність України, не визнала проведення у Криму псевдореферендуму про приєднання до Росії, закликала до мирного врегулювання ситуації та не визнавати півострів частиною Росії [247, с. 72]. Згодом розпочалась гібридна агресія РФ проти України в Луганській та Донецькій областях, що «заторкнула основоположні питання євроатлантичної, європейської та глобальної системи безпеки» [266, с. 104].

Порушення Росією міжнародного права не стало новим для світової спільноти. Ще у липні 2009 р. американський дипломат Стівен Пайфер зазначив про зростаючий ризик серйозного протистояння Росії та України в Криму. Для уникнення конфлікту він запропонував посилити зв'язок між Заходом та Україною до можливої кризи, що може допомогти стримувати Росію від започаткування конфлікту [428].

Очевидно, що внутрішньополітичні хвилювання в Україні, а також зовнішньополітичний конфлікт привернув увагу світової спільноти до України. Планомірний розвиток відносин Україна-Бенілюкс, зокрема, в рамках програми Східного партнерства отримав потужніший поштовх. Отже, розглянемо основні зміни в характері зовнішньої політики країн Бенілюксу щодо України, а також

позитивні та негативні наслідки підвищеної уваги до українського питання та формування нового іміджу України для країн Бенілюксу.

2013 рік був названий роком дружби між Росією та Нідерландами, що відсвяткували чотири століття взаємин. Для України 2013 рік ознаменувався остаточним вибором євроінтеграційного вектору зовнішньої політики та початком змін у відносинах з країнами-членами ЄС. Події кінця 2013 – 2014 року стали початком нового етапу у відносинах України та країн Бенілюксу. В ході реакції на події в Україні очевидною стала різниця підходів країн Бенілюксу щодо України.

Як справедливо зазначив голландський дослідник Баренд тер Хаар, голландську зовнішню політику, можна коротко охарактеризувати трьома словами – залучення, торгівля та відступ.

Поборники «залучення» вважають, що Нідерланди повинні сприяти мирному, справедливому та процвітаючому світу, піклуючись як про власні інтереси, так і про моральний обов'язок перед світовою спільнотою. Отже, виходячи з позицій стратегії «залучення», Нідерланди мають бути активним прихильником Європейського Союзу, ООН та інших міжнародних організацій, а також міжнародного співробітництва загалом.

Прихильники стратегії «торгівлі» стверджують, що, оскільки міжнародна торгівля зробила Нідерланди однією із найзаможніших країн у світі, головною метою голландської зовнішньої політики має бути сприяння зовнішній торгівлі та інвестиціям Нідерландів. Адвокати стратегії «відступу» побоюються, що міжнародна взаємодія відбувається за рахунок голландців. Основним побоюванням прихильників цієї стратегії є те, що міжнародне співробітництво та імміграція служать лише інтересам високоосвіченої еліти та загрожують позиціям голландського середнього класу [344].

Нові геополітичні реалії потребували швидких змін у характері дипломатії, дипломати намагалися орієнтуватися на швидкі зміни. Журналіст Олаф Коенс,

який був одним із перших, хто повідомив з місця катастрофи МН 17, зауважив, що впродовж тривалого часу політики залишалися відданими ідеї, що в Росії не вчиняються справжні злочини. «Поки ми будемо вести справи як завжди, спостерігати за зростанням продажів, дозволяти кораблям причалювати до гавані Роттердама і злочинним режимам використовувати наші чудові податкові конструкції, все буде добре. Ми зробили вигляд, що в Росії нічого серйозного не відбувається – це шедевр страусиної політики щодо зовнішнього світу [402].

Саме авіакатастрофа значно змінила акценти як по відношенню до українсько-російського конфлікту, та і до України загалом. Авіакатастрофа, рейс МН17 авіакомпанії Malaysia Airlines у четвер, 17 липня 2014 року, забрала життя 298 людей одинадцяти різних національностей, у тому числі 194 громадянина Нідерландів. Багато людей у Нідерландах та в інших куточках світу були глибоко вражені долею пасажирів МН17 та стражданнями їхніх родин і друзів [408].

Відповідно до опитування De Hond, переважна більшість голландців (78%) вважає, що Росія прямо чи опосередковано відповідальна за збиття рейсу МН17 [421]. Незважаючи на значну, в минулому, зацікавленість Нідерландів у Росії як у стратегічному торговельному партнері, домінування інтересів «торгівлі» в зовнішній політиці унеможливилось.

Місце України у зовнішній політиці Нідерландів також зазнало певних змін. Основним питанням на порядку денному українсько-нідерландських зустрічей на всіх рівнях стало розслідування авіакатастрофи МН17. Було укладено декілька угод щодо регулювання питання співробітництва у цьому напрямку [90; 108; 139; 149; 150].

Протягом 2014 – 2016 рр. Міністр закордонних справ Нідерландів здійснив 5 візитів в Україну, у тому числі у зв'язку з трагедією, що сталася 17 липня 2014 р. з літаком Малайзійських авіаліній над Україною.

27 листопада 2015 р. Президент України Петро Порошенко відвідав Генеральні Штати. Президента прийняли голова Сенату Брукерс-Кнол та голова

Палати представників Анучка ван Мілтенбург. У рамках візиту відбулася нарада, в якій також взяли участь члени Сенату та члени парламенту. Президент України перебував з робочим візитом у Нідерландах, а також зустрівся з його величністю королем Віллемом Олександром та прем'єр-міністром Марком Рутте.

У своєму вступному слові президент Брукерс-Кнол обговорила нестабільну ситуацію з безпекою в Україні, подальший розвиток країни та референдум, запланований у Нідерландах на 6 квітня 2016 року, щодо Угоди про асоціацію між Європейським Союзом та Україною. На закінчення Перший Голова Палати сказав: «Життєво важливо, щоб міжнародне співтовариство залишалося відданим Україні і було єдиним з нею» [349].

Посилена увага до України дала можливість використовувати українську карту в самих Нідерландах, формуючи негативний імідж України та використовуючи занепокоєння голландців зближенням ЄС, а також самих Нідерландів, з «нестабільною» Україною, для лобювання власних інтересів.

6 квітня 2016 року Нідерланди проголосували на референдумі за Угодою про асоціацію ЄС з Україною. Ініціатива проведення референдуму належала також правим партіям Нідерландів, серед яких була й «Форум за демократію». Як заявили самі організатори референдуму, референдум не проти України. "Звичайно, нам байдуже на ситуацію в Україні, ви повинні розуміти", – повідомляє газета NRC Handelsblad з посиланням на голову оргкомітету та історика Ар'яна ван Діксгурна. «Зараз референдум щодо Nexit (Netherlands (Нідерланди) + exit (вихід)) неможливий. Ми використовуємо будь-яку можливість для тиску на відносини між Нідерландами та ЄС» [433].

Загалом, референдум щодо підписання Угоди про Асоціацію Україна- ЄС вказує скоріше на негативний імідж України в європейському суспільстві, як нестабільної країни, вступ якої до ЄС несе певні ризики для країн- учасниць. У цьому контексті доцільно звернути увагу не на результати референдуму, а на сам факт його проведення, адже саме українське питання було винесене на розгляд, з

особливою увагою на обов'язковість референдуму як спосіб забезпечення принципів демократії, водночас іншій країні-учасниці Східного партнерства, такі як Молдова та Грузія підписали угоду про Асоціацію без будь-якого голосування.

Як зазначається у звіті про діяльність міністерства закордонних та європейських справ Люксембургу за 2014 рік, Угоди про асоціацію були підписані між ЄС та Молдовою, Грузією та Україною відповідно 27 червня 2014 р. Ці підписання відбувались у складному контексті. Попередня імплементація торговельних положень угод з Грузією та Молдовою розпочалася 1 вересня 2014 р. Однак тимчасову імплементацію угоди з Україною було перенесено на 1 січня 2016 р., щоби отримати більше часу на дипломатичні ініціативи, спрямовані на усунення страхів, пов'язаних з набранням угодою чинності [48].

На сайті уряду Нідерландів (De Rijksoverheid. Voor Nederland) можна ознайомитися зі статтею, яка з нідерландської мови перекладається як

«Співпраця України та ЄС» (Samenwerking Oekraïne en EU) [442]. Інформація подана специфічно, оскільки вона покликана заспокоїти голландську спільноту. На початку зазначено, що «згідно з угодою про асоціацію, Україна вибрала співпрацю з Європейським Союзом. Країні необхідно модернізувати економіку та реформувати верховенство права та демократію. Таким чином, Угода про асоціацію сприяє спрощенню торгівлі голландським компаніям та демократії і процвітанню в Україні».

У статті також зазначається, що «Угода про співпрацю, звичайно, не відразу вирішить усі проблеми України. Угода сприяє реформам, які повинен здійснити уряд України. Цією угодою ЄС та Нідерланди домовляються тримати Україну «на ногах» і заохочувати проведення економічних та політичних реформ. Нідерланди дуже уважно стежать за процесом реформ».

Під назвою «Відсутність членства України в ЄС» уряд Нідерландів розмістив наступну інформацію: «Угода про співпрацю не стосується вступу до ЄС. Це також не є воротами до майбутнього членства в ЄС. Наприклад, слово членство в ЄС ніде

не згадується в угоді. Угода дійсно встановлює співпрацю з сусідньою країною ЄС. Як торгова держава, Нідерландипротягом багатьох століть ведуть переговори про угоди про торгівлю та співробітництво. Європейський Союз має десятки угод про співпрацю, наприклад із такими країнами, як Гватемала, Ліван, Ізраїль чи Південна Корея. Ці країни також не стануть членами ЄС, але вони хочуть тісно співпрацювати з Нідерландами та ЄС» [442]. Крім того, якщо на початку у тексті було вжито словосполучення «associatieovereenkomst» (угода про асоціацію), то на завершення статті йдеться вже про «samenwerkingsovereenkomst» (угода про співпрацю).

Намагання уряду Нідерландів наголосити на відсутності перспективи членства в ЄС для України видається цілком логічним, адже не суперечить спільній політиці Європейського Союзу, проте вказує на необхідність додаткового акцентування для громадськості на посередній ролі України як партнера для ЄС, а також на відсутність будь-якого особливого статусу, попри належність України до європейської цивілізації.

15 та 16 червня 2016 року президент Сенату Нідерландів Анке Брокерс-Кнол відвідала Україну з офіційним візитом. Запрошення до візиту випливало з попередніх зустрічей із колишніми головами парламенту Олександром Турчиновим та Володимиром Гройсманом і президентом України Петром Порошенком, який відвідав Нідерланди у 2015 році.

Переговори включали Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, лібералізацію візового режиму, геополітичну ситуацію та розвиток подій на сході України, катастрофу МН 17 та розслідування винних у цьому нападі, дотримання Мінських договорів, економічні відносини між Нідерландами та Україною й реформи в судовій галузі в Україні. Голова Сенату Брокерс-Кнол та члени її делегації обговорювали референдум, який відбувся у Нідерландах щодо ратифікації Угоди про асоціацію, та кроки, які будуть вжиті за результатами. Під час візиту наголошувалося на неспокійному періоді у відносинах між



Нідерландами та Україною. «Наші стосунки були випробувані, м'яко кажучи. І вони продовжують перевірятися. Я сподіваюся, що цей візит сприятиме зростанню взаєморозуміння та поваги. У цьому сенсі значення особистого контакту, міжпарламентської дипломатії, не має рівних». На зустрічі з пресою Брокерс-Кнол зазначила: «Я можу лише висловити надію, що одного дня Україна знову буде безпечною країною» [362].

З кінця 2013 року увага в основному переходила до кризи в Україні. Ця країна стала центром уваги після того, як МН17 був збитий над Україною 17 липня 2014 року. Вона знову набула популярності в часи дорадчогореферендуму щодо Угоди про асоціацію з Україною, який відбувся 6 квітня 2016 року. Унаслідок міграційної кризи 2015 року та конфліктів у Лівії і Сирії, голландська увага незабаром повернулася до цього регіону.

Отже, після підписання Угоди про Асоціацію України з ЄС розширення взаємодії Королівства Нідерландів та України не відбулося. Уряд Королівства Нідерландів підтримує загальну політику ЄС щодо визнання територіальної цілісності України, проте не визначає Україну як пріоритетного партнера.

Історично Бельгія була проєвропейською країною, що займала нейтральну позицію по відношенню до зовнішньополітичних акторів. Деякі дослідники, зокрема, Грем Еллісон, назвали «бельгійське рішення» ефективним вирішенням української кризи. З XVI століття до початку XIX століття армії неодноразово марширували територією, яка зараз є Бельгією. Коли в 1830 р. Бельгія проголосила незалежність від Нідерландського королівства, її майбутнє було невизначеним. Франція запропонувала розділити Бельгію, де вона приєднала б стратегічне місто Брюссель. У Лондонському договорі Великобританія, Франція, Пруссія, Росія, Австрія та Голландія погодились поважати територіальну цілісність Бельгії та постійний нейтралітет. У результаті Бельгія насолоджувалася майже століттям миру, який закінчився лише з початком Першої світової війни [339].

Модель «держави-нації» передбачає існування кількох націй, відповідно, кількох національних ідентичностей. Політика держави спрямовується на підтримку цих ідентичностей, зокрема через визнання декількох державних мов, надання політичної автономії тощо. Одним із шляхів досягнення такого стану суспільства є консоціативна демократія. Ця модель запроваджена у державах, які реалізують принцип федералізму, – Бельгія, Індія, Іспанія. І хоч Україна є поліетнічною державою, у якій існує більш ніж одна «мобілізована група», проте, за твердженням А. Степана, модель «держави-нації» їй не підходить з причини потенційної іредентистської загрози з боку Росії. Науковець розглядає як оптимальний для України варіант реалізації моделі «нації-держави», але у більш м'якому варіанті. Аргументує свою думку тим, що в Україні національна і мовна ідентичності не завжди співпадають, тому можливо проводити мовну політику, яка не викликати спротиву [191, с. 385].

Регіоналізм іредентистського характеру сформувався у Валлонії – бельгійському регіоні, де проживає франкомовне населення. В умовах політичної кризи в Бельгії у 2007–2011 роках поглибився розкол між Валлонією і Фландрією. Загроза територіальній цілісності країни була досить великою; ряд політиків Валлонії обґрунтовував іредентистські наміри з метою приєднання до Франції. За результатами дослідження, проведеного Ipsos у 2008 р., за приєднання до Франції висловилися 49% валлонів і 60% французів [191, с. 490]. Курс радикально налаштованих валлонських політиків повністю підтримала лідер французького «Національного фронту» Марін Ле Пен. Наведений приклад свідчить про те, що іредентистські гасла часто не знаходять повної підтримки з боку пересічного населення, але у них можуть бути зацікавлені впливові політики інших держав [191, с. 249].

З моменту початку військової агресії РФ проти України 23 лютого 2014 року та подальшої окупації частини української території, Бельгія послідовно підтримувала всі фази обмежувальних заходів, запроваджених Європейським

Союзом по відношенню до РФ [258]. Окупація Автономної Республіки Крим РФ була здійснена всупереч Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1994 року [205, с. 52]. У 2015 році Міністр закордонних справ Бельгії Рейндерс визначив вирішення української кризи одним із пріоритетів бельгійського головування в Раді Європи 2014-2015 рр. З цього приводу міністр закликав до продовження реформ та імплементації Мінських домовленостей і підтвердив підтримку Бельгією територіальної цілісності України [45].

Вирішення української кризи Рейндерс вбачав у діалозі з Росією, зберігаючи при цьому санкційні рамки. «Мета полягає в тому, щоб досягти деескалації. Санкції зворотні і можуть бути пом'якшені. Але для цього ситуація повинна розвиватися. Отже, нам потрібно вдатися до встановлення режиму припинення вогню на сході країни» [436]. «Ми все одно будемо тиснути на Україну щодо децентралізації та боротьби з корупцією. Ми здійснимо такий самий тиск на Росію щодо припинення вогню та правильного виконання Мінських домовленостей» [419].

17 червня 2015 року Парламент Фландрії ратифікував Угоду про асоціацію між Україною та ЄС, що стало ще одним важливим кроком на шляху до завершення Бельгією внутрішньодержавних процедур, необхідних для набуття Угодою чинності [252].

Люксембург також займав особливу нейтральну позицію в зовнішній політиці. З геополітичного погляду Люксембург – невелика за територією країна, що не має виходу до моря. Ще у повоєнні роки Люксембург проявляв особливу багатосторонність та нейтралітет із практичних міркувань.

Українська криза ставала предметом обговорення під час зустрічей представників України та Люксембургу на всіх рівнях. 10 березня 2014 року міністри закордонних справ країн Бенілюксу здійснили спільний робочий візит до Києва, щоб закликати до стійкого політичного вирішення та сприяти деескалації ситуації на місцях.

Міністр закордонних та європейських справ Люксембургу Жан Ассельборн провів двосторонню зустріч з Прем'єр-міністром України паном Арсенієм Яценюком напередодні брифінгу Ради Безпеки ООН з питань України під головуванням Люксембургу. У вересні 2014 року міністр Ассельборн провів інтерв'ю щодо ситуації в Україні з міністром закордонних справ України паном Павлом Клімкіним в кулуарах 69-ї Генеральної Асамблеї ООН [48].

22-й саміт між Європейським союзом і Україною був проведений 6 жовтня 2020 р. в Брюсселі. Він став першим двостороннім самітом, який був фізично проведеним з моменту спалаху пандемії COVID-19. Це також був перший двосторонній саміт Україна-ЄС за участю Голови Європейської Ради Шарля Мішеля та Верховного представника ЄС з питань закордонних справ та політики безпеки Йозепа Боррелла, які представляли Єврокомісію. Україну представляв президент Володимир Зеленський [156]. Лідери ЄС та України підтвердили свою прихильність подальшому зміцненню політичної асоціації та економічної інтеграції України з Європейським Союзом. Відповідно до п. 11 Спільної заяви за підсумками 22-го самміту Україна-ЄС, 6 жовтня 2020 р. (Joint statement following the 22nd EU-Ukraine Summit, 6 October 2020) у 2021 році сторони домовились про всебічний огляд досягнення цілей Угоди, як це передбачено Угодою [156].

Сторони вказали на рішуче засудження явного порушення українського суверенітету та територіальної цілісності актами агресії збройних сил Росії з лютого 2014 року. Сторони продовжують засуджувати незаконну анексію Криму та Севастополя Росією, милітаризацію півострова, серйозне погіршення там ситуації з правами людини, а також обмеження свободи пересування громадян України до Кримського півострова та з нього [156].

Окрема увага була приділена виборам так званого "губернатора Севастополя" 13 вересня 2020 року, що вкотре порушили міжнародне право. Сторони наголосили, що продовжують закликати Росію забезпечити безперешкодний та вільний проїзд до Азовського моря та з нього відповідно до міжнародного права, а також

вказали, що залишаються повністю відданими впровадженню та підтримці політики невизнання, в тому числі шляхом обмежувальних заходів та співпраці на міжнародних форумах.

Отже, після підписання Угоди про асоціацію відносини між Україною та Бенілюксом мали отримати новий поштовх. Російська агресія на сході України, а також анексія Росією Криму хоч і привернула увагу світової громади до України, її місця в зовнішній політиці, однак події кінця 2013–2014 рр. перетворили Україну на проблемного партнера. Більшість зустрічей були присвячені врегулюванню конфлікту на сході України, проведенню розслідування катастрофи МН 17, українсько-російському конфлікту. Загалом, події в Україні, що викликали занепокоєння у міжнародній спільноті та становила загрозу власним інтересам європейських держав ускладнила розвиток двосторонніх відносин між Україною та країнами Бенілюксу.

### **3.2. Роль російського чинника в українській євроінтеграції та відносинах Україна – країни Бенілюксу**

Присутність російського чинника в міжнародній політиці країн пост-радянського простору мала місце ще з моменту розпаду Радянського Союзу. На порядку денному сорокової чергової сесії Асамблеї Західноєвропейського Союзу у 1995 році одним з основних питань була безпека Європи з огляду на бажання Естонії, Латвії та Литви інтегруватися до Європейського Союзу, ЗЄС та НАТО. У доповіді, що була представлена від імені Комітету з парламентських питань та зв'язків з громадськістю зазначалося, що заяви російського міністра закордонних справ пана Андрія Козирєва про можливість «застосування сили для захисту російськомовних громад, які опинилися б під загрозою в державах, що входили до СРСР», викликають серйозне занепокоєння [34]. Така риторика РФ є основним аргументом для залякування країн-сусідів та маскуванню своїх імперських прагнень. У монографії «Велика шахівниця» З. Бжезинський зазначав, що поява

незалежної української держави не тільки змусила всіх росіян іще раз обдумати природу своєї власної політичної та етнічної totoжності, але й стала істотною геополітичною невдачею для російської держави [170, с. 92 – 93]. На думку З. Бжезинського, втрата України була не тільки геополітично вирішальною, але й геополітично каталітичною. Без України Росія більше не могла задовольнити власних імперських прагнень. У своїх мемуарах Л. М. Кравчук згадував, що Росія одразу поставила власні інтереси вище інтересів партнерів по СНД. Саме тому Київ змушений був майже одразу заявати про те, що СНД є формою шлюбоборозлучного процесу [50, с.127]. М.С. Дорошко також зазначає, що Росія вважає регіон СНД зоною винятково свого політичного впливу. У цьому контексті російське геостратегічне бачення передбачає входження України до складу інтеграційних формувань на пострадянському просторі під егідою Російської Федерації, що суперечить стратегічному європейському вибору нашої країни [200]. Зовнішньополітична доктрина Росії щодо «близького зарубіжжя» є чіткою і незмінною: Росія вважає цей регіон сферою своїх життєвих інтересів і зберігає за собою право втручання у справи цих країн з метою «захисту інтересів російських громадян». Така собі своєрідна «доктрина Монро» або «доктрина Брежнєва» в сучасних умовах. Що це не марні слова, свідчить реальна російська політика в Придністров'ї, Абхазії, Південній Осетії та інших регіонах колишнього СРСР [201, с. 101].

З цим неможливо не погодитись, оскільки, одним з центральних російських наративів є демонстрування могутності Росії та пониження ролі України на міжнародній арені. Так, на засіданні Комітету з питань оборони Асамблеї Західноєвропейського Союзу обговорювалося питання, що отримало назву «Україна та європейська безпека». Під час обговорення цього питання представник РФ М. Піскунов прокоментував: «Я з великим інтересом прочитав доповідь про Україну та європейську безпеку, яку можна було б назвати «Росія та європейська безпека» [35, с. 245]. Розглянуті в ньому питання будуть у свій час

розглянуті державно-політичною владою Росії». Такі заяви були покликані показати, що Європейський Союз не повинен розглядати Україну як повноцінного актора на міжнародній арені.

Стратегія безпеки Європейського Союзу 2003 року виділяла Росію як одного з головних гравців у геополітичному плані як на глобальному, так і на регіональному рівнях. Як зазначається в цьому документі, Росія є великим, динамічним ринком товарів та послуг ЄС із значним економічним зростанням. З іншого боку, ринок ЄС є, безумовно, найважливішим напрямком для російського експорту. Компанії з ЄС є основними інвесторамив Росії [457]. Крім того, ЄС визначає російський чинник як один з ключових при становленні відносин з Україною, а також при забезпеченні європейської безпеки. Так, наприклад, у рекомендаціях Асамблеї Західноєвропейського Союзу щодо європейської безпеки та України зазначалося, що необхідно продовжувати активізувати безпековий діалог з Україною, звертаючи увагу, зокрема, на її особливу роль в європейській архітектурі безпеки. Однак, необхідно дати чітко зрозуміти у своєму безпековому діалозі з Росією, що якнайшвидше укладення договору про дружбу та співпрацю між Росією та Україною має життєво важливе значення для безпеки в Європі [36, с. 3].

Як зазначалося у Спільній Стратегії Європейського Союзу щодо Росії від 4 червня 1999 року стратегічні цілі Європейський Союз полягали у стабільній, відкритій та плюралістичній демократії в Росії, що керується верховенством права та лежить в основі процвітаючої ринкової економіки, та приносить користь усім людям Росії та Європейського Союзу. Такі цілі були покликані підтримувати європейську стабільність, сприяти глобальній безпеці та забезпечити реагування на спільні виклики континенту через активізацію співпраці з Росією [30]. Крім того, Європейський парламент неодноразова, в тому числі у контексті так званої «Кримської кризи», звертався до уряду та парламенту України, а також до уряду та парламенту Російської Федерації для того щоб «зменшити напругу між двома

країнами» [32]. Л. Д. Кучма, під час виступу на Асамблеї ЗЄС 1994 року, зазначив, що «з політичної точки зору допомога Україні у вирішальний для неї час є стратегічним інвестуванням у забезпечення загальноєвропейських інтересів, у тому числі пов'язаних з розвитком демократичних процесів у надзвичайно важливій для всіх нас країні – Російській Федерації, з якою ми прагнемо розбудовувати взаємовигідні, рівноправні стосунки» [51, с. 197].

О.М. Шеретюк слушно звертає увагу на те, що в Україні, попри офіційні заяви щодо євроінтеграції як пріоритету зовнішньої політики, політична еліта не завжди демонструє послідовність у реалізації визначеного зовнішньополітичного курсу [332]. Авторка зазначає, що успіх євроінтеграційної стратегії залежатиме від впровадження норм і правил ЄС і від стану відносин з Росією, Білоруссю, Молдовою та іншими пострадянськими країнами [331]. Експерти зі сторони Європейського Союзу також вказували на непослідовність у виборі зовнішньополітичного курсу. Так, зазначалося, що українські політики намагався піти на співпрацю із західними структурами, але водночас підтримували проросійську опозицію. Як наслідок, експерти вбачали можливу дестабілізацію України через внутрішню ситуацію, що є наслідком глибокого розколу населення щодо відносин з ЄС і НАТО та зближення з Росією [29].

Наприкінці 2013 року в Україні розгорнувся гострий внутрішньополітичний конфлікт, пов'язаний з вибором геополітичного вектору розвитку. Під час Революції гідності ціною багатьох життів українці відстояли свій європейський вибір і право на життя у вільній, демократичній і некорумпованій державі. Проте одразу ж країна стикнулася з посиленням сепаратистських рухів у Криму і на Донбасі, які розгорталися за російським сценарієм. Анексія Криму Росією стала можливою у тому числі й завдяки «п'ятій колонії», яку склали проросійські політичні сили в Україні. В аналітичній доповіді Інституту Разумкова «Кримський соціум: лінії поділу та перспективи консолідації» (2009 р.) зазначено, що домінуючою соціокультурною



групою у Криму є «слов'янська спільнота», яку складають 58,7% опитаних – представники російського і українського етносів, які за своїми соціально-культурними орієнтаціями тяжіють до російської культурної і мовної ідентичності, до геополітичної спільноти, яку можна назвати «російський світ» [191, с. 236].

Одна з причин появи сепаратистських настроїв в Україні була визначена в аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України «Потенціальні загрози регіонального сепаратизму в Україні» (2014 р.), де зазначено, що «слабкість національної ідентичності призводить до зростання привабливості для представників етнічних груп, що компактно проживають у прикордонних регіонах України, ідентифікувати себе з народами сусідніх держав, а для багатьох суміжних держав – до спокуси розробки сценаріїв «захисту» «своїх співвітчизників» на території України». Це типова причина для багатьох держав, оскільки саме несформованість чи слабкість національної ідентичності обумовлює практичну відсутність громадянського патріотизму у значної частини населення етнорегіонів і пріоритетність регіональної ідентичності, яка часто є досить яскраво вираженою [191, с. 250].

Події в Україні 2014 року значною мірою вплинули на відносини країн ЄС та Росії, однак, країни-члени ЄС займають різні позиції щодо існуючого конфлікту України та Росії та вибудовують різні політичні стратегії як щодо вирішення конфлікту, так і щодо продовження співпраці з Росією.

Відносини малих держав до санкцій ЄС проти Росії ставали предметом досліджень окремих науковців. Так, у своїй статті Балдур Торхаллссон та Петур Гуннарссон зосередили увагу на Ісландії та міркуваннях ісландського уряду щодо відкликання підтримки санкцій проти Росії проти України в Україні в 2015 році [385].

У 2017 році було проведено дослідження, підтримане Європейською народною партією в Європейському парламенті. Дослідження мало назву «Як

європейські демократії реагують на російську агресію?» («How do European democracies react to Russian aggression?»). За результатами дослідження було встановлено, що існує декілька стратегій, які обрали країни ЄС, щодо відносин з Росією після впровадження санкцій, а саме: 1) шість країн, які займають активну позицію у відповідь на агресію Росії (Естонія, Латвія, Литва, Польща, Великобританія, Данія); 2) п'ять країн, що значно змінили свою політику щодо Російської Федерації після Російської агресії проти України (Фінляндія, Швеція, Нідерланди, Чехія, Німеччина); 3) три країни є прихильниками протидії російській агресії (Хорватія, Румунія, Болгарія); 4) три держави практично не мають відносин з Росією (Португалія, Мальта, Ірландія); 5) шість країн намагаються триматися осторонь існуючих проблем (Австрія, Бельгія, Франція, Люксембург, Іспанія, Словенія); 6) два уряди використовують російську карту з внутрішніх причин (Словаччина, Угорщина); 7) три держави мають позитивне ставлення до Кремля (Греція, Італія, Кіпр) [384]. Слід зазначити, що в жовтні 2016 р. зарубіжні аналітики поділили країни-члени ЄС на три умовні групи: лідерів підтримки України, спостерігачів і противників України [186].

Європейські дослідники Леонард Марк та Ніку Попеску визначили п'ять видів політичних стратегій, яких дотримуються країни-члени ЄС повідношенню до Росії. Зокрема, ними було виділено такі стратегії: 1) «троянські коні» – *trojan horses* (держави відстоюють позиції, близькі до російських інтересів, і які готові накласти вето на спільні позиції ЄС); 2) стратегічні партнери – *strategic partners* (держави, які мають "особливі відносини" з Росією, що періодично впливає на загальну політику ЄС); 3) доброзичливий прагматизм – *friendly pragmatists* (держави підтримують тісні стосунки з Росією і, зазвичай, ставлять свої ділові інтереси вище політичних цілей); 4) холодний прагматизм – *frosty pragmatists* (країни, які також зосереджені на бізнес-інтересах, але не «бояться» висловитись проти поведінки Росії щодо прав людини чи інших питань); і 5) «нові холоднівоїни» – *new Cold-warriors* (країни, мають

відверто ворожі стосунки з Москвою і готові використати вето для блокування переговорів ЄС з Росією) [409]. За даною класифікацією, країни Бенілюксу належать до категорії «прагматиків», Люксембург та Бельгія тяжіють до «доброзичливого прагматизму», а Нідерланди, своєю чергою, до, так званого, «холодного прагматизму». Наявність такого різноманіття стратегій країн-членів ЄС щодо відносин з Росією вимагає дослідження причин вибору того чи іншого зовнішньополітичного курсу.

Вибір стратегії на міжнародній арені часто продукований розміром держави. Дослідження «маленьких» держав стали окремим полем дослідження міжнародних відносин з моменту опублікування праці американської дослідниці Аннетт Бейкер Фокс (Annette May Baker Fox) щодо політики «маленьких» держав під час Другої світової війни у 1959 р. [341; 424]. Прихильники цієї теорії поділяють думку про те, що розмір території держави суттєво впливає на її політичну стратегію.

Єдиного визначення «маленької» держави не існує, оскільки ознаки, за якими визначають державу як таку, постійно змінюються. Загалом, ознаками «маленької» держави є: невелика кількість населення, розмір території, низький рівень активності на міжнародній арені.

Професор Ісландського університету Балдур Торхаллссон (Baldur Thórhallsson) пропонує визначати «маленькі» держави за такими критеріями: розмір (населення і територія), суверенітет (ступінь контролю державою своїх внутрішніх справ та кордонів), політичний авторитет (військовий потенціал, внутрішня згуртованість, зовнішня політика), розвиток економіки (ВВП, розмір ринку та його розвиток), сприйняття на міжнародній арені та переваги (ідеї, амбіції і пріоритети внутрішньої еліти щодо їх ролі в міжнародній системі) [459]. Витоки успіху малих держав полягають, перш за все, в наявності спеціалізованої економіки як способу виживання в оточенні «великих економік» [273, с. 105]. Така думка є досить суб'єктивною, оскільки на успіх так званих малих держав

впливає ціла низка факторів.

Малі держави географічно та економічно різноманітні, і тому вони стикаються з різними викликами щодо безпеки та добробуту. Наприклад, заможний Люксембург, держава-член-засновник Європейського Союзу (ЄС), який займає центральне становище в європейській політиці, стикається з іншими проблемами, ніж країни Балтії. Своєю чергою, проблеми, з якими стикаються такі держави як країни Балтії та Люксембург, відрізняються від викликів Центральноафриканської республіки чи Ліберії, де панує бідність [460].

Поряд із питанням визначення таких держав, на особливу увагу заслуговують особливості зовнішньої політики таких держав. Особливо важливим є питання забезпечення захисту кордонів та населення від можливих міжнародних загроз та ролі «маленьких» держав на міжнародній арені.

Крім ролі, яку відіграють «маленькі» держави на міжнародній арені, важливим є також питання ознак, які притаманні їхній зовнішній політиці. Так, багато вчених, у тому числі І. Карш, зазначають, що нейтралітет є визначальною ознакою багатьох маленьких держав. «Виживання» малої держави часто залежить від її здатності продемонструвати, що вона не становить загрози для великих держав [398]. Цікавим у цьому контексті видається ставлення Люксембургу до триваючого конфлікту Росія – Україна та участі ЄС, а саме ставлення країни до санкцій ЄС, введених відносно Росії за втручання у справи України. У цьому питанні Велике Герцогство було і залишається нейтральним, ймовірно, тому, що Люксембург є (принаймні на папері) третім за величиною іноземним інвестором у Росії і великим фінансовим центром для російських банків і підприємств [382].

Прем'єр-міністр Люксембургу займає досить нейтральну позицію щодо конфлікту. У інтерв'ю EURACTIV, відповідаючи на питання щодо причин невиконання Мінських угод, Ксав'є Бетель зазначає: «Глави держав повинні поважати підписану угоду. Обидві сторони припустилися помилок. Я не хочу покладати провину тільки на одну сторону. Мені важливо зрозуміти, як ми

можемо рухатися вперед, тому що в цей момент ми всі перебуваємо в програшній ситуації. Європа програє, Україна програє, Росія програє. Нам потрібна стратегія виходу, щоб знайти рішення, з якими кожен зможе жити» [57]. Подібний підхід не є новим для Люксембургу. Прагматичне ставлення до зовнішніх конфліктів ілюструється заявою Міністра закордонних справ Люксембургу Жана Ассельборна 2009 року: «Росія не має права вето на вибір таких країн, як Грузія і Україна. Однак важливо враховувати занепокоєння Росії, щоб уникнути непотрібної загрози стабільності та політичному балансу в нашому регіоні. Перевага стратегічного партнерства, заснованого на взаємній довірі, полягає в тому, що до розбіжностей можна підходити відкрито і конструктивно» [413].

Торгове партнерство та економічні орієнтири «маленьких» держав, зокрема, Люксембургу значно впливає на вибір зовнішньополітичного курсу. Люксембург є однією з країн, що найбільше залежать від імпорту енергії. Близько 60% потреб країни в енергії задовольняється нафтопродуктами. Природний газ є другою за важливістю енергетичною формою. Нафтопродукти походять із сусідніх країн, переважно з Бельгії (77,2% у 2013 році). Водночас на Росію в 2013 році припадало 24% імпорту природного газу в Люксембург [410]. У великому фінансовому секторі Люксембургу є запаси прямих іноземних інвестицій та портфельних інвестицій із Росії, які становлять понад 40 % ВВП, а інвестиції Люксембургу в Росію, еквівалентні 120 % ВВП Люксембургу [407].

Росія та Люксембург продовжують активно співпрацювати у сфері економіки. 18 лютого 2016 року відбулася десята сесія Спільної комісії з економічного співробітництва Бельгійсько-Люксембурзького економічного союзу та Росії (UEBL – Russie), учасниками якої стали Заступник голови уряду РФ Дмитро Рогозін, віце-прем'єр-міністр Великого герцогства Люксембург Етьєн Шнайдер та посол Королівства Бельгія в Росії Алекс Ван Міувен. Етьєна Шнайдера супроводжувала делегація представників Торгової палати Люксембургу. У рамках цієї Змішаної комісії Торгово-промислова палата спільно

організувала бізнес-форум на теми "Інвестиції та інновації" та "Транспорт та логістика" з російськими організаторами. Під час роботи змішаної комісії UEVL – Russie був підписаний Меморандум про співпрацю між Національним агентством з досліджень та інновацій Люксембургу «Luxinnovation» і Російським центром «Сколково» для зміцнення співпраці у сфері інновації та нових технологій [155].

Люксембург, безумовно, продовжує бачити Росію важливим стратегічним партнером, а тому є прихильником більш м'якого підходу до питання санкцій. Люксембург, загалом, підтримує політику ЄС, спрямовану на накладення санкцій на Росію за порушення норм міжнародного права. Водночас Люксембург вважає санкції неідеальним інструментом впливу на тій підставі, що вони виявились неефективними в досягненні поставленої мети.

У 1974 році професор міжнародних відносин Лейденського університету (Нідерланди) Альфред ван Стаден (Alfred van Staden) у своєму дослідженні «Вірний союзник: Нідерланди та Атлантичний альянс (1960- 1971)» («A faithful ally: The Netherlands and the Atlantic Alliance (1960-1971)») охарактеризував зовнішню політику Нідерландів як «реактивну, а не активну».

Загалом [голландські] уряди сидять на огорожі і реагують лише на зовнішні пориви» [340]. Це твердження загалом залишається актуальним і для сучасної політики Нідерландів. У голландських урядових колах переважає позиція, що через те, що Росія та Нідерланди поділяють численні інтереси, завдання полягає в тому, щоб продовжувати співпрацювати. При цьому не створюючи враження, що можливим є продовження ведення «бізнесу як завжди» (business as usual) поки Росія продовжує втручатися у справи України. Видатний представник інтересів торгівлі – Ганс де Бур, президент Конфедерації Нідерландів з бізнесу та роботодавців VNO-NCW висловив сумніви в ефективності санкцій і заявив, що побоюється, що продовження санкцій допоможе бразильським і китайським фірмам завоювати російський ринок за рахунок голландських інтересів [379]. В

той час як урядові кола шукають способи подальшої співпраці з Росією, вони надають агресору можливості продовження окупації чужих територій. Як писав у своїх мемуарах Ющенко, «якщо тобі прощають військову агресію, окупацію чужих територій і у тебе від того виростають крила — вочевидь, такий стан не може не народжувати відчуття всездозволеності» [55].

А.І. Макаров звертає увагу, що хоча «з моменту запровадження 17-березня 2014 р. санкцій ЄС щодо Росії, а також після 17 червня 2014 р., коли сталася авіакатастрофа з малайзійським Боїнгом, двосторонній міжурядовий діалог був, по суті, заморожений аж до теперішнього часу ...» [233]. Проте «незважаючи на зовнішні чинники, Росія і Голландія завжди залишалися важливими партнерами в торгово-інвестиційній сфері» [233, с. 28]. Тим самим російський дослідник безпосередньо вказує на те, що Європа не здатна повністю відмовитися від партнерства з РФ. Така думка вказує на ідею «неможливості існування Європи без РФ», яка пропагується і на рівні наукових доробок.

Відповідно до даних, які наводить А.І. Макаров, Королівство Нідерландів для РФ є одним з ключових постачальників наукомістких товарів, послуг, компетенцій та управлінських технологій практично в усіх галузях народного господарства, країною- транзитером і логістичним хабом для російського експорту, а також важливим партнером у сфері здійснення транскордонних інвестицій. Нідерланди – традиційно найбільший торговий партнер Росії (3-є місце у світі після Китаю та Німеччини, 2-е в Європі після Німеччини), їх частка в сукупному торговельному обороті Російської Федерації стабільно тримається на рівні 6-7% [233, с. 28]. У 2017 року обсяг російсько-нідерландського товарообігу, за даними Федеральної митної служби Росії, склав 39,5 млрд доларів, що на 22,4% більше, ніж в 2016 р.

Російський експорт до Нідерландів досяг 35,6 млрд доларів (+21,7%), а імпорт з Нідерландів – 3,0 млрд доларів (-3,2%) [233, с. 29].

Попри досить прагматичний підхід, якого дотримуються Люксембург та Нідерланди, Нідерланди все ж таки мають більше занепокоєння щодо агресії

Росії. Про це свідчить досить швидка реакція на події в Україні. У своєму листі від 12 червня 2014 року Міністерство закордонних справ Нідерландів вперше чітко назвало «приєднання» Криму – незаконною анексією [399]. Крім того, Міністерство закордонних справ Нідерландів заявило, що ставлення Росії до України було неприйнятним (“onaanvaardbaar”) [365].

Найбільш негативного впливу на відносини Нідерланди – Росія завдала катастрофа авіалайнера Malaysia Airlines MH17, в якому загинуло 196 громадян Нідерландів, що було величезним шоком для голландської громадськості. З цього моменту стало зрозуміло, що не може бути швидкого повернення до «бізнесу, як завжди».

У 2015 році Міністр закордонних справ Нідерландів Берт Кундерс (з 17 жовтня 2014 р. – 2017 р.) охарактеризував новий підхід до Росії, який базується на стратегії «стиснутого кулака» та «відкритої руки». Політика «стиснутого кулака» означала продовження дії санкції до моменту, поки Москва не почне працювати над деескалацією конфлікту на Донбасі та/або відмовиться від Криму. При цьому, Нідерланди підтримуватимуть діалог з Росією як з рівноправним партнером на основі взаємоповаги. Нідерланди наполягають на збереженні економічних відносин та підтриманні співпраці в таких сферах, як освіта, наука та громадянське суспільство [344]. Це притому, що 2015 рік став роком спроб Росії через псевдомірний «мінський процес», підтриманий західними країнами, реалізувати сценарій інтра-фази гібридної війни [209]. Російська Федерація не могла змиритися не лише зі своєю геополітичною поразкою у боротьбі за «м'яке» опанування Україною, але і з самим її існуванням як держави. Тож Кремль вирішив застосувати у боротьбі з Україною не лише усі явні та приховані методи ведення гібридної війни, а й пряме збройне втручання у її внутрішні справи [188]. Берт Кундерс наголосив: «Ми повинні продовжувати чинити тиск на Росію, але також шукати нові політичні рішення. Росія та росіяни не є нашими ворогами, але ми не можемо дозволити одностороннє виконання європейських правил щодо



національного суверенітету та застосування сили» [435].

Міністр закордонних справ Нідерландів, Стеф Блок (2018–2021), наголосив на актуальності політики «тиску та діалогу» («druk en dialog»). Уряд також підкреслює, що ця політика може досягти успіху лише за умови, що ЄС та НАТО продовжуватимуть діяти в єдності. Найважливішим засобом тиску є санкційний режим, який ЄС наклав у відповідь на дії Росії проти України. Ці санкції є спеціально націленими проти російських політиків та тих, хто безпосередньо причетний до порушень суверенітету та територіальної цілісності України. Також притягнення до суду відповідальних за МН17 досі залишається найвищим пріоритетом уряду.

Загалом дискусії щодо конфлікту України та Росії не вщухають у голландському суспільстві. Напередодні виборів до Європейського парламенту, під час дебатів із Прем'єр-міністром Нідерландів Марком Рютте (з 2010 р. і дотепер), лідер партії «Форум за демократію» Тьєрі Боде виступив за вихід країни із Євросоюзу та зближення з Росією. Не залишилася поза увагою і тема відносин із Росією. Боде сказав: «У міжнародній політиці у вас немає друзів чи ворогів, лише інтереси». За словами Боде, цим інтересам шкодять, наприклад, санкції проти Росії, які впливають на сільське господарство та квітковий сектор. Дебати загострилися, оскільки Боде відмовився погодитися, що Росія, найімовірніше, стоїть за падінням рейсу МН17. «У мене є сумніви щодо розслідування ЛІТ [міжнародної слідчої групи, яка розслідує катастрофу МН17]. Україна також є одним з можливих винуватців цієї атаки» [427]. Згідно з даними проведеного у 2015 році опитування «Де Хондс» (De Hondts) значна більшість громадян Нідерландів (78%) вважає, що Росія прямо чи опосередковано несе відповідальність за збиття літака МН17.

Отже, голландська громадськість проявляє менше інтересу до фундаментальної дискусії щодо відносин із Росією. Головною суперечкою є більш широке питання про те, чи повинні Нідерланди брати активну участь у

міжнародній співпраці.

Через своє розташування на перехресті Західної Європи Бельгія традиційно прагнула уникнути панування з боку потужніших країн, які оточують її, за допомогою політики посередництва.

З бельгійським імпортом із Росії у 2017 році 6,86 млрд євро, Росія посідає третє місце в рейтингу найважливішого неєвропейського торгового партнера Бельгії. Серед неєвропейських партнерів Росія посідає відносно важливе місце, незважаючи на санкції 2014 року. Наприклад, за обсягом імпорту це третій неєвропейський партнер Бельгії після США та Китаю. Що стосується експорту з Бельгії, Росія є п'ятим за величиною партнером, що не входить до ЄС, після США, Китаю, Індії та Туреччини [441].

У 2015 році Міністр закордонних справ Бельгії та європейських Дідьє Рейндерс (з 2011 р. і дотепер) щодо пріоритетів бельгійської дипломатії зазначив, що Росія залишається важливим партнером, що вимагає підтримки відкритого діалогу. У перспективі необхідно переглянути відносини між ЄС та Росією незалежно від існуючих санкцій та разом розв'язати такі питання, як права людини, торгівельні відносини, енергетичне співробітництво тощо [56].

У липні 2017 року Міністр закордонних справ Росії Сергій Лавров відвідав Брюссель із візитом, під час якого зустрівся з Прем'єр-міністром Королівства Бельгії Шарлем Мішелем і провів переговори з Віце-прем'єром, Міністром закордонних та європейських справ Бельгії Дідьє Рейндерсом.

Колишній Прем'єр-міністр Бельгії Шарль Мішель (з 11 жовтня 2014 - 27 жовтня 2019 року) неодноразово зазначав, що «санкції - це не самоціль», що вони «є засобом для налагодження діалогу», і що він виступає за іншу стратегію з Росією. «Ми повинні підтримувати канал діалогу з Москвою, вислуховувати іншого, якими б не були розбіжності» [364].

Роль російського чинника у відносинах України та країн Бенілюксу також можна простежити шляхом аналізу впливу політичних партій на формування

суспільної думки.

На сьогоднішній день у країнах ЄС та, зокрема, країнах Бенілюксу, зростає вплив правих та ультраправих партій, які, зазвичай, займають проросійські позиції, як на національному рівні, так і на рівні ЄС. Так, на парламентських виборах до ЄС 2014 року такі партії отримали історично високі результати у кількох країнах, серед яких: Данія, Франція, Велика Британія, Нідерланди. У більшості програм правих партій простежується опозиція до політики ЄС, зокрема у конфлікті на сході України. Популісти часто протиставляють неефективну політику європейських лідерів, громіздке функціонування інституцій ЄС та негаразди, з якими стикається європейський проєкт, сильному та рішучому керівництву Володимира Путіната його обіймам традиційних цінностей. Гірше того, вони виступають проти політики, спрямованої на стримування впливу Росії у Центральній та Східній Європі [438].

Однак розуміння минулого та сучасного погляду європейських партій на Росію є вирішальним для складання перспектив майбутньої співпраці (або конфронтації) з Росією. Якби європейські партії мали глибокий антагонізм щодо Росії, потенціал подолання існуючого антагонізму та майбутньої співпраці був би вкрай обмеженим [432].

Партія за свободу (PVV) у Нідерландах, заснована Гертом Вільдерсом, має консервативне коріння. Уайлдерс розпочав свою політичну кар'єру, працюючи у Фріца Болкештейна, видатного ліберала-класика, який очолював Народну партію за свободу та демократію (VVD), а згодом став впливовим комісаром ЄС. Уайлдерс залишив ВВД через підтримку вступу Туреччини до ЄС. Його платформа вийшла за економічний лібералізм із критичним ставленням до ісламу та імміграції.

Тверда програма боротьби з імміграцією та антиісламом поступово затьмарила всі інші елементи програми PVV. Окрім того, що виступає за обмеження ісламських хусток та програму репатріації злочинців із іноземних та

подвійних громадянств, PVV хоче, щоб Нідерланди вийшли з ЄС і повернулись до використання гульденів замість євро [438].

Активні позиції наразі займає голландська партія «Форум за демократію». «Форум за демократію» розпочав свою діяльність у 2016 році, взявши активну участь в організації референдуму щодо підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом 2016 року. Партія виступає проти ЄС і проводить кампанії щодо референдуму про вихід Королівства Нідерландів з ЄС. «Ідеологічно я проти ЄС, проти внутрішнього ринку, проти відкритих кордонів, проти євро, проти всього», – сказав лідер партії Тьєррі Боде в інтерв'ю для видання «de Volkskrant». Під час місцевих (провінційних) виборів 2019 року партія «Форум за демократію» завоювала 86 місць у 12 провінціях Нідерландів. У Південній Голландії, Північній Голландії і провінції Флеволанд «Форум за демократію» став найбільшою партією, отримавши 11, 9 і 8 місць відповідно. У всіх інших провінціях партія посіла друге або третє місце.

Окремо слід зупинитися на аналізі референдуму щодо Угоди про асоціацію між ЄС та Україною, який відбувся в Нідерландах 6 квітня 2016 року. Ініціатива проведення референдуму належала також правим партіям Нідерландів, серед яких була й «Форум за демократію». Цікавим є те, що політики, які виступали з ініціативою щодо референдуму в Нідерландах, відкрито визнавали, що Україна їх зовсім не цікавить, а їх основна мета – вивести Нідерланди з ЄС, так званий "Nexit" [376].

Загалом, увага, яка була прикута до підписання Угоди про Асоціацію саме з Україною, є окремим полем для дискусій. ЄС веде активну зовнішню політику, частиною якої стала Ініціатива Східного партнерства. Така ініціатива передбачала участь шести країн Східної Європи — України, Молдови, Білорусі, Грузії, Вірменії та Азербайджану. У 2014 році у рамках Східного партнерства були підписані Угоди про асоціацію ЄС з Україною, Молдовою та Грузією. У той час, як дві останні угоди набрали чинності у 2016 році, Угода про асоціацію ЄС з

Україною набрала чинності лише у 2017 р. Повертаючись до референдуму щодо України у Нідерландах, цікавим видається питання, чому референдум проводився лише щодо України, хоча жодного специфічного статусу у ЄС для України не планувалося.

Невелика кількість популістських партій в європейських країнах кореняться у регіоналістських рухах. Найвідоміші – Фламандський інтерес (ВБ) у Бельгії та Північна ліга в Італії. VB – спадкоємець Фламандського блоку, який почався в 1970-х роках і був розформований після рішення суду в 2004 році. VB виступає за розпуск Бельгії, посиляючись на моделі мирних поділів Чехословаччини та розпуску Швеції і союзу Норвегії. Крім того, вона виступає проти імміграції, зокрема з країн, де більшість мусульман. У Бельгії активні позиції займає політична партія, яка має назву «Фламандський інтерес» («Vlaams Belang») [438].

26 травня 2019 року в Бельгії одночасно пройшли вибори до Європарламенту, федерального і регіональних парламентів, на яких перемогли радикальні партії, що виступають за розширення повноважень регіонів [318].

У Фландрії перше місце посіла провідна партія «Новий фламандський альянс» (N-VA), яку очолює бургомістр Антверпена Барт Де Вевер. Ця партія виступає за максимальну автономію Фландрії та за збереження на регіональному рівні більшості існуючих податків. Однак, у порівнянні з виборами 2014 року, результат альянсу погіршився на 5 %.

Друге місце у Фландрії посіла партія «Фламандський інтерес» («Vlaams Belang») з результатом у 18,6 % голосів, що на 13 % більше в порівнянні з минулими виборами. Ця політична сила має ще радикальніші погляди на економічну й політичну автономію Фландрії [301].

Праві партії не залишилися осторонь і референдуму в Криму. Промосковська неурядова організація, що базується в Бельгії, запросила французьку праву партію «Національний фронт» та інші ультраправі партії,

включаючи «Партію свободи» Австрії (Freiheitliche Partei Österreichs, FPÖ), «Фламандський інтерес» з Бельгії та партію «За кращу Угорщину!» (партія Jobbik) з Угорщини – для моніторингу 16 березня 2014 року порядку проведення референдуму у Криму. Команда спостерігачів оголосила, що референдум був вільним та чесним [381; 420]. До команди спостерігачів було залучено також представників з країн Бенілюксу [111].

Попри посилення позицій правих партій у деяких країнах ЄС, загальна кількість представників цих партій на рівні ЄС є незначною, у порівнянні з основними партіями. Такі партії також представляють різні погляди на цілу низку питань, що заважає їм згуртуватися у просуванні проросійських поглядів.

Отже, проведений аналіз ролі російського чинника у ставленні країн Бенілюксу до України з 2014 по 2019 рр. показав, що надзвичайно важливим на сьогоднішньому етапі є розуміння впливу Росії на відносини України та країн Бенілюксу. Такий підхід дозволяє визначити причини можливої стагнації таких відносин та діалогу між державами.

Загалом, стратегії всіх трьох країн Бенілюксу можна назвати прагматичними. Такий підхід пояснюється, насамперед, тісним співробітництвом у галузі економіки та невиконання повного розірвання відносин із Росією. Країни Бенілюксу є невеликими державами порівняно з їхніми європейськими сусідами, основною силою яких є економічна стабільність. Отже, для країн Бенілюксу активне втручання в конфлікт Росії та України означає загрозу економічним зв'язкам.

Водночас, країни Бенілюксу загалом підтримують політику санкцій щодо РФ Європейського Союзу, однак наполягають на діалозі, вважаючи санкції менш ефективним засобом досягнення цілей. Найбільш активну позицію серед країн Бенілюксу в російсько-українському збройному конфлікті займають Нідерланди, однак, така позиція викликана здебільшого внутрішніми занепокоєнням і триваючим розслідуванням збиття Боїнга МН17 над територією

України.

## **РОЗДІЛ 4. СПІВРОБІТНИЦТВО КРАЇН БЕНІЛЮКСУ ТА УКРАЇНИ: ЕКОНОМІЧНИЙ, НАУКОВИЙ ТА КУЛЬТУРНИЦЬКИЙ ВИМІРИ**

### **4.1. Торговельно-економічне співробітництво України та країн Бенілюксу**

Малі держави завжди були більш вразливими у світовій економіці. Не лише тому, що торгівля становить більшу частку їхньої економічної діяльності, ніж у великих державах, а й тому, що їм бракує можливостей встановлювати будь-які правила, що регулюють глобалізацію [353]. Країни Бенілюксу, своєю чергою, хоча і є невеликими за територіями країнами, мають високий ВВП на душу населення та динамічну економіку. ВВП на душу населення в Люксембурзі в 2005 році перевищував більш ніж удвічі відповідні показники Німеччини, Франції, Італії; він склав 202,8% від середнього рівня Європейського співтовариства в старому складі з п'ятнадцяти країн і 216,4% від середнього показника для 25 держав Європейського Союзу [305]. Незважаючи на депресію, що охопила Західну Європу наприкінці минулого – початку нинішнього століття, темпи зростання економіки країни були вищими, ніж у розвинених європейських країн.

Економіка Нідерландів, за підсумками 2017 р., посідає 17-е місце у світі і 5-е серед країн Європейського союзу, її частка у світовому господарстві становить 0,8% [233]. За даними огляду Всесвітнього економічного форуму Global Competitiveness Index 2017–2018 рр., Нідерланди мають найбільш конкурентоспроможну економіку в ЄС, а у загальному рейтингу країн Нідерланди посідають на 4-те місце, пропустивши вперед Швейцарію, США і Сінгапур [254, с. 9].

Бельгію також вважають високорозвиненою індустріальною країною з інтенсивним промисловим виробництвом і сільським господарством, розвиненою транспортною інфраструктурою. Бельгія є одним зі світових центрів у сфері



торгівлі, виробництва зброї, транзиту. Близько 50% промислової і сільськогосподарської продукції експортується. Бельгійська економіка характеризується стійкістю диверсифікованих економічних галузей [213].

Країни Бенілюксу традиційно займають високі позиції у світових рейтингах держав. Станом на 2020 рік, у загальному рейтингу The Legatum Prosperity Index [454] (Індекс процвітання), що аналізує всебічну картину процвітання за всіма його інституційними, економічними та соціальними вимірами, Нідерланди, Люксембург та Бельгія посіли шосте, дев'яте та двадцять третє місця відповідно. Україна, для порівняння, зайняла дев'яностодругу сходинку.

Зважаючи на те, що європейський напрям зовнішньої політики для України був пріоритетним впродовж всього розвитку України як незалежної держави, країни Бенілюксу були важливими економічними партнерами для України. У період з червня 1991 року по січень 2001 року Міністерство зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України проводило активну роботу щодо встановлення економічних зв'язків з країнами Європейського Союзу [20, арк. 26; 21, арк. 34; 25, арк. 76–77]. Зокрема, налагоджувалися зв'язки з метою залучення інвестицій, розвитку торгівлі та співпраці в інших сферах [22, арк. 115–120; 23, арк. 100-102 ; 24 арк. 82].

Розбудова інвестиційного законодавства у новоствореній державі стикалася з низкою проблем. Так, під час аналізу та прогнозів розвитку процесу іноземного інвестування та його соціально-економічних наслідків за перше півріччя 1995 року, у звіті Відділу іноземних інвестицій та кредитів був окреслений рід об'єктивних та суб'єктивних факторів, які впливають на процес іноземного інвестування. Найпершою проблемою виступала саме складна і недосконала правова база. Станом на 1995 рік, нормативно-правова база у сфері інвестування налічувала понад 62 нормативно-правові акти різного рівня – починаючи від законів України і закінчуючи Інструкціями Мінфіну України, що значною мірою дезорієнтує іноземних інвесторів [2, арк.149]. Такий аналіз був здійснений і задля

оцінки привабливості української економіки для іноземних інвестицій з огляду на опрацювання і підготовку проекту угоди з Бельгійсько-Люксембурзьким Економічним Союзом. Крім того, виникали проблеми через неточність формулювань положень законодавства. Так, у зв'язку із створенням 27.12.94 р. українсько-бельгійського підприємства «Укон» у м. Броди Львівської області, у листі голови Комісії з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією Г. Омельченка до Шпека Р.В. Міністра економіки України, було затребувано роз'яснення ст.5 Декрету Кабінету Міністрів України від 30.05.94 р. стосовно того, як саме здійснюється оцінка інвестицій українських партнерів «на основі цін міжнародних ринків на момент їх внесення». Оскільки зміст даної статті Декрету не дає чіткого тлумачення не було зрозумілим хто встановлює ціни міжнародних ринків і якими документами вони підтверджуються [1, арк. 212].

1995 рік ознаменувався розбудовою економічного співробітництва Нідерландів та України. При зустрічі Міністра економіки України Гурєєва В.М. з Міністром фінансів Королівства Нідерландів Г. Залмом у 1995 році на порядку денному були питання залучення інвестицій для здійснення ринкових реформ в Україні та залучення кредитів Королівства Нідерландів. Зазначалося, що за відсутності власних коштів Україні дуже необхідно залучення кредитів для розвитку підприємств пріоритетних галузей економіки України [2, арк. 180]. Як зазначалося у довідці Міністерства економіки України про зовнішньоекономічне співробітництво між Україною та Королівством Нідерландів станом на 2005 рік, договірно-правова база між Україною та Королівством Нідерландів не була розвинута. В жовтні 1992 року був підписаний міжурядовий Меморандум про взаєморозуміння, а також дві галузеві Угоди [2, арк.192–193].

У 1997 Уряд України підписав Угоду з Бельгійсько-Люксембурзьким Економічним Союзом про взаємне заохочення і захист інвестицій [140]. Відповідно до ч. 1 ст. 2 Угоди між Урядом України та Бельгійсько-Люксембурзьким Економічним Союзом про взаємне заохочення і захист

інвестицій кожна з Договірних Сторін заохочуватиме інвестиції на своїй території з боку інвесторів іншої Договірної Сторони і прийматиме такі інвестиції відповідно до свого законодавства. Крім того, у 1997 році було затверджено інструкцію про порядок здійснення державної реєстрації договорів (контрактів) про спільну інвестиційну діяльність за участю іноземного інвестора [26, арк. 123–125]. У тому ж році відбулося перше засідання Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС, що відбулося у 1997 р. у Люксембурзі.

Бельгія є особливою країною з погляду економічної дипломатії. У результаті конституційно-правового реформування Королівства Бельгії у 1993 р., суб'єкти федерації отримали право укладати міжнародні договори з питань свого ведення. Регіони також отримали додаткові повноваження в міжнародній сфері з метою розвитку експорту [198, с. 96]. Передача регіонам Королівства Бельгії повноважень у сфері міжнародного експорту товарів з 1993 року визначила правові підґрунтя для нового етапи розвитку торговельного співробітництва із суб'єктами федерації Королівства Бельгії. П'ята державна реформа базувалася на трьох міжпартійних урядових угодах. Угода від 5 квітня 2000 року розширила повноваження регіонів на сфері сільського господарства та зовнішньої торгівлі [198, с. 97 – 98].

Нормативно-правову основу торговельно-економічного співробітництва України та країн Бенілюксу становлять угоди та меморандуми [81 – 86] у різних сферах, що закладають підвалини для практичного втілення ініціатив. Так, протягом 1991 – 2000 були підписані Меморандум про співробітництво між Головною державною інспекцією з карантину рослин Міністерства сільського господарства і продовольства України і Службою захисту рослин Міністерства сільського господарства, природовикористання та рибоводства Нідерландів [82] та Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Нідерландів про технічне та фінансове співробітництво [132], щоби були покликані сприяттю розвитку проєктів або програм у визначених сферах, а також подальшому

зміцненню співробітництва між українськими та нідерландськими підприємствами.

Двостороннє співробітництво у сфері міжнародного права, зокрема податкового, є необхідною складовою розвитку інвестиційного партнерства. Як для держави, так і для об'єкта оподаткування відсутність зіткнення кількох податкових юрисдикцій створює позитивні умови для залучення інвестицій. Всі країни Бенілюксу підписали з Україною конвенції про запобігання подвійному оподаткуванню, які на сьогодні є такими, що вступили в силу. З Бельгією така конвенція була підписана у 1996, набрання чинності – 1999 р. З Нідерландами – у 1995 році, набрання чинності – 1996 рік [76].

Нідерландська сторона була досить активною щодо співпраці у сфері фінансів [39]. 22 травня 2000 р. до Міністерства економіки звернулось Посольство Королівства Нідерландів в Україні з проханням здійснити реєстрацію пільгового кредиту в 3300000 голландських гульденів, як проєкту фінансової допомоги згідно з Угодою між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Нідерландів про технічне та фінансове співробітництво, підписаною 11 травня 1998 року. Слід зазначити, що це був перший проєкт, який пропонувався Нідерландською стороною як проєкт фінансового співробітництва. Раніше в межах Угоди надавалась тільки фізична допомога [3, арк. 4]. Міністерство економіки України листом від 30.06.2000 №45-3-1217/44 погодилося з пропозицією Посольства Королівства Нідерландів щодо можливості реєстрації цього кредиту як фінансової допомоги. Крім того, пропонувалося розпочати підготовку процедури погодження списку проєктів фінансового співробітництва. Проте пропозицій щодо здійснення згаданої процедури від Нідерландської сторони не надійшло.

Після аналізу документів та проведення зустрічі з СП ЗАТ «Голландія – Україна» Мінекономіки дійшло висновку, що проєкт фінансується не Урядом Королівства Нідерландів, як це передбачено Угодою. Виходячи з цих обставин,

Міністерство економіки дійшло висновку про неможливість реєстрації такого проєкту [3, арк. 5].

Як зазначено у листі Державного Секретаря Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України В. Першина до віце-прем'єр-міністра України Козаченка Л.П., Міністерство економіки звернулось до Прем'єр-міністра В. Ющенка з проханням підтримати пропозицію про неможливість реєстрації проєкту через зазначені обставини та затвердити проєкт листа Міністру зовнішньої торгівлі Нідерландів Г. Ібемі з викладенням позиції Української сторони. Крім того, наголошено, що після направлення відповідного листа Міністру зовнішньої торгівлі Нідерландів Г.Ібемі Нідерландська сторона не порушувала зазначеного питання. Першин зазначив, що здивування викликає позиція МЗС України, висловлена майже через рік після ухвалення Урядом рішення, в підготовці якого МЗС безпосередньо брало участь [3, арк. 6].

Міністерство аграрної політики, своєю чергою надавши оцінку проєкту Нідерландської сторони, зазначило, що він може бути зареєстрований як проєкт фінансової допомоги за Міжурядовою угодою «Про технічне та фінансове співробітництво», здійснення якого надасть значну підтримку сільгосп товаровиробникам у Броварському районі Київської області, створить нові робочі місця та поповнить місцевий бюджет [3, арк. 7].

Міністерство Юстиції України також надало експертну оцінку щодо технічної та фінансової допомоги Нідерландів. Як зазначила Заступник Державного секретаря Л.А. Павліковська у листі до Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції, питання визнання та реєстрації згаданого проєкту як фінансової допомоги в рамках Угоди про технічне і фінансове співробітництво на даному етапі є питанням Української сторони. У разі заінтересованості Української сторони у проєкті, як наступний крок, мають бути виконані умови, визначені ч. 2 Угоди, тобто проєкт має бути узгоджений уповноваженим органом України та бути включений у щорічний список проєктів [3, арк. 9–10].

Нідерландська сторона надала свою позицію щодо запропонованого проекту. Відповідно до листів Посольства Королівства Нідерландів від 22 травня та 14 листопада 2000 року зазначений проєкт фактично визнавався Нідерландською стороною як такий, що розглядається нею в рамках Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Нідерландів про технічне та фінансове співробітництво та пропонувалося здійснити його реєстрацію відповідно до Угоди та законодавства України.

Броварська районна державна адміністрація Київської області у листі до Віце-прем'єр-міністра України Козаченка Л.П. наголошувала на тому, що з 1999 року на території с. Плоске Броварського району впроваджується українсько-нідерландський проєкт фінансової та технічної допомоги. Як зазначено у листі, станом на 12.02.2002 року реалізацію проєкту було призупинено протягом пів року, хоча проєкт уже перебував у фінальній стадії[3, арк. 12].

У відповідь на надіслане звернення про державну реєстрацію проєкту та подані документи, позитивні висновки були отримані від Державної митної служби України, Міністерства юстиції України, Міністерства фінансів України, Державної Податкової Адміністрації України, а також Міжнародного управління з питань розвитку та європейської інтеграції Міністерства економіки України від 06 липня 2000 року.

У листі від 18 січня 2001 року №45-41/135-10 Міністерство економіки України вже не розглядало зазначений проєкт як фінансову допомогу [3, арк. 13].

У результаті виникнення такої бюрократичної плутанини адвокат, що представляє інтереси закритого акціонерного товариства «Голландія-Україна», звернувся з адвокатським запитом про проведення науково- правової експертизи стосовно можливості застосування положень Угоди «Про технічне та фінансове співробітництво» 1998 року між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Нідерландів до реєстрації Проєкту надання нідерландською

стороною фінансової допомоги ЗАТ «Голландія – Україна» як проєкту фінансової допомоги в рамках зазначеної Угоди [3, арк. 14].

У тексті висновку науково-практичної експертизи відносно доктринального тлумачення положень Угоди зазначено, що закрите акціонерне товариство «Голландія-Україна» отримало фінансову допомогу від Нідерландської сторони за програмою фінансової допомоги IFOM, що є одним із інструментів Міністерства економічних справ Нідерландів, які сприяють економічному розвитку нових ринків та просуванню інвестиційної діяльності [3, арк. 17].

Виходячи з цього, грошові кошти, надані Нідерландською стороною ЗАТ «Голландія – Україна» програмою IFOM, були направлені на закупівлю в Нідерландах обладнання по переробці молока, яке необхідне для реалізації проєкту. Оскільки обладнання по переробці молока було придбане на кошти, виділені за програмою Міністерства економічних справ Нідерландів, такі грошові кошти мають розглядатися як фінансова допомога в рамках Угоди про фінансове та технічне співробітництво. Як зазначали дослідниці діяльності системи державних закупівель в країнах європейського союзу та України, гармонізація організаційно-економічного механізму здійснення державних закупівель та його моніторингу в країнах Європейського Союзу та України могла б надати взаємну можливість як іноземним, так і вітчизняним суб'єктам господарювання стати повноправними учасниками ринків державних закупівель; зробіть закупівлі, що проводяться в Україні, зрозумілими та доступними для іноземних учасників [404].

Науковий експерт Інституту держави і права ім. В.М. Корецького у тексті наукової експертизи зазначив, що первісне посилення української сторони на відсутність процедури та/або підзаконних актів щодо виконання Угоди по суті (відсутність здійснення реєстрації фінансової допомоги, практики у здійсненні таких проєктів, існування розбіжності у тлумаченні), які призвели до виникнення перешкоди по виконанню міжнародного договору, може кваліфікуватися як міжнародно-правове порушення, тому що відповідно до ст. 27 Віденської

Конвенції «Про право міжнародних договорів» [179] Учасник не може посилається на положення свого внутрішнього права як виправдання щодо невиконання ним договору [3, арк.17].

Загалом, діяльність вищих органів влади України щодо співробітництва з Нідерландами можна назвати непослідовною. У 2004 році заступник Міністра А. Березний звернувся до Головного управління з питань зовнішньої політики Адміністрації Президента України з метою підготовки візиту в Україну прем'єр-міністра Королівства Нідерландів Я.П. Балкененде та з проханням надати перелік проблемних питань українсько-нідерландських торговельно-економічних відносин [5, арк. 36]. Серед проблемних питань було названо недостатньо сприятливий інвестиційний клімат. Незважаючи на ухвалення законодавчих актів щодо поліпшення інвестиційного клімату в Україні, голландські бізнесмени скаржаться на затягування процесу реєстрації підприємств, бюрократизм українських службовців, непередбачуваність законодавства, коли змінюються порядок та правила, зокрема, митні [5, арк. 38].

Попри неузгодженість роботи вищих органів влади України, Нідерландська сторона проявляла значний інтерес до України у сфері інвестиційної діяльності. Станом на 01.01. 2005 Нідерланди інвестували в економіку України 548335, 30 тис. дол. США, що становить 6,6 відс. у загальному обсязі прямих іноземних інвестицій в економіку України. Загалом, обсяги нідерландських інвестицій зросли у порівнянні з 2002 та 2003 роком.

У липні 2002 року відбулося створення посольства України у Королівстві Нідерландів. Така подія викликала необхідність ухвалення розпорядження Кабінету Міністрів України з метою законодавчого врегулювання діяльності торговельно-економічної місії. Як зазначалося у пояснювальній записці до проекту Указу Президента України «Про внесення змін до Положення про торговельно-економічну місію у складі закордонної дипломатичної установи України», визначальним показником ефективності роботи торговельно-



економічних місій є випереджаючі темпи зростання зовнішньоторговельного обігу (ЗТО) України товарами з державами їх перебування [6, арк. 146]. Ухвалення розпорядження мало сприяти подальшому нарощуванню обсягів товарообігу з Нідерландами та використанню потужного промислового та інвестиційного потенціалу країн Бенілюксу. Найперспективнішим видавалося співробітництво у металообробній, суднобудівній, деревообробній, нафтогазовій, сільськогосподарській, текстильній та хімічній галузях [4, арк. 127].

Однак, посилення співпраці з одною країною Бенілюксу призводило до уповільнення роботи з іншою. Так, створення торговельно-економічної місії у Нідерландах здійснювалося за рахунок скорочення штатної чисельності працівників торговельно-економічної місії у Бельгії [4, арк. 128].

Перед запланованими на 30 червня 2005 року двосторонніми консультаціями між зовнішньополітичними відомствами України та Королівства Нідерландів напередодні візиту до України (07 липня 2005 р.) Міністра закордонних справ Нідерландів Бернарда Бота був підготовлений аналіз стану виконання Програми спільних дій на 2004 – 2006 рік між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Нідерландів [7, арк. 83- 84].

На виконання доручення Кабінету Міністрів України від 15.06.05 Міністерство економіки інформувало, що Нідерланди продовжували утримувати місце одного з найбільших інвесторів в економіку країни, посідаючи 5-те місце після США, Кіпру, Великобританії та Німеччини.

Окремим напрямком розвитку взаємин між українськими та нідерландськими підприємцями є програма технічної допомоги Уряду Нідерландів, яка реалізується центром менеджменту при Асоціації нідерландських промисловців та зайнятості [40]. Метою такої програми було навчання українських інженерів малих та середніх приватних компаній принципам роботи в умовах вільної ринкової економіки.

У рамках офіційного візиту до Києва (9 – 11 травня 2005 року) делегації

Міністерства економіки Королівства Нідерландів на чолі з Міністром зовнішньої торгівлі К. ван Генніп, до складу якої входила група голландських бізнесменів (45 компаній), відбулася зустріч із заступником Міністра економіки України В. Ігнащенком. Під час зустрічі обговорювалися питання стану та перспектив соціально-економічного розвитку, інвестиційного співробітництва між двома країнами, а також деякі проблемні питання двосторонньої торгівлі [7, арк. 85].

Україна активно співпрацює з Бельгією у сфері інвестиційної діяльності. 16 червня 2016 року у Брюсселі під егідою Валлонського агентства експорту та зовнішніх інвестицій за участю представників Європейського банку реконструкції і розвитку, Європейської Комісії, Українського союзу промисловців і підприємців, бельгійських фінансових інституцій відбувся бізнес семінар для представників ділових кіл Бельгії щодо можливостей та перспектив ведення бізнесу з Україною, а також розвитку двосторонньої інвестиційної співпраці, під час якого було обговорено переваги українського ринку [171].

Інша ситуація з підписанням Міжурядової конвенції про запобігання подвійному оподаткуванню склалася з Герцогством Люксембург. Підписана у 1997 році Конвенція набрала чинності лише після перегляду договірних умов та підписання протоколу про внесення змін до Угоди про уникнення подвійного оподаткування у 2017 році [77].

Микола Точицький, Надзвичайний і Повноважний Посол України в Королівстві Бельгія та Великому Герцогстві Люксембург (до 06.04.2021 [99]), зазначив, що набрання чинності цією конвенцією є важливим і давно назрілим кроком. Набрання угодою чинності привнесе нову динаміку у двостороннє економічне співробітництво між Україною та Люксембургом, відкриваючи нові перспективи для посилення співпраці у сфері інвестицій [61].

Обсяг бельгійських інвестицій в українську економіку за 2019 рік становив 104,8 млн дол. США. Інвестиції здебільшого спрямовуються в уже розвинені сфери економічної діяльності [298]. Того ж року Нідерланди були одним із

найбільших країн-інвесторів в Україну (8,3 млрд. дол. США), алюксембурзькі інвестиції в українську економіку становили 469,2 млн дол. США. Зазначені інвестиції задіяні, зокрема, в промисловості, оптовій та роздрібній торгівлі, будівництві, у сфері транспорту [41].

В Україні зареєстровано понад 120 підприємств, що мають бельгійські інвестиції, та близько сотні підприємств із люксембурзькими інвестиціями. Найбільша кількість компаній серед країн Бенілюксу функціонує з нідерландським капіталом, що складає понад 300 компаній.

Однією з люксембурзьких бізнес-структур в Україні є ВАТ «Arcelor Mittal-Кривий Ріг» (раніше «Криворіжсталь»), що є виробником металопродукції в Україні, якому належить близько п'ятої частини українського ринку. Після об'єднання у 2006 р. «Mittal Steel» з люксембурзькою компанією «Arcelor» уряду Люксембургу належить близько 4 % акцій компанії «Arcelor Mittal». Люксембурзька компанія «Astron Buildings S. A.» є лідером на Європейському континенті у виробництві будівель із металевих конструкцій, будує заводи та склади з металевих конструкцій у багатьох містах України, зокрема – в Києві, Львові, Дніпрі, Одесі та інших. Машинобудівна компанія «Paul Wurth» здійснює поставки високотехнологічного обладнання для доменних печей українських металургійних підприємств, а з 2008 р. відкрила у Маріуполі власне представництво [317, с. 290].

У 2009 році українська делегація відвідала Нідерланди на чолі з прем'єр-міністром України О.В. Турчиновим.

Під час роботи делегації відбулися зустрічі з Міністром фінансів В. Босом щодо співпраці у сфері податкової політики, співробітництва у рамках МВФ та Світового банку, з Міністром енергетики М. ван дер Ховен щодо транзиту енергоносіїв у європейському регіоні, запровадження та використання альтернативних та відновлювальних джерел енергії. Крім того, відбулися зустрічі з Міністром зовнішньої торгівлі Ф. Хеємскерком щодо інвестиційної

привабливості України та з Коронованим принцом Нідерландів Віллемом-Олександром Клаусом Георгом Фердинандом. Під час останньої зустрічі розглядалися питання щодо підготовки фахівців у сфері авіації, водного господарства та ін. [9, арк. 128-129].

Важливою складовою економічної дипломатії країн Бенілюксу щодо України є діяльність економічних місій в Україні. У 2010 р. Принц Королівства Бельгія Філіпп очолив міжгалузеві економічні місії в Індії, Бразилії, Казахстані та Україні. Княжа делегація у супроводі принцеси Матілди надала можливість багатьом бізнес-лідерам зустрітися з місцевими керівниками економічних та політичних органів, що мали на меті налагодження економічного співробітництва. В ході Економічної Місії Принц Філіп провів зустрічі з Президентом України В. Ф. Януковичем, Прем'єр-міністром України М. Я. Азаровим, Віце-прем'єр-міністром С. Тігіпком, з керівництвом м. Києва. Під час Місії було також підписано 14 інших важливих контрактів та договірних документів задля розвитку двосторонньої економічної співпраці. Проведено декілька тематичних семінарів за секторами: у сфері сільського господарства, харчової промисловості, відновлювальних джерел енергії та захисту довкілля, фінансової та банківської діяльності. Для кожного з членів бельгійської бізнес-делегації було підготовлено окрему програму, яка передбачала зустрічі з представниками зацікавлених українських підприємств. Окрім того, Посол України та радник Посольства України з економічних питань, які були відряджені до Києва для супроводження Місії, оперативно організували на місці ділові зустрічі для членів бельгійської делегації [298].

За даними Держстату України, за 2019 рік експорт українських товарів до Люксембургу збільшився порівняно з 2018 р. на 176% і склав 20,2 млн дол. США, імпорту товарів з Люксембургу зменшився на 35% та склав 53,1 млідол. США. Позитивну динаміку показав і експорт українських товарів до Бельгії, що зріс порівняно з 2018 роком на 12,8%, та склав 680,898 млн дол. США, імпорту товарів

з Бельгії зменшився на 0,8% та склав 549,45 млн дол. США (станом 2020).

За товарною структурою зовнішньої торгівлі України у 2020 році провідними товарними групами українського експорту до Нідерландів були зернові культури, жири та олії тваринного або рослинного походження, насіння і плоди олійних рослин [306]. Подібні товари експортуються до Бельгії та Люксембургу, зокрема, зернові культури; насіння і плоди олійних рослин, палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки; продукти неорганічної хімії; чорні метали; текстильний одяг; деревина і вироби з неї та ін.

Основними товарами імпорту з Бельгії є фармацевтична продукція; пластмаси, полімерні матеріали; засоби наземного транспорту (крім залізничного); хімічна продукція; реактори ядерні, котли, машини; електричні машини; м'ясо; палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки; алкогольні і безалкогольні напої та оцет [304]. Люксембург також імпортує до України полімерні матеріали та чорні метали, а також папір та картон; каучук, гуму; вироби з чорних металів; реактори ядерні, котли, машини; пластмаси, інструменти, ножові вироби; інші вироби з недорогоцінних металів; прилади та апарати оптичні, фотографічні; екстракти дубильні; вату; ефірні олії; електричні машини. У товарній структурі імпорту з Нідерландів більшою мірою представлена продукція, яка забезпечує задовольняння споживчого попиту (або використовується для виготовлення відповідних товарів в Україні): «какао та продукти з нього» (питома вага 7,0%), «тютюн і промислові замітники тютюну» (7,0%), «фармацевтична продукція» (питома вага 6,8%), «овочі» (питома вага 5,7%) [306].

Новий етап розвитку торговельно-економічного співробітництва України з країнами ЄС, а також з країнами Бенілюксу ознаменувала активізація євроінтеграційного курсу України. Євроінтеграційний поступ України актуалізує завдання посилення ролі двосторонніх економічних відносин із передовими країнами-членами ЄС у системі міжнародного співробітництва [320, с. 482].

27 червня 2014 р. Україна та Європейський Союз підписали економічну частину Угоди про асоціацію, що передбачає створення зони вільної торгівлі та відкриває нові перспективи для нарощування загального товарообігу між Україною та країнами Бенілюксу. Економічні й торговельні відносини України та країн Бенілюксу отримали нове правове підґрунтя з 1 вересня 2017 року, коли Угода про асоціацію між Україною та ЄС набрала повноцінної сили. Положення щодо прозорості складають істотну частину Угод про асоціацію між ЄС і Україною, за своєю суттю належать до новацій Угоди. Їх кількість є великою, вони розподілені нерівномірно між різними главами. Більшість із них міститься в главах, присвячених торгівлі [226, с. 151].

Угода про асоціацію, включаючи її глибоку та всеохоплюючу зону вільної торгівлі, є головним інструментом зближення України та ЄС. Постанова ЄС збільшує кількість сільськогосподарської продукції, яку Україна може експортувати до ЄС за Угодою про асоціацію без сплати митних платежів. Це також прискорює скасування тарифів на імпорт ЄС для ряду промислових товарів, як передбачено Угодою про асоціацію. Український бізнес також отримує стабільний та передбачуваний пільговий доступ до найбільшого ринку у світі з понад 500 мільйонами споживачів. Підприємства ЄС можуть скористатися легшим доступом до українського ринку та налагодити нові відносини з українськими постачальниками та партнерами [466].

Про поглиблення двостороннього торговельно-економічного співробітництва між Україною та Бельгією, зокрема, зміцнення двосторонньої співпраці у сфері енергоефективності та використання енергії, свідчить проведення низки спільних зустрічей та ініціатив. За підсумками четвертого засідання Спільної українсько-бельгійської комісії з економічного та фінансового співробітництва, яке відбулося в Брюсселі, Україна та Бельгія висловили намір до розширення взаємодії.

У рамках четвертого засідання були обговорені питання, що стосуються

розвитку торговельно-економічного співробітництва між Україною та Бельгією, зокрема, зміцнення двосторонньої співпраці у сфері енергоефективності та використання енергії, поновлюваних джерел енергії, інфраструктури, сільськогосподарського сектора, а також співробітництва в галузі інформатики та інновацій, окрім того були представлені інвестиційні можливості в різних сферах [418]. Україна та Люксембург також мають намір поглиблення співпраці у сфері економіки. Наприклад, українська флагманська авіабудівна компанія "Антонов" позитивно відреагувала на пропозицію авіакомпанії Cargolux співпрацювати в авіаційній галузі [61].

Отже, основними формами економічного співробітництва України та країн Бенілюксу стали співпраця у сфері інвестиційної діяльності, а також торгівля товарами та послугами, що позначилася позитивною тенденцією до зростання. Основним українським товаром для експорту до країн Бенілюксу залишається сільськогосподарська продукція, а саме зернові культури.

Енергетичне питання завжди чинило значний вплив на відносини України та її західних партнерів. Українська криза зосередила увагу на енергетичній залежності країн Європейського Союзу від Росії. У середньому вони імпортують близько чверті свого газу з Росії, а деякі східні держави-члени залежать від Росії на 50% і більше газу, що споживається в державі. Ця залежність робить ЄС загалом вразливим до політичного тиску. На думку Консультативної ради з міжнародних справ (AIV), це також заважає ЄС адекватно реагувати на порушення міжнародного права, здійснені Росією під час поточної кризи з участю України [458].

Протягом тривалого часу енергетика не відігравала значної ролі в міжнародній політиці. Однак ситуація докорінно змінилась у ХХ столітті, коли використання енергетики стало запорукою успішного просування індустріального розвитку держав на міжнародній арені [256, с. 157].

С. Фурфарі у своїй статті «Україна, Росія та ЄС: пов'язані газом» аналізує

українську кризу в контексті енергетичного співробітництва Європи та Росії. «Один висновок вже ясний: Росія та ЄС тісно пов'язані, і Москва настільки ж залежить від Союзу щодо своїх валют, як ЄС від свого газу. Проте відсутність стабільності в Україні створює постійну загрозу для поставок державам-членам ЄС» [444].

Україна відіграє одну з ключових ролей в енергопостачанні Європейського Союзу завдяки своєму географічному положенню. Події 2014 року в Україні, а також триваючий російсько-український конфлікт перетворив енергетичне питання на ключове в економічному співробітництві, що позначилося на зовнішньополітичних стратегіях деяких країн.

І.Г. Пашковська зазначила, що залежно від значення, яке мають для Євросоюзу країни-виробники і транзитери енергоносіїв, у зовнішній діяльності Євросоюзу в енергетичній сфері можна виділити географічні пріоритети. Першим і особливим пріоритетом є Росія – найбільший постачальник енергоносіїв до держав-членів ЄС. Другим пріоритетом можна назвати енергетичні відносини з Норвегією і Алжиром, наступними за значимістю після Росії постачальниками енергоносіїв до Євросоюзу. Третій пріоритет – Туреччина, яку Євросоюз прагне зробити важливим транзитером енергоносіїв із країн Чорноморського і Центральноазійського регіонів, Близького Сходу, Північної Африки, Африки на південь від Сахари і Перської затоки. Четвертий пріоритет – Україна, значимість якої визначається розташуванням між Євросоюзом і Росією. П'ятий пріоритет – нові незалежні держави Чорноморського та Центральноазійського регіонів, які для Євросоюзу є перспективними постачальниками і транзитерами енергоносіїв. Шостим пріоритетом можна визначити країни Близького Сходу і Перської затоки, Північної Африки і Африки на південь від Сахари, які мають величезний потенціал поставки і транзиту енергоносіїв до Євросоюзу через Туреччину і Середземне море [255, с. 14]. Російська авторка ставить РФ на перше місце, а значення України розглядає лише у зв'язку з її розташуванням, вказуючи на залежність ЄС від РФ в



енергетичному плані. Така риторика слугує пропаганді «залежності ЄС від РФ» та «місця РФ як одного з головних гравців в енергетичній політиці».

К. Пірам у своїй праці «Росія, Україна та енергетична безпека Європейського Союзу» наголошує на особливій ролі російського чинника у взаємодії України та Європейського Союзу у сфері енергетики. «Спочатку це дослідження мало називатися «Енергетична політика України та Європейського Союзу». Однак аналізувати енергетичні відносини між Україною та Європейським Союзом (ЄС) без включення Росії до роздумів було б складним завданням [429]. Раптова газова криза, що склалася в 2006 році, поставила безпеку поставок на перше місце в політичному та економічному порядку денному для країн-членів ЄС. Кілька інших європейських країн зазнали серйозних наслідків у зв'язку з безпекою постачання, оскільки значна частина (80 відсотків) європейських поставок газу генерується трубопроводами через Україну. Ці далекосяжні наслідки дали зрозуміти, що залежність ряду держав-членів ЄС від Росії послаблює європейські геополітичні позиції [380, с. 50].

За оцінками науковців за рівнем залежності країн-членів ЄС від російського газу (на основі даних Єврогазу у 2012 р.) Люксембург, Нідерланди та Бельгія посідають останні позиції, використовуючи 24, 5 та 0,3 відсотки російського газу від внутрішнього споживання газу відповідно. Однак, агресія Росії щодо України, та запроваджені внаслідок цього санкції щодо Росії призвели до занепокоєння щодо енергетичної безпеки в Європі [444].

Як зазначає веб-сайт [Energuide.be](http://Energuide.be), природний газ, який споживається в Бельгії, надходить із Росії лише у дуже невеликих кількостях. Основними постачальниками для Бельгії є Норвегія, Нідерланди та Катар через газопроводи, а також через порт Зебрюгге, куди газ надходить в рідкому вигляді.

На відміну від Люксембургу, що більш ніж на 90% залежить від імпорту викопного палива, Нідерланди є важливим експортером на європейському газовому ринку. Однак голландське виробництво природного газу суттєво

скоротилося з 2013 року – з 82,4 млн м<sup>3</sup> у 2013 р. до 36,5 млрд м<sup>3</sup> у 2018. Оскільки кількість газу, яку дозволено видобувати в Гронінгені, зменшується з 24 млн м<sup>3</sup> у 2016 – 2017 рр. до 19,4 млрд м<sup>3</sup> у 2018 – 2019 роках, з метою повністю припинити видобуток у 2030 році, Нідерланди стануть більш залежними від імпорту газу в забезпеченні регулярного та надійного постачання газу до Нідерландів [396]. У період з 2014 по 2015 рік відбулося зростання імпорту газу Нідерландами. Такий ріст відбувся насамперед за рахунок збільшення частки імпорту норвезького газу.

У Звіті Комітету з політичних питань Парламентської Асамблеї Ради Європи зазначалося, що зміна енергетичного ландшафту викликає занепокоєння у всіх регіонах світу, зокрема в більшості європейських країн.

«У Європі попит на викопне паливо, серед якого найбільшу частку становлять нафта і газ, продовжує зростати і, як очікується, зросте приблизно на 60% до 2030 року. Враховуючи той факт, що більшість європейських країн мають обмежені чисті енергетичні ресурси, це збільшення попиту обов'язково призведе до посилення залежності від імпортової нафти та газу. Парламентська Асамблея вважає, що настав час розглянути питання енергетичної безпеки в Європі, якщо ми хочемо запобігти переживанню країнами-членами Ради Європи кризи в цій галузі, вони є постачальниками або споживачами енергії. Зокрема, слід різко усунути ризик використання енергоносіїв як інструменту політичного тиску. Асамблея наголошує на важливості в енергетичному секторі існування стабільних і тривалих економічних відносин між основним європейським експортером енергії, Російською Федерацією та іншими європейськими державами, які залежать від Російської Федерації для імпорту енергії. Такі відносини матимуть стратегічну користь для всіх зацікавлених сторін» [360].

Отже, політична нестабільність у відносинах між Росією та Україною загрожує енергетичній безпеці Європейського Союзу, однак, країни Бенілюксу порівняно з іншими країнами Європейського Союзу є менш залежними від російського газу.

Загалом, аналіз торговельно-економічних відносини України та країн Бенілюксу в різних сферах показав поступальний розвиток взаємодії на рівнях урядів та окремих бізнес-структур. Україна та країни Бенілюксу мають розгалужену нормативно-правову базу, що дозволяє встановити підвалини для реалізації економічної політики, залучення іноземних інвестицій, проведення зустрічей та навчальних тренінгів у різних сферах економіки.

Початок 2020 року ознаменувався спалахом пандемії COVID-19, що вплинуло на економічну ситуацію у світі та призвело до поширення «коронакризи» (Corona crisis) [358].

Форс-мажорні обставини значною мірою впливають на економічну діяльність держав, фізичних та юридичних осіб. Форс-мажор, безумовно, може бути пов'язаний із стихійним лихом, таким як землетрус, а також із ситуаціями, спричиненими людським фактором, такими як війна, революція, розбої та ін. [371, с. 66].

Міжнародне право враховує форс-мажор, щоб визначити обсяг впливу такої обставини на існуючі міжнародно-правові відносини. Так, наприклад, стаття 40 Віденської конвенції про дипломатичні відносини 1961 р. [62] прямо стосується форс-мажорних обставин у зв'язку з визначенням зобов'язань третіх держав, а стаття 14 Конвенції про територіальне море та прилеглу зону 1958 р. посилається на це у визначенні змісту права проходу через територіальне море [371].

Зі спалахом пандемії COVID-19, одним із правових питань стало визнання пандемії форс-мажорною обставиною згідно з національним або міжнародним правом. За визначенням, форс-мажорні обставини – це події, що не підлягають контролю окремого суб'єкта господарювання, а також впливають у такий спосіб, що робить виконання зобов'язань цього суб'єкта (бізнесу чи держави) неможливим. Це може стосуватися строків виконання зобов'язань або неможливості виконувати певні типи зобов'язань взагалі [370].

Чотири основні аспекти відрізняють COVID-19 від інших історичних форс-

мажорних подій. Перший і найбільш очевидний аспект – це величезний економічний вплив, не лише на окремі бізнес-структури та на окремі держави, а й на світову економіку загалом. Оскільки основною функцією форс-мажорних обставин є розподіл збитків, спричинених надзвичайною подією, між договірними сторонами, що більшими є економічні збитки від COVID-19, то важливішим стає питання щодо закону про форс-мажорні обставини [373, с. 189].

З моменту спалаху пандемії COVID-19 залишається багато невизначеностей, а безпрецедентний економічний шок різко викрив існуючі слабкі сторони у світовій економіці [394]. Вчені зауважують, що пандемія COVID-19 мала негайний вплив на прямі іноземні інвестиції у 2020 році, оскільки різко впали потоки прямих іноземних інвестицій. Виняткові глобальні обставини внаслідок пандемії призвели до затримки реалізації поточних інвестиційних проєктів та відкладання нових проєктів. Як результат, прогнозується, що глобальні потоки прямих іноземних інвестицій зменшаться до 40 відсотків у 2020 році, з їх значення у 2019 році близько 1,6 трлн дол. США) [394, с. 17].

Внаслідок поглиблення світової економічної кризи, пов'язаної з поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, усе більшого значення набувають макрорегіональні стратегії Європейського Союзу, що мають на меті об'єднання країн одного регіону для ефективного використання наявного потенціалу та пошуку шляхів розв'язання спільних проблем [113].

Досі залишається складною повноцінна оцінка впливу пандемії на торгівлю між країнами Україною та країнами Бенілюксу. Так, наприклад, голландський експорт у всьому світі впав на 9% у першій половині 2020 року [377], позначивши негативні наслідки для світової торгівлі, включаючи торгівлю Голландії з Україною.

До початку COVID-19 економічний прогноз для України був стабільним, зі стабільним зростанням, приглушеним державним боргом та відносною ціною

та валютною стабільністю. З січня по вересень 2020 року дефіцит національного бюджету України становив 81,725 млрд грн, що в 4 рази перевищувало дефіцит за той самий період попереднього року. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства прогнозувало, що ВВП скоротиться на 5% у 2020 році. Більше інформації пронаслідки коронарної кризи можна знайти у звіті ОЕСР [377].

Згідно з останнім опитуванням опублікованим 19 січня 2021 року Групою з управління економічними ризиками (ERMG), бельгійські компанії (зважаючи на розмір компаній та додану вартість секторів) оцінюють, що їхній товарообіг знизився на 12% по відношенню до норми [395]. Зіткнувшись із кризою COVID-19, уряд Люксембургу посилив економічні заходи на користь юридичних та фізичних осіб. Головною метою цих заходів є пом'якшення потреб у фінансуванні та ліквідності підприємств та самозайнятого населення, які зазнають значного впливу поточних економічних обмежень [414].

Очевидно, що COVID - 19 поставив перед світовою спільнотою та, зокрема, Європою безпрецедентний виклик. Попри те, що вірус виявився транснаціональним, відповіді на економічну кризу були, здебільшого, національними. Проте, триваюча небезпека для світової спільноти призвела до появи складної багаторівневої політичної співпраці на національному та наднаціональному рівнях. Пандемія, карантинні заходи та локдауни унеможливили продовження активного співробітництва, адже внесли корективи в пріоритети у національній політиці держав та поставили розвиток нових та існуючих проєктів «у режим очікування».

Отже, економічна дипломатія перебуває у нерозривному зв'язку з зовнішньополітичними та внутрішньополітичними чинниками та вимагає комплексного аналізу цих факторів при дослідженні економічної співпраці держав. Україна та країни Бенілюксу мають великий потенціал для двостороннього співробітництва у сферах торгівлі, економіки й інвестицій та

демонструють позитивні зрушення за обсягами товарообігу між країнами та розгалуженням нормативно-правового забезпечення здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Початком нового етапу економічної дипломатії країн Бенілюксу щодо України доцільно вважати 2017 рік, а саме набрання чинності Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Однак, результати співробітництва є досить контроверсійними.

#### 4.2. Освітня діяльність українців у країнах Бенілюксу

Глобалізаційні процеси подальшого розвитку людства, євроінтеграційний вектор зовнішньої політики України, привертають все більшу увагу до досліджень з питань української євроінтеграції та відносин Україна-країни Бенілюксу, а також моніторингу наступних кроків України у процесі наближення до ЄС. Дослідження освітньої діяльності українців у країнах Бенілюксу є актуальним, бо ще М.С. Грушевський свого часу писав, що «серед усіх потреб нашого національного життя потреба рідної школи найголовніша, бо народ, який не має своєї школи, може бути лише пасербом чужих народів, а ніколи не виб'ється на самостійну дорогу існування» [196, с. 13]. Після припинення діяльності Центральної Ради державно-правові погляди М. Грушевського трансформувалися. У цей період учений уже практично не згадує про можливість автономії України в складі соціалістичної федеративної Росії [192].

Право на освіту є основним правом, яке закріплене в Конституції Бельгії у статті 24 [158], у Конституції України у статті 53 [80], у Конституції Люксембургу в статті 23 [157], у Конституції Нідерландів у статті 23 [374], а також у різних міжнародних документах. Наприклад, таке право закріплене у Конвенції від 20 листопада 1989 р. «Про права дитини» [159], яка ратифікована Бельгією в 1991 р., своєю чергою Україною таку Конвенцію ратифіковано Постановою ВР № 789-ХІІ від 27.02.91 [78]. Відповідно достатті 28 Конвенції «Про права дитини» держави-

учасниці визнають право дитини на освіту, і з метою поступового досягнення здійснення цього правана підставі рівних можливостей вони, зокрема:

- a) вводять безплатну й обов'язкову початкову освіту;
- b) сприяють розвиткові різних форм середньої освіти, як загальної, так і професійної, забезпечують її доступність для всіх дітей та вживають таких заходів, як введення безплатної освіти та надання в разі необхідності фінансової допомоги;
- c) забезпечують доступність вищої освіти для всіх на підставі здібностей кожного за допомогою всіх необхідних засобів;
- d) забезпечують доступність інформації і матеріалів у галузі освіти й професійної підготовки для всіх дітей;
- e) вживають заходів для сприяння регулярному відвіданню шкіл і зниженню кількості учнів, які залишили школу.

Стаття 23 Конституції Люксембургу передбачає основне право на освіту: держава організовує безкоштовну публічну початкову та середню освіту. Доступ до початкової освіти повинен бути гарантований усім, хто проживає у Великому князівстві [157]. Закон Люксембургу від 6 лютого 2009 р. «Про обов'язкове навчання» визначає, що кожна дитина віком від 3 років, яка проживає в Люксембурзі, має право отримувати шкільну освіту. Конституція Люксембургу також передбачає, що кожен може вільно здобувати вищу освіту в Люксембурзі чи за кордоном, в університеті за власним вибором, за винятком умов прийому на певні професії [412].

Однією з ключових особливостей голландської системи освіти, гарантованої статтею 23 Конституції Нідерландів, є свобода освіти, тобто свобода заснування шкіл (свобода створення), організації викладання в школах (свобода організації навчання) та визначення принципів, на яких вони ґрунтуються (свобода переконань) [374]. Згідно з ч. 1 ст. 3 Закону України «Про освіту» кожен має право на якісну та доступну освіту. Право на освіту

включає право здобувати освіту впродовж усього життя, право на доступність освіти, право на безоплатну освіту у випадках і порядку, визначених Конституцією та законами України [103].

Відповідно до пункту 25 частини першої ст. 1 Закону України «Про освіту» система освіти – сукупність складників освіти, рівнів і ступенів освіти, кваліфікацій, освітніх програм, стандартів освіти, ліцензійних умов, закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органів управління у сфері освіти, а також нормативно-правових актів, що регулюють відносини між ними [103].

А. Банашак, проаналізувавши право на освіту в Європейському Союзі та Україні, дійшов висновку, що немає суттєвої різниці в розумінні права на освіту як в ЄС, так і в Україні. Обидві правові системи надають безоплатну й обов'язкову загальну освіту [343].

Згідно з ч. 3 ст. 28 Конвенції «Про права дитини», держави-учасниці заохочують і розвивають міжнародне співробітництво з питань, що стосуються освіти, зокрема, з метою сприяння ліквідації невігластва і неписьменності в усьому світі та полегшення доступу до науково-технічних знань і сучасних методів навчання. В цьому зв'язку особлива увага має приділятися потребам країн, що розвиваються. Зокрема, між Урядом України і Урядом Великого Герцогства Люксембург було укладено Угоду про співробітництво в галузі культури, науки, освіти і туризму [144].

Відповідно до ст. 6 Угоди між Урядом України і Урядом Великого Герцогства Люксембург про співробітництво в галузі культури, науки, освіти і туризму сторони заохочуватимуть розвиток відносин між двома країнами в галузі освіти шляхом: а) підтримки і сприяння безпосередньому співробітництву, контактам і обмінам між особами, закладами і організаціями, які займаються питаннями освіти в обох країнах; б) спільної розробки нових дидактичних матеріалів; в) перепідготовки і підвищення кваліфікації викладачів іноземних



мов; г) надання стипендій для навчання і стажування, а також підтримки інших форм сприяння навчанню та дослідженням. Угода була підписана у 1996 році.

Підписанню такої угоди передували офіційні візити українських експертів до Брюсселя та Люксембургу з 19 по 25 листопада 1994 року. До складу делегації від української сторони ввійшли представники МЗС та Міністерства культури. Під час зустрічі з директором Національного музею історії і мистецтва Люксембургу П. Рейлесом обговорювалися питання щодо співпраці у музейній справі. Зокрема, щодо експонування у Люксембурзі колекції історичних коштовностей «Золото степів». Як зазначено у звіті про службове відрядження Міністерства культури України 1994 року, 23 – 24 листопада відбулися зустрічі української сторони з посадовими особами Генерального комісаріату Міжнародних зв'язків Франкомовної та Департаменту координації міжнародних зв'язків Міністерства Фламандської спільноти Бельгії. Бельгійські експерти висловили зацікавленість у налагодженні прямих контактів між науковцями, творчою молоддю та митцями [14, арк. 8 – 9].

На сьогодні угода не стала початком активної науково-освітньої співпраці між Україною та Люксембургом. З метою наповнення реальним змістом цієї угоди сторони розробили проєкт Програми співробітництва в галузі культури, освіти, науки, молодіжної політики, спорту і туризму між Кабінетом Міністрів України та Урядом Великого Герцогства Люксембург на 2009-2011 рр. Однак через відсутність коштів на її реалізацію підписання було за ініціативи української сторони (МОН) перенесено на невизначений термін [249].

Варто відзначити й окрему зацікавленість Фламандської спільноти у співпраці з Україною. У 1996 році, згідно з Угодою між Міністерством освіти України та Міністерством Фламандської спільноти в Гентському університеті перебувала делегація Національного аграрного університету на чолі з координатором українсько-фламандського співробітництва в галузі освіти і культури [11, арк. 1– 2].

У звіті Управління міжнародного співробітництва Міністерства освіти України щодо перебування у Бельгії в період з 20 по 27 січня 1996 р. зазначено, що до програми співпраці були залучені такі вищі навчальні заклади, як: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київський державний торговельно-економічний університет, Київський університет будівництва і архітектури, Національний аграрний університет, Київський технікум готельного господарства [16, арк. 1 – 2].

Варто зазначити, що у 1996 році співробітництво з Фламандською спільнотою Бельгії забезпечувалося лише у київських університетах. У 1998 році ця тенденція перестала існувати. Так, у період з 20 по 24 жовтня 1998 року на запрошення Департаменту освіти Міністерства Фламандської спільноти Королівства Бельгія в цій країні перебувала делегація ректорів вищих навчальних закладів України, як, наприклад, Львівського державного університету, Прикарпатського державного університету, Херсонського державного технічного університету та ін.

Програмою перебування було заплановано відвідання університетів м. Антверпена, Гента, Католицького університету м. Лувена, Вільногоуніверситету м. Брюсселя, зустріч у комісії Європейського Союзу.

21 жовтня 1998 року делегацію прийняв Надзвичайний і Повноважний Посол України в Брюсселі К.І. Грищенко, який порадив вищим навчальним закладам бути більш наполегливими у своїх пропозиціях співпрацювати зВНЗ Фландрії [12, арк. 117–118].

Співробітництво з Нідерландами у сфері освіти було не досить активним у перші роки незалежності України [37]. Протягом 1991 – 2000 років українська сторона здійснила візит до Нідерландів, у рамках роботи українсько-голландської експертної групи спільного проєкту «Соціально- економічні знання і громадянська освіта в Україні». У 1999 році на запрошення голландської освітньої фундації «Ед'юплен» група українських учасників брала участь у

робочій зустрічі, під час якої було детально проаналізовано вже видрукувані в Україні окремою брошурою 12 уроків для учнів 8-го класу та підготовлені розробки уроків. Учасники також мали змогу відвідати уроки з деяких предметів у вищій школі м. Схедам (2.02.1999) [13, арк. 9].

Найактивніше Україна співпрацювала з Бельгією, а саме з Фламандською спільнотою, у період з 1991 по 2000 роки. Однак, ініціатива, загалом, надходила від фламандської сторони.

Загалом, співробітництво у сфері освіти та науки з країнами Бенілюксу не можна назвати послідовним. Співробітництво з Європейськими країнами актуалізувалося ще у перші роки незалежності України, але країни Бенілюксу не були пріоритетним напрямком [38]. Робота була ускладнена і через брак комунікації між міністерствами, підрядниками та іншими суб'єктами відносин співпраці.

Зокрема, у 1997 році посольство України в Бельгії звернулося до Міністра інформації України акцентуючи увагу на тому, що посольство України в державах Бенілюкс проводить постійну роботу з ознайомлення громадськості Бельгії, Нідерландів та Люксембургу з політикою, історією, культурою та іншими сторонами життя України [17, арк. 178]. Основним проханням було надати інформаційні, ілюстративні та рекламні матеріали про сучасну Україну, її історію, звичаї, традиції, кухню, французькою або англійською мовами. Державне інформаційне агентство України, своєю чергою наголосило на тому, що воно не продукує книжок і тому не може надати відповідних матеріалів [17, арк. 178]. Після тривалого листування з низкою видавництв, Міністерство інформації України повідомило, що Міністерство неодноразово зверталось до Асоціації українських книговидавців та управління книговидавничою справою з проханням, але безуспішно. Крім того, Міністерство інформації України звернуло увагу на те, що необхідно поставити питання перед МЗС України про забезпечення випуску такої друкованої продукції шляхом централізованого

держзамовлення [17, арк. 186].

Не дивлячись на недостатній розвиток нормативно-правової бази для двостороннього та/або багатостороннього співробітництва та відсутність програми дій, у країнах Бенілюксу існують осередки українського шкільництва. Відповідно до частини 1 ст. 8 Закону України «Про освіту» особа реалізує своє право на освіту впродовж життя шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти. Держава визнає ці види освіти, створює умови для розвитку суб'єктів освітньої діяльності, що надають відповідні освітні послуги, а також заохочує до здобуття освіти всіх видів [103]. Формальна освіта – це освіта, яка здобувається за освітніми програмами відповідно до визначених законодавством рівнів освіти, галузей знань, спеціальностей (професій) і передбачає досягнення здобувачами освіти визначених стандартами освіти результатів навчання відповідного рівня освіти та здобуття кваліфікацій, що визнаються державою (ч. 2 ст. 8) [103].

І. Ключковська зазначає, на сьогодні в українському зарубіжжі існує декілька типів українських шкіл. Міністерство освіти і науки України створило базу даних українознавчих шкіл за кордоном, згрупувавши їх у категорії: 1) школи, в яких викладання здійснюється українською мовою; 2) школи, в яких вивчаються українознавчі предмети; 3) загальноосвітні навчальні заклади, в яких вивчається українська мова; 4) навчальні заклади, в яких українська мова вивчається факультативно; 5) недільні та суботні школи (ця група є найчисленнішою); 6) дитячі дошкільні заклади, що мають україномовні групи [214].

Шкільництво закордонних українців, яке включає в себе дошкільні заклади (дитячі садки, класи передшкілля), рідні елементарні школи, які дають початкову освіту, курси українознавства (середня ланка освіти), лінгвістичні центри, різноманітні позашкільні інституції (недільні школи, літні оселі, табори, гуртки самоосвіти, музеї, бібліотеки, читальні, театри, тощо), продовжує виконувати свої

консолідуючі етнокультурні функції в житті української спільноти не лише задля протидії асиміляційним процесам, а що дуже важливо – задля долучення молодих поколінь до українського культурного масиву [175]. Мета виховничо-просвітніх зусиль діаспори на сучасному етапі зафіксована у схваленому VI з'їздом Світової Координаційної Виховно-освітньої ради при СКУ «Виховному ідеалі українця в діаспорі»: «Українець у діаспорі – це повноцінний громадянин (мешканець) своєї країни, пов'язаний з українським народом почуттям приналежності до української національної спільноти вузами української мови й культури, особливість якого позначається християнсько-етичними вартостями і творчою дією для народу» [178, с. 11].

Громадські організації за кордоном фактично взяли на себе тягар організаційної роботи з розвитку українського шкільництва, були і є тим середовищем, яке сприяє збереженню етнонаціональної ідентичності [214]. Не можна також не сказати в цьому контексті і про роль державипроживання, яка згідно з нормами міжнародного права зобов'язана сприяти реалізації всіх потреб національних меншин, які проживають на її території, якщо це передбачено її законодавством. Загальновідомо, наскільки легше реалізовувати свої національні потреби українським громадам, в тому числі і потреби в забезпеченні підтримки і розвитку освіти, в тих країнах, які стоять на демократичних засадах, для яких кожен громадянин держави – це цінність, аніж в тих, де права людей упосліджуються [214].

На сьогодні в Бельгії за офіційними даними мешкає близько 2, 5 тисяч осіб, які мають українське походження. Зараз українська діаспора в Люксембурзі становить близько 1 тис. осіб. [313]. За підрахунками організацій української діаспори в Нідерландах нараховується близько 10 тисяч осіб [315]. Демократичні перетворення в Україні сприяли поглибленню взаєморозуміння і встановленню більш тісного співробітництва з українцями, які проживають за кордоном. Зокрема, помітні зрушення сталися у налагодженні наукових та культурно-

освітніх зв'язків, посилилася увага до розв'язання політичних, соціально-економічних та правових проблем української діаспори [91].

Перш ніж перейти до аналізу функціонуючих у країнах Бенілюксу українських шкіл, необхідно розглянути системи освіти країн Бенілюксу, для того щоб зрозуміти, яке місце українські школи посідають у таких системах.

У структурі системи освіти Бельгії виділені 4 рівні: дошкільний (вік дітей 2 – 6 років); початковий (6 – 12 років); середній (12 – 18); вища освіта з програмами тривалістю від 2 до 7 років. Повне охоплення дітей вихованням, освітою чи професійною підготовкою триває від 3 до майже 18 років. Щоправда, попри всі зусилля, частина молоді виходить із середньої школи без заключних документів. Для неї створена система допоміжного навчання учнівства німецької моделі (підготовка на робочому місці та навчання у профшколі). Хоч можна залишити денне навчання у 16 років, але необхідно відвідувати вечірню профшколу аж до досягнення 18 років включно [274, с. 19].

У Люксембурзі відвідування школи є обов'язковим у віці від 4 років з 1 вересня поточного року та до 16 років. Основна освіта в Люксембурзі дається дітям протягом перших 9 років навчання в школі і поділяється на 4 основні цикли шкільного навчання: цикл 1 – для дітей від 3 до 5 років, раннє навчання, факультативно, потім дошкільне; цикл 2 – для дітей віком від 6 до 7 років, початок початкової школи; цикл 3 – для дітей від 8 до 9 років; цикл 4 – для дітей віком від 10 до 11 років [462].

Система освіти в Голландії має достатньо складну структуру, про що зазначалося у науковій літературі. Перше законодавство, що робить освіту обов'язковою, було ухвалено в 1900 році. Воно передбачало шість років обов'язкової освіти (віком від шести до дванадцяти років). Закон неодноразово змінювався та врешті-решт був замінений Законом Нідерландів «Про загальнообов'язкову освіту» 1969 року, який вимагав від дітей відвідувати школу повний робочий день у віці від шести до шістнадцятироків [422]. У 1985 році

Закон Нідерландів «Про початкову освіту» зобов'язував розпочати обов'язкове навчання у віці п'яти років. Наприклад, якщо дитина в березні досягає п'ятирічного віку, вона повинна почати відвідувати школу першого квітня того ж року. На практиці, однак, більшість дітей у Нідерландах відвідують школу з чотирьохрічного віку. Цей додатковий рік особливо важливий для дітей, рідна мова яких не є голландською.

Освітня діяльність українців у країнах Бенілюксу полягає здебільшого в утворенні недільних та суботніх шкіл, слід наголосити на відсутності таких загальноосвітніх навчальних закладів, як: 1) закладів, в яких вивчаються українознавчі предмети; 2) загальноосвітніх навчальних закладів, в яких українська мова вивчається як окрема навчальна дисципліна.

В Українській суботній школі при Українському культурному центрі в м. Рокур (Льєж) у Бельгії навчання дітей не обмежується тільки вивченням української мови, а полягає також у дослідженні українських національних традицій. До цієї школи вступають діти віком від 3-х до 12-ти років, батьки яких бажають, щоб їх дитина знала українську мову, вміла читати та писати, вміла співати українських пісень та багато інших традицій. У навчальному закладі створено такі класи: 1) садочок (3 – 4 роки), 2) перший клас (5 – 6 років), 3) другий клас (7 – 8 років) і 4) третій клас (9 – 12 років) [269]. Молоді українці, які проживають в Арлоні та сусідніх з ними містах і селах організували в місті Арлоні українську школу для дітей віком від 3 до 12 років, яка працює щосуботи з 15 до 18 години [363].

У 2015 році асоціацією Українців у Люксембурзі “LUkraine” було засновано українську недільну школу «Барвінок». «LUkraine» є некомерційною організацією, що фінансується виключно шляхом членських та благодійних внесків. Асоціація щорічно організовує культурні та благодійні проекти в Люксембурзі та в Україні.

Українська школа в Люксембурзі "Барвінок" є закладом додаткової освіти,

де основна програма навчання розрахована на дітей 4 – 12 років та включає в себе наступне: 1) українська мова (письмова та усна); 2) «Я у світі» (комбіноване заняття, що поєднує знання з географії, історії, національних традицій України та країн Європи). Окрім основної програми, школа пропонує розвиваюче комбіноване заняття для дітей 3 – 4 років, що поєднує в собі розвиток мовлення, розвиток дрібної моторики рук, ознайомлення з навколишнім середовищем, з літерами алфавіту, розвиток елементарних математичних здібностей. Крім того, школа пропонує певні гуртки та мовні курси для дорослих (французька мова А1 та А2, люксембурзька мова А1) [309].

Основна діяльність школи спрямована на створення сприятливих умов для спілкування українською; вдосконалення рівня української мови дітей та дорослих; знайомство з історією України; створення можливостей для розвитку творчого потенціалу дітей. Крім того, школа допомагає українським сім'ям у питаннях інтеграції до європейського громадянського суспільства.

Українська школа “Джерело”, що функціонує в Нідерландах, заснована в 2014 році Фундацією «Українці в Нідерландах». Ця школа є однією з невеликих шкіл, що ставить собі за мету навчити дітей різних форм вираження, досліджувати Україну й світ навколо та взаємодіяти з ним, осмислювати приналежність до України та практикувати здоровий спосіб життя молодого українця, зокрема й через освоєння соціально-емоційних компетенцій [334].

Українська школа «Веселка» в Гаазі була заснована для дітей українців, які проживають у Нідерландах, з метою вивчення не лише української мови, але й українських традицій. Школа працює відповідно до перебігу навчального року в Нідерландах з перервами на канікули, які встановлені на території країни. Школа створена завдяки співпраці з Посольством України в Королівстві Нідерланди та перебуває під опікою Фонду Україна Культураліз (StichingOekraïneCulturalis). Основними напрямками діяльності Фонду Україна Культураліз є:

- співпраця з освітніми та культурними закладами в Нідерландах, які



пропагують українську мову та культуру;

- організація національно-культурного середовища для можливості об'єднання українців;

- сприяння розвитку українсько-голландських культурних зв'язків та дружніх контактів між народами [310].

Культурний центр “Вулик” (українська школа) створено під егідою Фондації “Українці в Нідерландах”. В Українській школі “Вулик” у м. Ейндховен [311] здійснюється навчання дітей віком від 3-х до 16-ти років таким навчальним предметам, як: 1) українська мова (письмова та усна); 2) українська література; 3) українознавство (географія, культура, традицій та звичаї українського народу).

У навчальному закладі для дітей та батьків проводяться традиційні свята, виконання українських пісень, віршів, розмови з друзями, вчителями, уроки петриківського розпису, розваги на природі та зустрічі з цікавими людьми.

Українська школа “Вулик” «покликана дати змогу дітям не лише вивчати та розвивати українську мову, але і підтримувати український дух та любов до України в умовах діаспори» [311]. У навчальному закладі здійснюється робота з трьома віковими групами: малюки (загальний розвиток і моторика), середня і старша.

Унікальним осередком українського шкільництва є Українська школа ім. Ярослава Мудрого м. Брюсселя. Школа є досить численною (Королівство Бельгія) та налічує 80 учнів, що навчаються з першого по дев'ятий клас. Навчальні предмети викладаються згідно з програмами Міністерства освіти і науки України. «З 2011 року заклад співпрацює з Міжнародною українською школою (МУШ) у Києві, де дистанційно за допомогою сучасних технологій мають змогу навчатися діти, які з тих чи тих причин проживають за кордоном. Завдяки цій співпраці учні Української школи у Брюсселі можуть отримувати табелі й атестати про базову середню освіту державного зразка» [327].

Оволодіння рідною мовою є важливим для сприяння розвитку здатності

людей до здобуття нових знань та/або вивчення другої мови. Ця гіпотеза була висунута автором теорії «універсальної граматики» Н. Чомським у 2007 році, який стверджує, що кожен індивід з народження має властиву здатність до набуття певних лінгвістичних знань. Актуальність цього дослідження, в контексті аналізу освітньої діяльності українців у країнах Бенілюксу, полягає в тому, що набуття здатності говорити і розуміти свою рідну мову полегшує закріплення нових знань. Коли діти оволодівають рідною мовою (якою говорять батьки/один з батьків), це полегшує їхнє розуміння інших нових понять іншими мовами, граматичні структури яких вони могли б не знати [356]. Отже, оволодіння українською мовою в суботніх та недільних школах, а також вивчення певних предметів українською мовою сприяє легшому розумінню мов приймаючої сторони (нідерландської, французької, німецької, люксембурзької тощо), у такий спосіб полегшивши їх інтеграцію та навчальну ефективність. Вивчення рідної мови є важливим аспектом людства, який допомагає легко існувати в інших мовних середовищах (Baker, 2003) [342]. Розвиток таких навичок має надзвичайну вагу у багатомовному середовищі Бельгії та Люксембургу, де навчання декількома мовами є обов'язковим стандартом загальноосвітніх шкіл.

Вирішальна роль у справі сприяння культурній ідентичності в житті молодих іммігрантів належить саме рідній мові [197]. Знання своєї особистості через розуміння рідної мови допоможе дітям легко інтегруватися у нове культурне середовище. Щоб інтеграція чи акультурація була можливою, люди потребують знання власної унікальної культурної ідентичності та достатнього розуміння того, як ця ідентичність виражається. Це допоможе полегшити мирне співіснування між окремими культурними групами у всіх мультикультурних середовищах [348]. Про важливість громадянської ідентичності у плюралістичному суспільстві неодноразово наголошувалося у науковій літературі, ба більше пропонувалися різні моделі суспільної консолідації [307].

Рідна мова – це зв'язок з українською культурою для іммігрантів другого

покоління. Навчання у суботніх та недільних школах – це нові вікна можливостей для цих дітей знайомитися з різними культурними особливостями, а також знаходити позитивні риси в культурі їхніх батьків та використовувати такі особливості у своєму житті в іноземному середовищі.

Вища освіта українців у країнах Бенілюксу, а також розвиток співробітництва між освітніми інституціями потребує дослідження.

У 1980 році бельгійські політики відкрили студентський маршрут як специфічний канал прийому на бельгійську територію. Це дало змогу міжнародним студентам бути прийнятими до вищих навчальних закладів Бельгії, якщо студенти мали достатню кваліфікацію, яка повинна бути перевірена бельгійською владою [440]. Це дало можливість студентам-іноземцям отримати освіту в Бельгії.

Можливість навчатися в Люксембурзі відкрилася пізніше. До 2003 року в Люксембурзі не було університету. До цієї дати формування еліти країни проводилось у закордонних університетах, особливо університетах та вищих навчальних закладах Великого регіону (Бельгія, Франція та Німеччина). Лише кілька років вищої освіти можна було отримати в чотирьох вищих навчальних закладах або в певних закордонних закладах, які впроваджують спеціальні програми в країні. До відкриття Люксембурзького університету існувало декілька вищих навчальних закладів, таких як Вищий технологічний інститут (*Institut supérieur de technologie – IST*), Вищий інститут освітніх розвідок та досліджень (*Institut supérieur d'études et de recherches pédagogiques – ISERP*) та Інститут освітніх та соціальних досліджень (*Institut d'études éducatives et sociales – IEES*). Інститут освітніх та соціальних досліджень був навчальним закладом, відповідальним за освіту та підготовку освітян та сертифікованих освітян (*éducateur et éducateur gradué*) та за навчання впродовж усього життя всіх професійних акторів у соціально-виховному секторі. Навчання тривало 3 роки (повний робочий день) або 6 років (неповний робочий день). Вищий інститут

освітніх розвідок та досліджень був створений Законом від 6 вересня 1983 року і відповідав за формування дошкільних та шкільних інститутів. Тривалість навчання становила 3 роки. Вищий технологічний інститут, щоби створений Законом від 21 травня 1979 року, передбачав навчання лише впродовж 4 років [411].

Розвиток університетів у країнах Бенілюксу, зокрема, формування міжнародних програм, дало можливість іноземним студентам, зокрема, українцям отримати освіту у Бельгії, Люксембурзі та Нідерландах. Співпраця між установами-партнерами здійснюється в рамках Угод про співпрацю та спрямована на участь у таких європейських програмах як Horizon 2020, Erasmus+KA1, Erasmus+KA2, TEMPUS UNI4INNO «Університети для інновацій» [425]. Окремим осередком української молоді у країнах Бенілюксу є програма «Erasmus +». Ця освітня програма має на меті залучити людей до вивчення нових навичок, незважаючи на їхній вік та навчальний досвід, закріпивши особистісний розвиток та розширивши можливості працевлаштування. Багатомовність є одним із наріжних каменів європейського проєкту і потужним символом прагнення ЄС до об'єднання в етнокультурному різноманітті. Володіння іноземними мовами відіграє провідну роль серед тих навичок, які допоможуть надати людям кращу професійну підготовку для ринку праці й можливість використовувати більше існуючих можливостей [203]. У той же час в Україні організовано набір до закладів вищої освіти і навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства [110].

ЄС за допомогою програми Erasmus + планує запропонувати розв'язання проблеми безробіття, яка зростає серед молоді з кожним днем, оскільки збільшується кількість людей, які відмовляються від початкової школи, ризик безробіття зростає і для дорослих, які мають нижчі навички.

У рамках програми Еразмус+ у 2015 році 27 Національних агентств Еразмус+ країн-членів Програми (Австрія, Бельгія, Болгарія, Кіпр, Чеська

Республіка, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Нідерланди, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Хорватія, Ісландія, Норвегія, Туреччина) підтримали 129 проєктів, спрямованих на організацію кредитної мобільності у співпраці з українськими ВНЗ [160].

У рамках програми Еразмус+ були встановлені відносини між університетами України та університетами країн Бенілюксу, що дало можливість обміну досвідом між установами, студентами, аспірантами, докторантами та іншими кадрами. Так, Національний університет Запорізька політехніка встановив зв'язки з Католицьким університетом Льовена (KU Leuven) [294].

Київський університет імені Тараса Шевченка започаткував контакти з декількома університетами: KU Leuven, Антверпенським університетом, Університетом Хассельта та ін.

Деякі контакти між університетами були встановлені ще раніше до започаткування Еразмус+. Співробітництво Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка з Університетом Монса (Бельгія) було започатковане ректором ПолтНТУ Володимиром Олександровичем Онищенком під час візиту офіційної делегації Полтавської області до провінції Ено у 2006 році, коли було підписано першу угоду про співробітництво ПолтНТУ та Університету Монс. Нового розвитку співпраця набула з підписанням продовження угоди про співробітництво між ПолтНТУ та Університетом Монса у березні 2017 року [261].

Розвивається також співпраця між Київським училищем естрадно-циркового мистецтва та Брюссельською вищою школою циркового мистецтва [227].

Наукові кадри українських університетів також мають можливість пройти стажування в університетах країн Бенілюксу. Так, у 2017 року в рамках європейської програми мобільності “Erasmus + KA107”, згідно з угодою між КПП

ім. Ігоря Сікорського і Люксембурзьким університетом, професор механіко-машинобудівного інституту КПІ ім. Ігоря Сікорського Шукаєв С.М. відвідав Люксембурзький університет. Мета відрядження полягала у налагодженні контактів і ознайомленні з діяльністю механіко-машинобудівного підрозділу Університету міста Люксембург та діяльністю Офісу міжнародних зв'язків цього ж університету [319].

Отже, освітня діяльність українців у країнах Бенілюксу (1991 – 2019 рр.) характеризується відсутністю стійкої нормативно-правової бази щодо співпраці України та країн Бенілюксу, що, загалом, не заважає створенню сприятливих умов для реалізації права на освіту. У країнах Бенілюксу освітня діяльність українців полягає здебільшого в утворенні недільних та суботніх шкіл, слід наголосити на відсутності таких загальноосвітніх навчальних закладів, як: 1) закладів, в яких вивчаються українознавчі предмети; 2) загальноосвітніх навчальних закладів, в яких українська мова вивчається як окрема навчальна дисципліна. Оволодіння українською мовою, літературою та вивчення українських національних традицій здійснюється нарівні суботніх та недільних шкіл, а також вивчення певних предметів українською мовою. Крім того, існують школи, де викладання здійснюється українською мовою, а учні можуть отримати атестат державного зразка. Така діяльність українців у освітній сфері сприяє легшому розумінню мов приймаючої сторони (нідерландської, французької, німецької, люксембурзької, тощо), що, своєю чергою, полегшує інтеграцію українців до громадянського суспільства певної країни Бенілюксу та підвищує навчальну ефективність. Розвиток лінгвістичних навичок з рідної мови має надзвичайну вагу у багатомовному середовищі Бельгії та Люксембургу, де навчання декількома мовами є обов'язковим стандартом загальноосвітніх шкіл.

#### **4.3. Роль громадських організацій у становленні культурного**

## співробітництва між Україною та країнами Бенілюксу

В умовах євроінтеграційного вектору зовнішньої політики України, враховуючи географічне становище Української держави, все більшої актуальності набувають дослідження євроінтеграційних перспектив України. У цьому контексті особливо важливим є аналіз основних напрацювань з питань української євроінтеграції та відносин Україна – країни Бенілюксу через призму ролі громадських інституцій у збереженні національної ідентичності українців у країнах Бенілюксу. Як зазначила О.А. Іваненко, важливою передумовою осмислення специфіки цивілізаційного розвитку Європи, досягнення її духовної спадщини, морально-етичних і естетичних цінностей є відтворення багатоміліонного досвіду взаємодії європейських культур [211, с. 109].

Крім того, як справедливо зазначає А.Є. Атаманенко, «українці мають давню міграційну історію, а закордонне українство є однією з найчисленніших діаспор у світі. Україна сьогодні потребує знань та досвіду закордонних українців, налагодження всебічної співпраці між українцями незалежно від місця їх проживання. Водночас, закордонні українці потребують підтримки та розуміння держави. Дослідження внеску українців, часом уже народжених поза Україною, в історію світової культури, мистецтва, технологій, бізнесу та інших проявів людської діяльності безпосередньо сприяє формуванню загальноукраїнської національної ідеї» [164, с. 8]. Діяльність у сфері культури (культурна діяльність) – це творча, господарська, наукова, бібліотечна, інформаційна, музейна, освітня, культурно-дозвіллева та розважальна діяльність, спрямована на створення, тиражування, розповсюдження, демонстрування, популяризацію, збереження і використання культурних благ та культурних цінностей для задоволення культурних потреб громадян (пункт 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про культуру») [101].

У 1994 році була підписана Угода між Урядом України і Урядом Великого Герцогства Люксембург про співробітництво в галузі культури, науки, освіти і

туризму, в якій зазначено, що сторони заохочуватимуть співпрацю між їхніми міністерствами культури та освіти [144]. З метою наповнення реальним змістом цієї угоди сторони розробили проєкт Програми співробітництва в галузі культури, освіти, науки, молодіжної політики, спорту і туризму між Кабінетом Міністрів України та Урядом Великого Герцогства Люксембург на 2009 – 2011 рр. Однак у зв'язку з відсутністю коштів на реалізацію такої програми, за ініціативи української сторони (МОН), підписання було перенесено на невизначений термін [249].

Культурна співпраця України та Бельгії здійснюється на основі Договору про взаєморозуміння та співробітництво між Україною та Королівством Бельгія, Французькою спільнотою Бельгії, Фламандською спільнотою Бельгії, Німецькомовною спільнотою Бельгії, Валлонським регіоном Бельгії, Фламандським регіоном Бельгії, Регіоном Брюссель- Столиця Бельгії від 23 квітня 1997 р., який набув чинності 10 грудня 2000 р. [68; 105].

Українсько-нідерландська співпраця у сфері культури розвивається динамічніше в порівнянні з Люксембургом та Бельгією. Її договірно-правову базу складає Угода між Урядом України та Урядом Королівства Нідерланди про культурне співробітництво від 1 лютого 1996 року [145]. Крім того, на початку ХХІ століття активно велася робота українсько-нідерландської робочої групи з питань розшуку та повернення культурних цінностей, що були незаконно вивезені з обох країн під час та внаслідок другої світової війни [28, арк. 10 – 16]. Досвід України та Королівства Нідерланди показує, що діалог у сфері повернення культурних цінностей не завжди відбувається на паритетних засадах. Повернення та реституція творів мистецтва можуть бути негативно розцінені всередині однієї з країн. Водночас співпраця між обома країнами у цій сфері є аргументованою та доцільною. На поступки, які зробила Україна свого часу, Нідерланди відповіли поступками зі свого боку [276, с. 145].

Цікавим у контексті розвитку культурних відносин України та країн



Бенілюксу є питання збереження національної ідентичності у процесі культурної адаптації закордонних українців. Закордонний українець – це особа, яка є громадянином іншої держави або особою без громадянства, а також має українське етнічне походження або є походженням з України [93].

Складність та багатоаспектність процесу адаптації висуває ще й дослідження лінгвокультурної адаптації іноземних студентів [234, с. 59]. Досвід попередніх поколінь української еміграції свідчить про те, що культурні інституції покликані зберігати та розвивати українську ідентичність в інших країнах [27]. Під час міжкультурної адаптації українці використовують соціальні медіа.

У епоху глобалізації соціальні медіа стають все більш популярними у повсякденному житті завдяки своїм зручним та ефективним функціям. Соціальні мережі не тільки об'єднують людей із різних культур, а й дозволяють представникам однієї культури розвивати та популяризувати свої національні культурні традиції, проживаючи за кордоном. Так, наприклад, українська спільнота у Люксембурзі активно популяризує національні культурні традиції шляхом комунікації у соціальних мережах [295]. Взаємодія шляхом комунікації у соціальних мережах дає широкі можливості для спілкування тим, хто проживає в різних країнах. Ці зв'язки та відносини важливі для подолання викликів адаптації та для формування почуття національної спільності. Українці використовують соціальні медіа не лише для того, щоб дізнатися про країни Бенілюксу, в яких вони проживають, а й встановити та підтримувати відносини з українською діаспорою та бути в курсі подій у країнах свого проживання.

Отже, соціальні медіа не лише сприяють спілкуванню людей по всьому світу, зустрічі з новими людьми, обміну знаннями, отриманню нового досвіду, а й забезпечують підвищення рівня міжкультурної адаптації людей, які опинилися у новому соціально-культурному середовищі.

Згідно зі статистикою сайту [dreamgrow.com](http://dreamgrow.com), який ранжує соціальні мережі

за кількістю активних щомісячних користувачів, мережа Facebook налічує понад 2 млрд користувачів по всьому світу [337]. Отже, поява та розвиток соціальних мереж безперечно спрощують комунікацію та взаємодію, що є ключовими факторами під час міжкультурної адаптації українців у країнах Бенілюксу.

Важливо також враховувати етапи міжкультурної адаптації. Американські науковці Г. Чен та В. Староста (Chen, G., Starosta W.) виділили чотири етапи міжкультурної адаптації: 1) «медовий місяць», 2) криза, 3) пристосування та 4) бікультуралізм. На початковому етапі, а саме на етапі «медового місяця», люди відчувають початкову ейфорію від перебування за кордоном у певній зарубіжній країні. Другий етап, який названо «криза», полягає у ворожості та розчаруванні через проживання в незнайомому культурному середовищі. З часом відбувається поступове пристосування людини до нового суспільства й нової культури. Це так званий третій етап – «пристосування». Л. Біловус зазначає, що західний спосіб життя, звісно, має чимало негативних боків, а пристосуватися до нього людям із консервативним менталітетом надзвичайно складно [172, с. 47]. І вже на завершальному етапі бікультуралізму відбувається повне пристосування та адаптація до культури іншої країни [355]. Виходячи із результатів такого дослідження, саме на перших двох етапах спостерігається особлива потреба людини в спілкуванні та практичних порадах щодо подолання незручностей проживання в іноземній країні.

Соціальні мережі дозволяють подолати і так званий «культурний шок». Слід звернути увагу, що переміщення між суспільствами неминуче призводить до певних особистих контактів між представниками різних культур, що може викликати занепокоєння, особливо якщо перехід різкий, і відбувається "культурний шок" [351, с. 3]. Культурний шок – це психологічна дезорієнтація, яку переживає більшість людей, коли вони упродовж тривалого часу перебувають в епіцентрі культури, відмінної від власної [403].

У своїх дослідженнях Професор університету Род-Айленду Г. Чен (Guo-

Ming Chen) у 2010 р. дійшов висновку: що довше іммігранти проживають у приймаючій країні, то більше вони спілкуються з приймаючими громадянами за допомогою нових засобів масової інформації, причому частота відвідувань веб-сайтів їх оригінальної країни знижується [375].

Г. Чен також виявив, що використання нових засобів масової інформації значно впливає на процес міжкультурної адаптації іммігрантів. Іншими словами, соціальна взаємодія, що здійснюється через нові ЗМІ іммігрантами, виявляється критичним елементом, який може визначити, чи можуть вони успішно пристосуватися до приймаючої країни [375].

Важливу роль у культурній адаптації українців та розвитку власної культури відіграють також спільноти, що об'єднують українців, які проживають у країнах Бенілюксу. Так, наприклад, група "Українці в Люксембурзі", що створена для українців, які проживають у Люксембурзі та сусідніх територіях, нараховує понад тисячу учасників. Інформація та обговорення в ній носять практичний характер та дозволяють популяризувати українську культуру в Люксембурзі. Група "Українці в Люксембурзі" серед іншого займається організацією та проведенням різних культурних заходів, як наприклад, благодійні акції, ярмарки, концерти, поетичні вечори тощо.

У 2014 році було створено таку організацію як Асоціація «Люксембург-Україна» («LUkraine asbl»), яка є некомерційною організацією, що існує виключно за рахунок членських та благодійних внесків. Асоціація щорічно організовує культурні та благодійні проекти в Люксембурзі та в Україні.

Як зазначається у ст.2 Статуту Асоціації «LUkraine asbl», її метою є будь-яка діяльність, яка може сприяти розвитку культурних відносин між Люксембургом та Україною. Організація приділяє особливу увагу пропаганді української культури [415]. З 2015 року бере участь у благодійному ярмарку «Інтернаціональний Базар», який зазвичай проходить у експозиційному центрі LUXexpo у Люксембурзі.

Активно діє й організація «Ukrainka – Asbl Об'єднання українок Люксембургу», яка регулярно надає допомогу мешканцям сходу України. Так, наприклад, 4 квітня 2019 року Волонтерська організація «Ukrainka — Asbl Об'єднання українок Люксембургу» і волонтери з Франції та Німеччини підготували чергову партію гуманітарної допомоги для військових шпиталівв Україні [467]. Задля досягнення своїх цілей асоціація активно займається залученням нових членів, зокрема за допомогою соціальних мереж.

Активну роль у популяризації української культури та об'єднанні українських громадян відіграють організації українців у Бельгії. Так, активну громадську діяльність здійснюють Український Допомоговий Комітет, Об'єднання українок Бельгії (ОУБ), Союз українців у Бельгії (СУБ), Союз української молоді в Бельгії (СУМ) та Promote Ukraine.

Promote Ukraine – це політично і державно незалежна, некомерційна організація, розташована в Бельгії, яка метою свого утворення називає надання «голосу українському громадянському суспільству в Європі та, зокрема, по всій території Бельгії» [430]. З моменту створення організації 9 травня 2014 року, вона працює для покращення іміджу України в ЄС.

Організацією було започатковано низку ініціатив, серед яких проєкт «Promote Ukraine Culture». За сприяння організації, автором Нільсом Смітсом було видано книгу «Українська граматики для носіїв голландської мови». Метою створення книги стало просування української мови в Бельгії та Нідерландах. Організація Promote Ukraine також оприлюднила електронний українсько-голландський словник Н.Смітса.

Проєкт «Promote Ukraine Media» розробляє щотижневий огляд європейських медіа про Україну – «UA in EU Watch». Метою цього проєкту є популяризація європейських цінностей серед населення Східної України та надання достовірної інформації російськомовному населенню Європи. Організація також створила ініціативу «PU Woman» – проєкт, спрямований на

підтримання гендерної рівності.

У рамках проєкту «Promote Ukraine Analytics» Promote Ukraine також проводить щорічну конференцію. Крім того, у 2019 році Promote Ukraine запустив мобільний та веб-додаток LEADS Ukraine для полегшення зв'язку між різними зацікавленими сторонами, пов'язаними з Україною в Європі.

У Бельгії також діє неприбуткове товариство «Об'єднання українок Бельгії», яке було створене ще у 1948 році для того, щоб об'єднати українських жінок, які іммігрували до Бельгії, для захисту їхніх інтересів [250]. Об'єднання українок Бельгії має три осередки: Брюссель, Льєж, Антверпен. Своїми завданнями організація визначає: всебічну допомогу незалежній Україні; плекання почуття єдності, історичної нерозривності та збереження культурної спадщини українського народу; збереження української ідентичності; збереження та налагодження нових зв'язків з міжнародними, зокрема жіночими, організаціями; представлення перед ними українського жіноцтва та захист інтересів українського народу [263].

Організація надає гуманітарну допомогу пораненим у війні на сході України та організовує культурні заходи, вечори, мистецькі виставки тощо. Так, у 2015 році Об'єднанням Українок у Бельгії за підтримки Посольства України в Королівстві Бельгії та Місії України при НАТО було організовано виставку художніх робіт бійців АТО, виконаних на арт-терапії під час медико-психологічної реабілітації «Зігрій душу солдату». Художниця Тетяна Мялковська та волонтери Ковельського Центру Допомоги представили роботи українських бійців, розповіли про засади та успіхи сучасної арт-терапії [263].

У різних містах Бельгії на творчих вечорах також популяризує українську культурну філософію вільне об'єднання «пОліморФічна л.іТер@». 3 березня 2019 року, напередодні дня народження видатного українського поета, письменника і художника Т.Шевченка, «пОліморФічна л.іТер@» за підтримки ОУБ-Антверпен у рамках проєкту «Наш Шевченко» представила власне бачення постаті Кобзаря.

У Нідерландах наразі існують такі офіційно зареєстровані організації української діаспори: Фундація «Українці в Нідерландах» [321], Фундація «Ukraine Culturalis» та «Brand New Ukraine» [352]. Серед них першою зареєстрованою фундацією є «Ukraine Culturalis», яка у 2011 році відкрила першу суботню українську школу у м. Гаага з метою забезпечення мовних потреб української громади в Нідерландах.

Об'єднання «Українська община в Нідерландах» («Oekrainse gemeenschap in Nederland») було засновано і зареєстровано влітку 2007 року. Зараз відбувається процес становлення і самоідентифікації українського товариства в мультикультурному середовищі Нідерландів, зокрема, в найбільшому місті країни - Роттердамі. Під керівництвом І. Кириченка створено Український Культурний центр, на базі якого відбуваються презентації українських фільмів, виступають музичні і творчі колективи. Засновується українська недільна школа, в якій діти українських, а також змішаних сімей, матимуть можливість вивчати українську мову, літературу, історію, а також культурну спадщину України. Усі діти українських емігрантів мають вільний доступ до нідерландської системи освіти.

28 березня 1965 року були скликані засновницькі загальні збори представників трьох організації Українського Допомогового Комітету (УДК), Спілки Української Молоді (СУМ) і Об'єднання Українок Бельгії (ОУБ), які ухвалили Статут «Виховно – Відпочинкового Центру української молоді в Бельгії «як громадської організації без користолюбивих цілей «ASBL – VZW»[267].

Окремо слід зупинитися на діяльності релігійних організацій. Останнім часом, соціологи, що займаються вивченням імміграції, приділяли значну увагу релігії з погляду на те, як вона впливає на процес адаптації, інтеграції та формування ідентичності іммігрантів, а також на те, як релігія та релігійні практики іммігрантів змінюються та пристосовуються до релігійного середовища приймаючих країн [469, с. 232].

Релігія може розглядатися як етнокультурне джерело, яке здатне згуртовувати іммігрантів незалежно від їхньої етнічної приналежності та чисельності (етно-) релігійної групи. З таким твердженням широко погоджуються дослідники діаспори, такі як Р. Коен [357] та Г. Шеффер [447]. Однак таке твердження неодноразово піддавалося критиці, виходячи з того, що релігія являє собою діаспору сама собою. Р. Коен стверджує, що етнорелігійні групи іммігрантів не завжди слід ототожнювати з діаспорою, а лише тоді, коли релігійна спільнота є певним чином закритою (наприклад, сикхи). Водночас, релігійні групи зі «світовими зв'язками» не можуть прямо пов'язуватися з діаспорою (наприклад, християни чи мусульмани). У цьому контексті необхідно зазначити, що чимала кількість українців ідентифікує себе як православних християн, водночас інша частина українців відносить себе до греко-католиків. Виходячи з цього, етнічна група не завжди є гомогенною конфесійною групою. Як слушно зауважує Л.І. Біловус «з прийняттям християнства в українського народу з'явилися і поширилися звичаї, що потім склали національну традицію» [173, с. 356].

19 січня 2013 року буллою Папи Римського Бенедикта XVI утворена Паризька Єпархія Святого Володимира Великого – територіальна складова Української Греко-Католицької Церкви – за ініціативою Синоду Єпископів Української Греко-Католицької Церкви. Єпархія охоплює п'ять країн: Французьку Республіку, Королівство Бельгії, Королівство Нідерландів, Велике Герцогство Люксембург та Швейцарську Конфедерацію [204].

На території Нідерландів літургії УКГЦ проводяться у містах: Утрехт (Utrecht), Райсвайк ( Rijsijk), Алкмар( Alkmaar ) та Гронінген ( Groningen) [423]. Люксембург налічує дві громади єпархії, в Арлоні та Солєврї.

У Бельгії функціонують 12 громад Паризької Єпархії Святого Володимира Великого в містах Антверпен, Брюссель, Вам, Генк, Гент, Корбе, Ла-Лювієр, Льєж, Лювен, Тамін, Турне, Шарлеруа.

Активною є також діяльність парафій українських церков у країнах Бенілюксу. Так, у бельгійському місті Генк діє православна громада Української автокефальної православної церкви, яка була започаткована в 1948 році. Від часу її заснування, а саме з 1948 р., богослужіння відправлялися у барачній церкві. Згодом була побудована церква та здійснені її освячення 24 серпня 1986 року. Новозбудована церква була віддана під покров св. Архангела Архистратига Михаїла [312].

Побудована на кошти української громади церква в місті Генк стала не лише місцем релігійних відправ українців, а й осередком збереження та пропагування культури, історії, традицій та звичаїв українського народу. При церкві діє музей виробів сучасного українського прикладного мистецтва. Тут періодично влаштовуються різноманітні мистецькі виставки (українських писанок, вишивок, ікон, листівок, декоративного мистецтва тощо), відбуваються концерти артистів з України. Коштом православної громади в місті Генк видано пісні з репертуару відомого українського кобзаря і лірника Василя Нечепи, який виступав тут з благодійними концертами [314]. У Люксембурзі також активно діє Українська Православна церква [316].

Отже, важливу роль у збереженні національної ідентичності українців у країнах Бенілюксу відіграють українські громадські інституції, які залучають громадян до співпраці шляхом соціальних медіа, найпоширенішими з яких є: Facebook та Instagram. Такі соціальні медіа дають можливість українцям, що проживають у країнах Бенілюксу, здійснювати активну соціальну діяльність, долучатися до існуючих громадських інституцій та створювати нові. Формування міжкультурних відносин у кіберпросторі безпосередньо впливає на зміцнення соціальних зв'язків діаспори у реальному світі та дозволяють громадянам України поступово пристосуватися до нової культури на «ранніх етапах» міграції і зберегти зв'язок з українською культурою.

Українські громадські інституції за кордоном ведуть активну діяльність,



організовуючи творчі вечори та допомагаючи українцям не тільки в країнах Бенілюксу, а й у самій державі Україна в сучасних умовах. Релігія має безпосередній вплив на процеси культурної ідентифікації українського народу, незважаючи на те, що українська діаспора не є конфесійно-гомогенною групою. У країнах Бенілюксу функціонують як греко-католицькі, так і православні українські церкви, що позитивно впливає на процеси адаптації, інтеграції та формування ідентичності молодих українців.

## ВИСНОВКИ

1. Аналіз загального стану розробки проблеми свідчить про відсутність в українській та зарубіжній історіографії комплексних досліджень зовнішньої політики країн Бенілюксу щодо України, що обумовлює безпосередню наукову та практичну потребу поглибленого наукового осмислення цієї проблеми. Праці європейських дослідників, зокрема з країн Бенілюксу, присвячені дослідженню ролі малих держав на міжнародній арені та у Європейському Союзі. В Україні наразі відсутнє комплексне дослідження щодо особливостей функціонування малих держав. В українській історіографії самостійну групу становлять студії з історії розвитку відносин України та ЄС загалом. Подальшого вивчення потребують питання особливостей зовнішньої політики країн Бенілюксу щодо України в контексті дослідження зовнішньої політики малих держав, ролі «української кризи» у становленні співробітництва України та країн Бенілюксу.

2. Джерельна база є розгалуженою та ґрунтовною, аналіз якої дозволив вирішити поставлені завдання та зробити висновки. Джерельну базу дослідження зовнішньої політики Бенілюксу щодо України складають такі групи джерел: 1) актові матеріали: міжнародні договори між Україною та Бельгією, Люксембургом, Нідерландами, які заклали правові основи двостороннього співробітництва між державами у різних сферах; офіційні угоди, програми, закони, плани дій Європейського Союзу щодо співпраці з Україною, до яких доєдналися країни Бенілюксу; рішення, спільні робочі програми, річні плани, річні звіти і рекомендації Союзу Бенілюксу щодоспівробітництва з Україною; 2) статистичні матеріали, результати опитувань громадської думки та експертів, соціологічні дослідження; 3) періодична преса, зокрема українські періодичні видання, які виходять друком у країнах Бенілюксу, що дають змогу дослідити розвиток культурного співробітництва між державами, а також свідчать про активну діяльність української діаспори в країнах Бенілюксу; 4) зображальні

джерела, а саме фоно - та кінофотодокументи, до яких належать аудіо - та відеоматеріали з самітів Бенілюксу, ЄС, спільних зустрічей держав на різних рівнях, а також зображальні джерела, опубліковані в соціальних мережах громадських об'єднань українців у країнах Бенілюксу. Основу дослідження складають матеріали з фондів Історичного Архіву Європейського Союзу, Національних архівів Нідерландів, Люксембургу, України, архівів Міністерства закордонних справ Бельгії, Міністерства закордонних справ України, Національного архіву Нідерландів, Національного архіву Люксембургу, що дозволило всебічно проаналізувати позиції урядів та політичних сил стосовно зовнішньої політики Бенілюксу щодо України. Дослідження відносин України та країн Бенілюксу базується на загальних та спеціальних методологічних засадах історичної та суміжних наук. Таке дослідження має бути побудоване на категоріально-понятійному апараті із залученням термінології інших наук. Для наукового осмислення історії взаємовідносин України та країн Бенілюксу, а також ролі країн Бенілюксу у становленні відносин Україна – ЄС необхідне залучення усієї сукупності різноманітних наукових методів, принципів та методологічних підходів.

3. З'ясовано, що країни Бенілюксу є унікальними європейськими державами з низки причин, зокрема, через те, що вони є яскравим прикладом малих держав, що мають значний вплив в ЄС. Бельгія, Нідерланди та Люксембург протягом досліджуваного періоду, загалом підтримували політику ЄС щодо України та були націлені на співпрацю з Україною. Разом з тим, неможливо розглядати країни Бенілюксу як єдиний політичний організм. Тенденція до розширення ЄС на схід у рамках «Східного партнерства» була сприйнята серед країн Бенілюксу по-різному та зазнавала змін, насамперед, залежно від поширення європейських скептичних настроїв. Найбільше такі настрої проявилися в нідерландському суспільстві, що відобразилося на посиленні скептичних настроїв щодо подальшої співпраці України та ЄС. Особливості зовнішньої політики Бельгії

щодо України впливали з її унікального державного устрою. Діяльність суб'єктів федерації, що наділені широкими повноваженнями у сфері зовнішньої політики, не отримувала достатньої уваги з боку представників українських зовнішньополітичних відомств. На відміну від Валлонії, яка спрямовувала свою зовнішню політику переважно на розвиток наряду франкофонії, Фландрія значну увагу приділяла співпраці з країнами Центральної та Східної Європи. Загалом Бельгія дотримується свого федералістського підходу до інтеграції як природного продовження власних конституційних структур. Люксембург також тяжіє до федералізму ЄС, намагаючись провадити зовнішню політику щодо України з огляду на збереження власних економічних інтересів.

4. Визначено, що зовнішню політику країн Бенілюксу щодо України протягом 1991 – 2020 років можна поділити на три етапи: 1991-2008 рр., 2008-2014 рр., 2014-2020 рр. Під час першого етапу у формуванні діалогу між незалежною державою Україна та країнами Бенілюксу Україна проходила шлях формування як незалежна держава, що стала самостійним гравцем на міжнародній арені, пріоритетним вектором української зовнішньої політики був саме європейський вектор. Незважаючи на те, що в зазначений період була підписана низка нормативно-правових актів між Україною та державами Бенілюкс, для підтримання активного співробітництва бракувало програм дій, в яких чітко були б окреслені системні кроки щодо забезпечення двосторонніх відносин. Разом з тим, 2008 рік можна назвати початком більш активної співпраці між країнами ЄС та Україною на різних рівнях. Серед політичних еліт України не відбулося закріплення єдиних геополітичних орієнтирів, що негативно позначилось на планомірному співробітництві України та країн Бенілюксу. Ініціатива «Східне партнерство» дала потужний поштовх співпраці між Україною та країнами Бенілюксу. Однак, незважаючи на розвиток відносин між Україною та країнами Бенілюксу, Україна опинилася у своєрідному «зовнішньополітичному трикутнику», у якому російський чинник відіграв

ключову роль.

5. Встановлено, що після підписання Угоди про асоціацію розпочався новий етап становлення відносин між Україною та країнами Бенілюксу. Російська агресія на сході України, а також анексія Росією Криму хоч і привернула увагу світової громади до України, її місця в міжнародних відносинах, однак події кінця 2013-2014 рр. перетворили Україну на проблемного партнера. Більшість зустрічей були присвячені врегулюванню конфлікту на сході України, проведенню розслідування катастрофи МН 17, українсько-російському конфлікту. Така позиція України на міжнародній арені ускладнила розвиток двосторонніх відносин між Україною та країнами Бенілюксу.

6. Протягом 2014-2019 рр. актуалізувався російський чинник у ставленні країн Бенілюксу до України. Загалом, стратегії всіх трьох країн Бенілюксу в контексті російсько-українського збройного конфлікту можна назвати прагматичними. Такий підхід пояснюється, насамперед, тісним співробітництвом в галузі економіки та невиконання повного розірвання відносин із Росією. Країни Бенілюксу є невеликими державами в порівнянні з їхніми європейськими сусідами, основною силою яких є економічна стабільність. Отже, для країн Бенілюксу активне втручання в конфлікт Росії та України означає загрозу економічним зв'язкам. Російська агресія щодо України стала яскравим прикладом зловживання іредентистськими настроями в суспільстві для виправдання збройної агресії. Врегулювання іредентистських хвилювань у Бельгії, шляхом надання виключних повноважень суб'єктам федерації, ставало предметом прогнозування можливих шляхів врегулювання конфлікту в Україні. Порівняльний аналіз іредентистських настроїв у громадянських суспільствах Бельгії та України дозволив виокремити особливості таких тенденцій, а також їх вплив на зовнішню політику країн. Крім того, країни Бенілюксу загалом підтримують політику санкцій Європейського Союзу щодо РФ, однак наполягають на діалозі, вважаючи санкції менш ефективним засобом досягнення

цілей. Найбільш активну позицію серед країн Бенілюксу в російсько-українському збройному конфлікті займають Нідерланди, однак, така позиція викликана здебільшого внутрішнім занепокоєнням та триваючим розслідуванням збиття боїнга МН17 над територією України.

Посилена увага до України дала можливість правим та ультраправим партіям країн Бенілюксу, а особливо Нідерландів, використовувати українську карту для просування Євро скепсису та ведення риторики щодо виходу з ЄС (у випадку Нідерландів - Nexit), використовуючи занепокоєння громадян зближенням ЄС з «нестабільною» Україною для лобіювання власних інтересів. Такі дії негативно позначилися на іміджі України в суспільствах країн Бенілюксу, що стало особливо помітним під час Референдуму щодо Асоціації 2016 року. Проте, незважаючи на посилення позицій правих партій у деяких країнах ЄС, загальна кількість представників цих партій на рівні ЄС є незначною, у порівнянні з іншими партіями. Такі партії також представляють різні погляди на цілу низку питань, що заважає їм згуртуватися у просуванні проросійських поглядів.

7. Економічна дипломатія перебуває в нерозривному зв'язку з зовнішньополітичними та внутрішньополітичними чинниками та вимагає комплексного аналізу цих факторів при дослідженні економічного співробітництва держав. Україна та країни Бенілюксу мають великий потенціал для двосторонньої співпраці у сферах торгівлі, економіки й інвестицій та демонструють позитивні зрушення за обсягами товарообігу між країнами та розгалуженням нормативно-правового забезпечення здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Початком нового етапу економічної дипломатії країн Бенілюксу щодо України доцільно вважати 2017 рік, а саме набрання чинності Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Однак, результати співробітництва є досить контрверсійними. Політична ситуація в Україні негативно позначилася на інвестиційному іміджі країни, очевидною стала потреба мінімізації політичних ризиків для подальшої активної співпраці у сфері

інвестиційної діяльності. Ще більш негативним фактором впливу на торговельно-економічне співробітництво країн Бенілюксу та України стала пандемія COVID-19, що негативно позначилась на світовій торгівлі.

8. Освітня діяльність українців у країнах Бенілюксу (1991 – 2020 рр.) характеризується відсутністю стійкої нормативно-правової бази щодо співпраці України та країн Бенілюксу, що, загалом, не заважає створенню сприятливих умов до реалізації права на освіту українцями у країнах Бенілюксу. Крім того, у країнах Бенілюксу освітня діяльність українців полягає здебільшого в утворенні недільних та суботніх шкіл. Однак слід наголосити на відсутності у країнах Бенілюксу таких загальноосвітніх навчальних закладів, як: 1) закладів, в яких вивчаються українознавчі предмети; 2) загальноосвітніх навчальних закладів, в яких українська мова вивчається як окрема навчальна дисципліна. Разом з тим, існують школи, де викладання здійснюється українською мовою, а учні можуть отримати атестат державного зразка. Діяльність українців в освітній сфері сприяє легшому розумінню мов приймаючої сторони (нідерландської, французької, німецької, люксембурзької, тощо), що, своєю чергою, полегшує інтеграцію українців до громадянського суспільства певної країни Бенілюксу та підвищує навчальну ефективність. Розвиток лінгвістичних навичок з рідної мови має надзвичайну вагу у багатомовному середовищі Бельгії та Люксембургу, де навчання декількома мовами є обов'язковим стандартом загальноосвітніх шкіл.

9. Встановлено, що українські громадські інституції за кордоном ведуть активну діяльність, організовуючи творчі вечори та допомагаючи українцям не тільки в країнах Бенілюксу, а й у самій державі Україна в сучасних умовах конфлікту на сході. Релігія має безпосередній вплив на процеси культурної ідентифікації українського народу, незважаючи на те, що українська діаспора не є гомогенною групою. У країнах Бенілюксу функціонують як греко-католицькі, так і православні українські церкви, що позитивно впливає на процеси адаптації, інтеграції та формування ідентичності молодих українців. Важливу роль у

збереженні національної ідентичності українців у країнах Бенілюксу відіграють українські громадські інституції, які залучають громадян до співпраці шляхом соціальних медіа, найпоширенішими з яких є: Facebook та Instagram. Такі соціальні медіа дають можливість українцям, що проживають у країнах Бенілюксу, здійснювати активну соціальну діяльність, долучатися до існуючих громадських інституцій та створювати нові. Формування міжкультурних відносин у кіберпросторі безпосередньо впливає на зміцнення соціальних зв'язків діаспори в реальному світі й дозволяє громадянам України поступово пристосуватися до нової культури на «ранніх етапах» міграції та зберегти зв'язок з українською культурою.



## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

### І. Архівні джерела

#### ЦЕНТРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ВИЩИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ ТА УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ

**Ф. 337. Міністерство економіки України. Міністерство економіки та з питань Європейської інтеграції України.**

**Оп. 51.**

1. Спр. 793. Доповідні записки, довідки та інші документи по виконанню доручень, постанов і розпоряджень Кабінету міністрів України, Верховної Ради України та Адміністрації Президента України з інвестування. 28 листопада – 6 березня 1995 р. 220 арк.

2. Спр. 797. Доповідні записки, довідки та інші документи по виконанню доручень, постанов і розпоряджень Кабінету міністрів України, Верховної Ради України та Адміністрації Президента України з питань економічного аналізу і планування. 149 арк.

3. Спр. 2425. Документи про виконання доручень Кабінету Міністрів України з питань політики та стратегії міжнародного техніко-економічного співробітництва та двосторонніх програм США та координації діяльності корпусу миру США. 2002 р. 73 арк.

4. Спр. 2635. Документи про виконання доручень Кабінету Міністрів України з торговельно-економічних та виставкових питань. 2003 р. 190 арк.

5. Спр. 2954. Документи про виконання доручень Кабінету Міністрів України з питань двостороннього співробітництва України з країнами Центральної, Східної та Північної Європи з питань двостороннього економічного співробітництва України з країнами Західної Європи (доповідні записки, довідки). 2004 р. 90 арк.

6. Спр. 3201. Документи про виконання доручень Кабінету Міністрів України

з торговельно-економічних та виставкових питань. 2005 р. 200 арк.

7. Спр. 3202. Документи про виконання доручень Кабінету Міністрів України з питань двостороннього співробітництва України з країнами Центральної, Східної та Північної Європи, з питань двостороннього економічного співробітництва України з країнами Західної Європи (доповідні записки, довідки). 2005 р. 99 арк.

8. Спр. 3259. Документи про виконання доручень Кабінету Міністрів України з питань організаційного забезпечення співробітництва з Європейським Союзом (доповідні записки, довідки). 2005 р. 37 арк.

### **Ф. 27. Міністерство аграрної політики України.**

#### **Оп. 27.**

9. Спр. 1889. Доручення Кабінету міністрів України та документи (довідки, листи) з їх виконання. 8 січня – 28 лютого 2009 р. 219 арк.

10. Спр. 2018. Доручення Кабінету міністрів України та документи (довідки, листи) з їх виконання. 6 січня – 15 квітня 2010 р. 249 арк.

### **Ф. 166. Міністерство освіти України. Управління міжнародних відносин.**

#### **Оп. 18.**

11. Спр. 166. Звіти працівників центрального апарату міністерства про відрядження за кордон. 1996 р. 67 арк.

12. Спр. 265. Звіти працівників центрального апарату міністерства про відрядження за кордон. 1998 р. 148 арк.

13. Спр. 315. Звіти працівників центрального апарату міністерства про відрядження за кордон. 1999 р. 221 арк.

### **Ф. 5116. Міністерство культури і мистецтв України.**

#### **Оп. 19.**

14. Спр. 3292. Звіти про відрядження за кордон. 1994 р. 30 арк.

15. Спр. 3332. Аналітичні довідки про культурне співробітництво з іншими

країнами. 1995 р. 47 арк.

16.Спр. 3386. Аналітичні довідки про культурне співробітництво з іншими країнами. 1996 р. 41 арк.

**Ф. 5257. Міністерство інформації України.**

**Оп. 2.**

17.Спр. 75. Листування з посольствами та міжнародними організаціями щодо співробітництва України із зарубіжними країнами у галузі інформації, поліграфії, книговидання, телебачення і радіомовлення. 8 січня – 13 червня 1997 р. 233 арк.

18.Спр. 77. Листування з міністерствами щодо міжнародного співробітництва в галузі інформації та телебачення; участі у міжнародних виставках-ярмарках; розгляду та внесення змін і пропозицій до Національних програм, законів; моральності та етики на українському телебаченні. 3 січня – 22 квітня 1997 р. 203 арк.

19.Спр. 78. Листування з міністерствами щодо міжнародного співробітництва в галузі інформації та телебачення; участі у міжнародних виставках-ярмарках; розгляду та внесення змін і пропозицій до Національних програм, законів; моральності та етики на українському телебаченні. 23 квітня – 26 червня 1997 р. 181 арк.

**Ф.5275. Міністерство зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України. Оп.**

**1.**

20.Спр. 2790. Листування з Верховною Радою України, Адміністрацією Президента України та Кабінетом Міністрів України про виконання доручень. 20 жовтня – 1 листопада 1995 р. 172 арк.

21.Спр. 2791. Листування з Верховною Радою України, Адміністрацією Президента України та Кабінетом Міністрів України про виконання доручень. 2-22 листопада 1995 р. 242 арк.

- 22.Спр. 2971. Листування з Верховною Радою України, Адміністрацією Президента України та Кабінетом Міністрів України про виконання доручень. 2-15 січня 1995 р. 174 арк.
- 23.Спр. 2890. Листування з Верховною Радою України, Адміністрацією Президента України та Кабінетом Міністрів України про виконання доручень. 2 жовтня-1 листопада 1995 р. 172 арк.
- 24.Спр. 214. Листування з Верховною Радою України, Адміністрацією Президента України та Кабінетом Міністрів України про виконання доручень. 2– 19 червня 1998 р. 167 арк.
- 25.Спр. 241. Листування з Верховною Радою України, Адміністрацією Президента України та Кабінетом Міністрів України про виконання доручень. 28 січня – 12 лютого 1999 р. 159 арк.
- 26.Спр. 155. Накази №55-130 міністерства з основної діяльності. 5 лютого –27 лютого 1997 р. 138 арк.

## **ЦЕНТРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ЗАРУБІЖНОЇ УКРАЇНКИ**

**Ф. 15. Колекція журналів, газет та бюлетенів, виданих в Україні та за кордоном.**

**Оп.1.**

- 27.Спр. 149. «Книголюб» - видання Українського товариства прихильників книги. 1927 р. 170 арк.

**Ф. 73. Національна комісія з питань повернення в Україну культурних цінностей (1992-1999), Державна служба контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України (2000-2011)**

**Оп 2.**

- 28.Спр. 24. Документи (звіт, листи, інформація та ін.) з питань повернення «Колекції Кенігса» до Нідерландів. 1998 – 2004 р. 157 арк.

**THE HISTORICAL ARCHIVES OF THE EUROPEAN UNION**

29. Cosec - Ukraine and its place in the European security architecture, HAEU, PE2-10944.
30. Common strategy of the European Union on Russia of 4 June 1999, HAEU, PE2-10944.
31. Draft rules of procedure of the EU – Ukraine Parliamentary Cooperation Committee, 1998, HAEU, PE4–8833.
32. Proposition de résolution avec demande d'inscription au débat sur des problèmes d'actualité, urgents et d'importance majeure déposée conformément à l'article 47, paragraphe 1 du règlement par les députés Hoffet autres au nom du groupe du parti des socialistes européens sur la situation en Ukraine, 1994, HAEU, PE3–30754.
33. Première réunion de la Commission parlementaire de coopération UE/Ukraine les 30 novembre et 01 décembre 1998, Bruxelles, HAEU, PE4- 8833.
34. Rapport présenté au nom de la Commission pour les relations parlementaires et publiques par M. Masseret, président et rapporteur. 1995, HAEU, WEU- 83.014.
35. L'Ukraine et la sécurité européenne. Présentation et discussion au rapport de la Commission de défense, et vote sur le projet de recommandation, 1995, HAEU, WEU–83.014.
36. Ukraine and European security, 1995, HAEU, WEU–83.014.

## NATIONAAL ARCHIEF NEDERLAND

### **Ministerie van Buitenlandse Zaken, Directie Culturele Samenwerking en Voorlichting Buitenland, (1974) 1985–1996 (2001), 2.05.351.**

37. Invnr 143. Oekraïne 1992-1996.
38. Invnr 356. Oekraïne; afgewezen projectvoorstellen voor Ontwikkelingssamenwerking.

**Directie Internationale Betrekkingen en taakvoorgangers van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, (1957) 1995–2005, 2.15.86.**

39. Invnr 298. Studie- en delegatiebezoeken uit Oekraïne aan Nederland, 1995 – 1998.
40. Invnr 299. Overleg over de bilaterale samenwerking op het gebied van sociaal beleid en werkgelegenheid, 1996 – 2003.

**ARCHIVES NATIONALES DE LUXEMBOURG**

41. UEO-T-25 Cooperation between WEU and Ukraine in the field of Long-Haul Air Transport, 1997 (Dossier).

**LES ARCHIVES DE DOCUMENTATION DU SERVICE PUBLIC  
FÉDÉRAL AFFAIRES ÉTRANGÈRES. ROYAUME DE BELGIQUE**

42. Activity Report. 2008. 58 p.
43. Activity Report. 2009. 57 p.
44. Activity Report. 2011. 52 p.
45. Rapport d'activité. 2015. 43 p.

**MINISTÈRE DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES ET DE L'IMMIGRATION  
LUXEMBOURG**

46. Rapport d'activité. 2008. 97 p.
47. Rapport d'activité. 2011. 88 p.
48. Rapport d'activité. 2014. 166 p.

**II. ОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА:**

### Спогади, мемуари, щоденники

49. Зленко А.М. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін. Харків: Фоліо, 2003. 559с.
50. Кравчук Л. М. Маємо те, що маємо. Спогади, роздуми. Київ: Століття, 2002. 392 с.
51. Кучма Л. Д. Вірю в український народ: Вибрані статті, виступи: 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000 / Л. Д. Кучма; упоряд. В. М. Литвин, В. А. Смолій. Київ: Видавничий дім Альтернативи, 2000. 504 с.
52. Кучма Л. Д. Про найголовніше. Київ: Наукова думка, 1999. 351 с. 53. Кучма Л. Д. Україна – не Росія. Москва: Издательский дом "Время", 2004. 560 с.
54. Хандогій В.Д. Дипломатичні сюжети: невігдані історії кар'єрного дипломата. Київ: Саміт–Книга, 2017.
55. Ющенко В.А. Недержавні таємниці: нотатки на берегах пам'яті. Харків: Фоліо, 2014. 511 с.

### Промови та виступи

56. Minister Reynders. "Speech on the Priorities of the Belgian Diplomacy"(2015). Accessed at [https://diplomatie.belgium.be/en/Newsroom/news/press\\_releases/foreign\\_affairs/2015/01/ni\\_190115\\_speech\\_minister\\_reynders](https://diplomatie.belgium.be/en/Newsroom/news/press_releases/foreign_affairs/2015/01/ni_190115_speech_minister_reynders).
57. Interview with Xavier Bettel. Interview: We Should Never Forget What Schengen Really Is (2015). Accessed at [https://gouvernement.lu/en/gouvernement/xavier-bettel/actualites.gouvernement%2Bfr%2Bactualites%2Btoutes\\_actualites%2Binterviews%2B2015%2B08-aout%2B31-bettel-euractiv.html](https://gouvernement.lu/en/gouvernement/xavier-bettel/actualites.gouvernement%2Bfr%2Bactualites%2Btoutes_actualites%2Binterviews%2B2015%2B08-aout%2B31-bettel-euractiv.html)
58. Minister for Foreign Affairs Timmermans. "Speech to Students and Foreign Scholars of Leiden University and the Montesquieu Institute." Accessed at

<https://www.government.nl/ministries/ministry-of-foreign-affairs/documents/speeches/2008/10/10/europe-and-its-neighbourhood>.

59. Minister Timmermans. "5e Van Bylandtlezing van het Nederlands Genootschap voor Internationale Zaken, Clingendael." Accessed at <https://www.government.nl/ministries/ministry-of-foreign-affairs/documents/speeches/2008/07/02/how-to-deal-with-russia-today-the-eu-perspective>.
60. Minister Koenders. "Renewing the European Promise: Speech on the European Union" (30 March 2015). Accessed at <https://www.government.nl/documents/speeches/2015/03/30/renewing-the-european-promise-speech-by-minister-koenders-on-the-european-union>.
61. Mykola Tochytskyi. "L'interview de l'Ambassadeur d'Ukraine" (02 February 2018). Accessed at <https://belgium.mfa.gov.ua/fr/news/62797-rozgornute-intervju-predstavnika-ukrajini-pri-jes-posla-ukrajini-v-belygiji-ta-lyuksemburzi-ьochicykogo-dlya-agefi-luxembourg>.

### Нормативно-правові акти

62. Віденська конвенція про дипломатичні зносини. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_048#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_048#Text) (дата звернення: 09.09.2021).
63. Віденська конвенція про право міжнародних договорів. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_118/card6#Public](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118/card6#Public) (дата звернення: 09.09.2021).
64. Декларація про державний суверенітет України. *Відомості Верховної Ради УРСР від 31.07.1990*. 1990. № 31, стаття 429.
65. Деякі питання підготовки та виконання програми Всеохоплюючої



інституційної розбудови у рамках ініціативи Європейського Союзу

„Східне партнерство»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 листопада 2010 року № 2078-р. *Урядовий кур'єр* від 25.11.2010. №221.

66. Директива 2000/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики» від 23 жовтня 2000 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_962](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_962) (дата звернення – 11.05.2019).

67. Директива 2014/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 15 травня 2014 року про повернення предметів культури, незаконно вивезених з території держави-члена, та про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 1024/2012 (нова редакція). *Офіційний вісник Європейського Союзу* від 2014 р., / L 159 /, стор. 1.

68. Договір про взаєморозуміння та співробітництво між Україною та Королівством Бельгія, Французькою спільнотою Бельгії, Фламандською спільнотою Бельгії, Німецькомовною спільнотою Бельгії, Валлонським регіоном Бельгії, Фламандським регіоном Бельгії, регіоном Брюссель – столиця Бельгії. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/056\\_004/sp:head](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/056_004/sp:head) (дата звернення: 01.06.2020).

69. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства). URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_017#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text) (дата звернення: 01.06.2021).

70. Договір про Європейський Союз від 07.02.1992 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_029#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029#Text) (дата звернення: 01.06.2020).

71. Договір об утворенні Економічного союзу Бенілюкс. URL:

[https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893\\_002#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893_002#Text) (дата звернення: 01.06.2020).

72. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі (Гельсинський заключний акт). URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_055#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text) (дата звернення: 11.07.2021).

73. Імплементацийний протокол між Україною та державами Бенілюксу (Королівством Бельгія, Великим Герцогством Люксембург, Королівством Нідерланди) до Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб (17.12.2018). URL: <https://dmsu.gov.ua/news/dms/golovoyu-dms-pidpisano-implementacijnij-protokol-mizh-ukrajnoyu-ta-krajnami-benilyuks-do-ugodi-mizh-ukrajnoyu-ta-es-pro-readmisiyu-osib.html> (дата звернення: 29.05.2020).

74. Конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження. *Офіційний вісник України*. 2010 р., № 55, / № 8, 2010, ст. 367 /, стор. 220, стаття 1897, код акта 52079/2010.

75. Конвенція між Україною і Королівством Бельгії про свободу пересування від 07.07.1992 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/056\\_005#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/056_005#Text) (дата звернення: 06.10.2020).

76. Конвенція між Україною і Королівством Нідерландів про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на доходи і майно від 24.10.1995. *Офіційний вісник України*. 2008 р., № 6, стор. 158, стаття 172.

77. Конвенція між Урядом України і Урядом Великого Герцогства Люксембург про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових

ухиленнь стосовно податків на доходи і на капітал. *Офіційний вісник України*. 2017. № 30 / № 1. Стор. 470, стаття 873.

78. Конвенція про права дитини. *Зібрання чинних міжнародних договорів України* від 1990 — 1990 р. № 1. Стор. 205.
79. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_b06#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text) (дата звернення: 06.10.2020).
80. Конституція України. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1 Спеціальний випуск. Стор. 15, стаття 2598.
81. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом Австралії, Урядом Королівства Бельгія, Урядом Малайзії, Урядом Королівства Нідерландів та Урядом України щодо політичної підтримки кримінального переслідування винних у збитті літака рейсу МН17 17 липня 2014 року (20.09.2017). *Офіційний вісник України*. 2017. № 82. Стор. 265, стаття 2540.
82. Меморандум про співробітництво між Головною державною інспекцією уряду карантину рослин Міністерства сільського господарства і продовольства України і Службою захисту рослин Міністерства сільського господарства, природовикористання та рибоводства Нідерландів. *Офіційний вісник України*. 2004. № 15, стор. 281. Стаття 1082.
83. Меморандум про взаєморозуміння між Віце-прем'єр-міністром, Міністром оборони України та Міністром оборони Королівства Нідерландів. *Зібрання чинних міжнародних договорів України*. 2006. № 5 / Книга 1 ст. Д-167. С. 752.

84. Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством Економічних зносин Нідерландів та Національним центром реалізації міжнародної технічної допомоги Україні. *Офіційний вісник України*. 2005. № 12, стор. 296, стаття 636.
85. Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва між Міністерством фінансів України та Міністерством фінансів Королівства Нідерланди. *Офіційний вісник України*. 2008. № 62, стор. 181, стаття 2119. Втратив чинність
86. Меморандум про взаєморозуміння з оборонних та військових відносин між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Королівства Нідерландів. URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id178398/tasks> (дата звернення: 11.10.2020).
87. Обмін нотами між Міністерством закордонних справ України і Міністерством закордонних справ Великого Герцогства Люксембург. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442\\_003#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442_003#Text) (дата звернення - 15.05.2021).
88. План дій «Україна – Європейський Союз». Європейська політика сусідства. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_693](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_693) (дата звернення - 15.05.2019).
89. Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_990](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_990) (дата звернення – 15.05.2019).
90. Про виконання Угоди між Україною та Королівством Нідерландів про міжнародне правове співробітництво щодо злочинів, пов'язаних зі збиттям літака рейсу МН17 Малайзійських авіаліній 17 липня 2014 року: Закон України від 12.07.2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2018 р., № 34, стор. 24, стаття 261.

91. Про Державну програму «Українська діаспора на період до 2000 року»: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.01.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119-96-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.05.2020).
92. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004. *Відомості Верховної Ради України*. 2004 р., № 29, стаття 367.
93. Про закордонних українців: Закон України від 04.03.2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004 р., № 25, стор. 1035, стаття 343.
94. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 1 липня 2010 року. *Офіційний вісник України*. 2010. № 55, стор. 17, ст. 1840.
95. Про затвердження Державної цільової програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2008-2011 роки: Постанова КМУ від 2 липня 2008 р. № 594. *Офіційний вісник України*. 2008. № 49. Стаття 1584. Код акта 43546/2008. С. 16.
96. Про затвердження Імплементативного протоколу між Україною та державами Бенілюксу (Королівством Бельгія, Великим Герцогством Люксембург, Королівством Нідерланди) до Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб: Указ Президента України № 481/2021 від 27 вересня 2021 року. *Офіційний вісник України*. 2021 р., № 78, стор. 29, стаття 4898, код акта 107456/2021.
97. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України № 615/98 від 11 червня 1998 року. *Офіційний вісник України*. 1998 р., № 24, стор. 3, стаття 870.
98. Про заяву Верховної Ради України «Про співробітництво між Україною та

Європейським Союзом у візовій сфері» : Постанова Верховної Ради України; Заява від 05.04.2011 № 3192-VI. *Голос України*. 2011 р. № 72.

99. Про звільнення М. Точицького з посад Надзвичайного і Повноважного Посла України в Королівстві Бельгія, Надзвичайного і Повноважного Посла України у Великому Герцогстві Люксембург, Представника України при Європейському Союзі та Європейському Співтоваристві з атомної енергії: Указ Президента України від 06.04.2021 № 143/2021.

*Офіційний вісник України*. 2021 р., № 30, стор. 15, стаття 1705, код акта 104201/2021.

100. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 21.11.2002 р. № 228-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/228-15> (дата звернення: 02.05.2018).

101. Про культуру: Закон України від 14.12.2010. *Офіційний вісник України*. 2011 р., № 2, стор. 13, стаття 91, код акта 54400/2011.

102. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004р. *Офіційний вісник України*. 2004 р., № 35, стор. 11, стаття 2317, код акта 29955/2004.

103. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року. *Офіційний вісник України*. 2017. № 78, стор. 7, ст. 2392.

104. Про Основні напрями зовнішньої політики України: Постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 37. Ст. 379.

105. Про ратифікацію Договору про взаєморозуміння та співробітництво між Україною та Королівством Бельгія, Французькою спільнотою Бельгії, Фламандською спільнотою Бельгії, Німецькомовною спільнотою Бельгії, Валлонським регіоном Бельгії, Фламандським регіоном Бельгії, регіоном

Брюссель - столиця Бельгії: Закон України від 17.11.1999. *Відомості Верховної Ради України*. 1999 р., № 52, стаття 467.

106. Про ратифікацію Конвенції між Урядом України і Урядом Великого Герцогства Люксембург про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на доходи і на капітал і Протоколу між Урядом України та Урядом Великого Герцогства Люксембург про внесення змін до Конвенції між Урядом України і Урядом Великого Герцогства Люксембург про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на доходи і на капітал: Закон України від 14.03.2017 № 1918-VIII. *Офіційний вісник України*. 2017 р., № 30, стор. 469, стаття 873, код акта 85505/2017.
107. Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі «Креативна Європа» (2021-2027): Закон України від 15.12.2021. *Офіційний вісник України*. 2021 р., № 100, том 1, стор. 256, стаття 6554.
108. Про ратифікацію Угоди (у формі обміну нотами) між Україною та Королівством Нідерланди про продовження до 1 серпня 2021 року строку дії Угоди між Україною та Королівством Нідерланди про Міжнародну місію захисту розслідування від 28 липня 2014 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2021 р., № 20, стор. 19, стаття 186.
109. Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України в сфері зовнішніх зносин: Постанова Верховної Ради УРСР 25 від грудня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР від 29.01.1991*. 1991. № 5. Ст. 25.
110. Про реалізацію експериментального проекту щодо організації набору до закладів вищої освіти і навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства з використанням Єдиної міжвідомчої інформаційної системи щодо набору іноземних вступників до закладів вищої освіти: Постанова

Кабінету Міністрів України; Порядок, Положення від 16.06.2021 № 686. *Офіційний вісник України*. 2021 р., № 56, стор. 28, стаття 3452, код акта 105953/2021.

111. Про реєстрацію офіційних спостерігачів від Королівства Бельгія на позачергових виборах народних депутатів України 21 липня 2019 року  
Центрвиборчком: Постанова від 09.07.2019 № 1557. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1557359-19#Text> (дата звернення: 31.01.2021).
112. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері інформування та налагодження комунікації з громадськістю з актуальних питань європейської інтеграції України на період до 2017 року:  
Розпорядження КМУ від 27 березня 2013 р. № 168-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2013-%D1%80#Text> (дата звернення: 31.01.2021).
113. Про схвалення Програми головування України у Стратегії Європейського Союзу для Дунайського регіону у період з листопада 2021 року по листопад 2022 року та затвердження плану заходів з її реалізації:  
Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.09.2021 № 1150-р. *Офіційний вісник України*. 2021 р., № 78, стор. 260, стаття 4956, код акта 107413/2021.
114. Про схвалення Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018-2021 роки: Розпорядження КМУ від 25 жовтня 2017 р. № 779-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 31.01.2021).
115. Про уповноваження М. Соколюка на підписання Імплементативного протоколу між Україною та державами Бенілюксу (Королівством Бельгія, Великим Герцогством Люксембург, Королівством Нідерланди) до Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб:



- Розпорядження Президента України від 07.12.2018 № 232/2018-рп. *Офіційний вісник Президента України*. 2018 р., № 30, стор. 30, стаття 607.
116. Програма інтеграції України до Європейського Союзу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-00#Text> (дата звернення: 31.01.2021).
117. Протокол між Урядом України і Урядом Королівства Бельгії від 10.03.1992 про правові основи співробітництва. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/056\\_001#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/056_001#Text) (дата озвернення: 31.01.2021).
118. Протокол намірів про співробітництво між Державним комітетом України з питань науки і технологій та Організацією з наукових досліджень Королівства Нідерландів. URL: <https://netherlands.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ukrayina-niderlandi/3309-dogovirno-pravova-baza> (дата звернення: 31.01.2021).
119. Протокол між Королівством Нідерландів і Україною про співробітництво в галузі поштового та електричного зв'язку. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/528\\_014#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/528_014#Text) (дата озвернення: 31.01.2021).
120. Протокол про внесення змін до Конвенції між Україною і Королівством Нідерландів про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на доходи і майно. *Офіційний вісник України*. 2021 р., № 70, / № 54 16.07.21, стор. 38, ст. 3317 /, стор. 295, стаття 4489, код акта 106969/2021.
121. Резолюція Європейського Парламенту (про дотримання законодавства щодо прав людини та запровадження базових стандартів ОБСЄ) від 24 травня 2012 року.

- URL:[https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_a37#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a37#Text) (дата звернення: 10.07.2019).
122. Резолюція Європейського Парламенту щодо України від 25 листопада 2010 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_a37#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a37#Text) (дата звернення: 15.05.2019).
123. Резолюція 1755 (2010) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Функціонування демократичних інституцій в Україні» від 04.10.2010. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_a19#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a19#Text) (дата звернення: 25.03.2021).
124. Робочий документ Європейської Комісії. Додаток до Повідомлення Європейської Комісії для Ради ЄС та Європейського Парламенту про посилення європейської політики сусідства. URL: <https://shorturl.at/lwyBX> (дата звернення - 15.05.2019).
125. Робоча угода між Державною податковою адміністрацією України, Генеральним директором податкової та митної адміністрації Нідерландів та Генеральним директором податкової і митної політики та законодавства Нідерландів про спонтанний обмін інформацією. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/528\\_010#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/528_010#Text) (дата звернення – 05.06.2019).
126. Робоча угода між Державною податковою адміністрацією України, Генеральним директором податкової та митної адміністрації Нідерландів та Генеральним директором податкової і митної політики та законодавства Нідерландів про проведення одночасних податкових перевірок. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/528\\_011#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/528_011#Text) (дата звернення – 05.06.2019).

127. Спільна Декларація Президента України і Прем'єр-міністра Королівства Бельгії. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/056\\_002](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/056_002) (дата звернення - 10.05.2019).
128. Спільна заява за підсумками тринадцятого саміту Україна – ЄС від 4 грудня 2009 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_a11#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a11#Text) (дата звернення: 11.11.2020).
129. Спільна заява Саміту Східного партнерства у Празі 7 травня 2009 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998\\_437#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_437#Text) (дата звернення: 11.11.2020).
130. Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України, схвалена Європейською Радою 11 грудня 1999 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_492](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_492) (дата звернення - 17.05.2019).
131. Угода між Генеральною прокуратурою України та Федеральною прокуратурою Королівства Бельгія про співробітництво у боротьбі з кіберзлочинністю, організованою злочинністю, корупцією та тероризмом. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/056\\_017](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/056_017) (дата звернення: 10.05.2019).
132. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Нідерландів про технічне та фінансове співробітництво. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/528\\_002#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/528_002#Text) (дата звернення: 11.11.2020).
133. Угода між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Королівства Бельгія про військове співробітництво (15.02.2002 р.). *Офіційний вісник України*. 2003. № 35. код акта 26294/2003. стор. 201, стаття 1935.
134. Угода між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Королівства Бельгія про участь українського контингенту у міжнародній

миротворчій операції у складі тактичного угруповання під бельгійським командуванням. *Офіційний вісник України*. 2003. № 35. код акта 26301/2003. стор. 217, стаття 1941.

135. Угода між Міністерством праці та соціальної політики України і Федеральною державною службою соціального забезпечення Бельгії про співробітництво у сфері соціального забезпечення. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/056\\_015](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/056_015) (дата звернення - 10.05.2019).
136. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про певні аспекти повітряного сполучення. *Офіційний вісник України*. 2006 р., № 39, стор. 16, стаття 2619.
137. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб 18.06.2007 Відомості Верховної Ради України. 2008 р., №9, стор. 296, стаття 86.
138. Угода між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі «Креативна Європа» (2021-2027). *Офіційний вісник України*. 2022 р., № 5, / № 100 31.12.2021 /, стор. 233, стаття 334.
139. Угода між Україною та Королівством Нідерландів про міжнародне правове співробітництво щодо злочинів, пов'язаних зі збиттям літака рейсу MH17 Малайзійських авіаліній 17 липня 2014 року. *Офіційний вісник України*. 2018. № 79/ № 59. 03.08.2018. ст. 2037. стор. 403. стаття 2651.
140. Угода між Урядом України та Бельгійсько-Люксембурзьким Економічним Союзом про взаємне заохочення і захист інвестицій. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998\\_691#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_691#Text) (дата звернення: 01.06.2020).
141. Угода між Урядом України та Урядом Королівства Бельгія про автотранспортне сполучення (28.07.1997). URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/056\\_006#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/056_006#Text) (дата звернення: 01.06.2020).

142. Угода між Урядом України і Урядом Королівства Бельгії про встановлення дипломатичних відносин (10.03.1992). URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/056\\_003#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/056_003#Text) (дата звернення: 01.06.2020).
143. Угода між Урядом України та Урядом Королівства Бельгія про повітряне сполучення (20.05.1996). *Офіційний вісник України*. 2006. № 37. код акта 37323/2006. стор. 90. стаття 2558.
144. Угода між Урядом України і Урядом Великого Герцогства Люксембург про співробітництво в галузі культури, науки, освіти і туризму. *Офіційний вісник України*. 2008. № 17. код акта 42353/2008. стор. 111. стаття 476.
145. Угода між Україною і Королівством Нідерландів про культурне співробітництво. *Офіційний вісник України*. 2004. № 44. код акта 30571/2004. стор. 395. стаття 2950.
146. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 40, ст.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2> (дата звернення: 11.05.2019).
147. Угода про взаємну адміністративну допомогу в митних справах між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Бельгія. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/056\\_014](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/056_014) (дата звернення: 11.05.2019).
148. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998\\_012#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text) (дата звернення: 01.06.2020).
149. Угода (у формі обміну нотами) між Україною та Королівством Нідерланди про продовження до 1 серпня 2020 року строку дії Угодиміж

- Україною та Королівством Нідерланди про Міжнародну місію захисту розслідування від 28 липня 2014 року (підписано: 01.08.2019, дієз: 3 січня 2020 року). URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/528\\_001-19#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/528_001-19#Text) (дата звернення: 01.06.2020).
150. Угода (у формі обміну нотами) між Україною та Королівством Нідерланди про продовження до 1 серпня 2021 року строку дії Угодиміж Україною та Королівством Нідерланди про Міжнародну місію захисту розслідування від 28 липня 2014 року. *Офіційний вісник України*. 2021 р., № 33, стор. 461, стаття 2005.
151. Déclaration de politique étrangère, 2008, URL: [https://gouvernement.lu/fr/actualites/toutes\\_actualites/discours/2008/11-novembre/18-asselborn-declaration-politique-etrangere/traduction-francaise-2008.html](https://gouvernement.lu/fr/actualites/toutes_actualites/discours/2008/11-novembre/18-asselborn-declaration-politique-etrangere/traduction-francaise-2008.html) (дата звернення - 12.05.2019).
152. Déclaration de politique étrangère, 2011. (version originale luxembourgeoise) URL: [https://gouvernement.lu/fr/actualites/toutes\\_actualites/discours/2011/11-novembre/15-asselborn-declaration-politique-etrangere.html](https://gouvernement.lu/fr/actualites/toutes_actualites/discours/2011/11-novembre/15-asselborn-declaration-politique-etrangere.html)(дата звернення - 12.05.2019).
153. Déclaration de politique étrangère, 2017 URL: <https://maee.gouvernement.lu/> (дата звернення - 12.05.2019).
154. Déclaration de politique étrangère, 2017 URL: <https://maee.gouvernement.lu/dam-> (дата звернення - 12.05.2019).
155. Dixième session de la commission mixte de coopération économique entre l'union économique belgo-luxembourgeoise et la Russie [10th session of the joint commission for economic cooperation between the Belgian-Luxembourg economic union and Russia]. Retrieved from: <https://www.cc.lu/fr/actualites/detail/xe-session-de-la-commission-mixte-de-cooperation-economique-entre-lunion-economique-belgo-luxe/> [in French].

156. Joint statement following the 22nd EU-Ukraine Summit, 6 October 2020  
<https://consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/10/06/joint-statement-following-the-22nd-eu-ukraine-summit-6-octobre-2020/>
157. Constitution du Grand-Duché de Luxembourg  
<http://legilux.public.lu/eli/etat/leg/recueil/constitution/20191214>
158. Constitution Belge.  
 URL:[http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi\\_loi/change\\_lg.pl?language=fr&la=F&cn=1994021730&table\\_name=loi](http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=fr&la=F&cn=1994021730&table_name=loi) (дата звернення – 30.05.2020)
159. Convention on the Rights of the Child. URL:  
<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx> (дата звернення – 30.05.2020).

### III. ЛІТЕРАТУРА:

160. Академічна мобільність для студентів, представників університетів країн-партнерів ЕРАЗМУС+. URL:<https://erasmusplus.org.ua/korysna-informatsiia> (дата звернення: 16.10.2020).
161. Артьомов І. В. Концептуальна сутність, основні функції і завдання зовнішньої політики України. *Актуальні проблеми зовнішньої політики України: навчальний посібник*. Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2021. С. 36-56.
162. Антонов В.О. Діалектика. *Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол. Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.* Київ: Укр. енциклопедія, 1998. Т.2 Д–Й. 744 с. С.204–205.
163. Артьомов І.В. Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції: Навчальний посібник: У 2-х кн. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2008. Кн. 1: Україна – Європейський Союз. 476с.
164. Атаманенко А.Є. Закордонне українство та Україна: проблеми та перспективи взаємовідносин. *Наукові записки Національного університету*

- "Острозька академія"*. Серія : Історичні науки. 2015. Вип.23. С. 7-13.
165. Бабенко Л.Л. Рецензія на колективну монографію. Нариси з соціокультурної історії українського історієписання: субдисциплінарні напрями : кол. монографія / О. А. Удод [та ін.]. Київ: Генеза, 2018. 288 с.
166. Бабкін В. Д. Сучасна методологія досліджень історії держави і права України. *Антологія української юридичної думки*. В 10 т. / Упорядники: В. Ф. Погорілко, І. Б. Усенко, Н. М. Пархоменко; відп. Редактори Ю. С. Шемшученко і В. Ф. Погорілко. Київ: Видавничий Дім «Юридична книга», 2005. Т. 10: Юридична наука незалежної України. С. 103 – 115.
167. Бакуменко В. Енциклопедичний словник з державного управління. уклад. Ю. Сурмін; В. Бакуменко; А. Михненко та ін.; за ред. Ю. Ковбасюка, В. Трощинського, Ю. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.
168. Березовська І.А. Угоди про Асоціацію в праві Європейського Союзу. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Випуск 111 (Частина І), 2012, С. 226–232.
169. Березовська, І. А. Правове регулювання відносин Європейського Союзу з асоційованими країнами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин. Київ, 2005. 198 с.
170. Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи. / З англ. переклала Олена Фешовець. Львів – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 236 с.
171. Бізнес семінар для представників ділових кіл Бельгії щодо можливостей та перспектив ведення бізнесу з Україною. URL: <https://belgium.mfa.gov.ua/news/48494-16-cher-vnya-cr-u-bryusseli-vidbuvsya-biznes-seminar-dlya-predstavnikiv-dilovih-kil-belygiji-shhodo-mozhливостей-ta-perspektiv-vedennya-biznesu-z-ukrajinoju> (дата звернення:09.09.2021).
172. Біловус Л. І. Мовна проблематика в інформаційному просторі



- українців США. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 6. С. 45–48.
173. Біловус Л. І. Українськомовна періодика української діаспори США у збереженні національної ідентичності (1991 – 2017 рр.) дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Тернопіл. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2019. 941 с.
174. Бирюков С.В. Бельгийский федерализм как модель кризиса европейского федерализма. *Вестник Московского университета*. Серия 18. Социология и политология. 2009. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/belgiyskiy-federalizm-kak-model-krizisa-evropeyskogo-federalizma> (дата звернення: 09.09.2021).
175. Божук Л. Шкільництво закордонних українців як спосіб ширення українськості. *Українство у світі: традиційність культури та спільнотні взаємини*: [монографія]. / Піскун В.М., Ціпко А.В., Щербатюк О.В. та ін. Київ : ЗАТ «Нічлава», 2004. С. 198–213.
176. Булатова Е. В. Развитие межрегионального сотрудничества как основы интеграции. *Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. Сборник научных трудов*. Донецк: ДонНУ, 2004. С. 120 – 123.
177. Важинський С.Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень: Навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. 260 с.
178. Виховний ідеал українця в діаспорі. *Відгукніться*. 1994. Ч. 8. С. 11.
179. Віденська конвенція про право міжнародних договорів. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_118/card6#Public](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118/card6#Public) (дата звернення: 09.09.2021).
180. Віднянський С. Європейська політика України: основні етапи, проблеми та перспективи реалізації. Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. 2016. Вип. 25. С. 9 – 40.

181. Віднянський С. В. Особливості становлення зовнішньої політики незалежної України. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Вип. 20: Міжвідомчий збірник наукових праць на пошану доктора історичних наук, професора Віднянського Степана Васильовича. Інститут історії України НАН України, Київ, 2011. С. 18 – 40.
182. Віднянський С. В., Мартинов А. Ю. Зовнішня політика України: еволюція концептуальних засад та проблеми реалізації. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/105654/05-Vidnianskyi.pdf?sequence=1> (дата звернення: 09.09.2021).
183. Віднянський С. В., Мартинов А. Ю. Зовнішня політика України як предмет історичного аналізу: концептуальні підходи та перспективи. *Український історичний журнал*. 2001. Вип. 4. С. 41 – 57.
184. Віднянський С.В., Мартинов А.Ю. Еволюція зовнішньої політики України (1991-2006 рр.). *Український історичний журнал*. 2006. №№ 4(469). С. 32 – 50.
185. Віднянський С. В., Мартинов А. Ю. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу / НАН України. Інститут історії України. Київ : Інститут історії України, 2009. 376 с.
186. Віднянський С., Мартинов А. Україна – Європейський Союз: основні етапи і проблеми співпраці. *Україна в історії Європи XIX – початку XXI ст.: історичні нариси: монографія*. За ред. чл.-кор. НАН України С.В. Віднянського. Київ: Інститут історії України, 2020. С. 625 – 672.
187. Винарчук Т.В. Українська компаративістика у пошуках європейського контексту вітчизняної історії. *Наукові праці історичного факультету ЗДУ*. 2002. Випуск XV. С. 135 – 144.
188. Гай-Нижник П.П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики

- шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. Київ : «МП Леся», 2017. 332 с.
189. Галушко Д.В. Взаимодействие права Европейского Союза с правом государств-членов и третьих стран. Воронеж, 2018. 186 с.
190. Головченко А.В. Політика розширення Європейського Союзу на схід як відповідь на виклик нового періода у світовій історії після закінчення холодної війни. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. /редкол. : С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін.] ; МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. Одеса: Фенікс, 2011. Вип. 12-18 . С. 80 – 86.
191. Горло Н. В. Функціональні та концептуальні моделі політики іредентизму. Дис. ... д-ра політичних наук за спеціальністю 23.00.02 / Запорізький національний університет. Львівський національний університет імені Івана Франка. Запоріжжя, Львів, 2019. 486 с.
192. Гойдало І. Ідеї й проекти державного ладу української держави в концепціях М. Грушевського (1918–1924 рр.). *Jurnalul juridic national: teorie și practică*, 2015, n. 6(16), С. 14-18.
193. Гоцуляк Ю. В. Міжнародне визнання як ознака держави. *Держава і право*: збірник наукових праць: юридичні науки. Київ: Юридична думка, 2017. С. 366 – 379.
194. Грабченко А.І., Федорович В.О., Гаращенко Я.М. Методи наукових досліджень: Навч. посібник. Харків: НТУ "ХП", 2009. 142 с.
195. Грубінко А.В., Мартинов А.Ю. Європейський Союз після Brexit: продовження історії Моногр. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2021. 258 с.
196. Грушевський М.С. Про українську мову і українську школу; передм. Я. Гояна. Вид. 2-е. Київ: Веселка, 1991. 45 с.
197. Грушевський М. Твори у 50-томах. Серія: Суспільно-політичні твори (1894-1907) / Під ред. П.Сохань (гол. редколегії) та ін. Том 1. Львів:

- Видавництво “Світ”, 2002. 592 с.
198. Демешева Ю.В. Конституционно-правовые механизмы разрешения этнолингвистического конфликта в Бельгии : дис. ... кандидата юридических наук : 12.00.02 / Нац. исслед. ун-т "Высш. шк. экономики". Москва, 2015. 285 с.
199. Державне бюро статистики (CBS). URL: <https://www.cbs.nl/en-gb> (дата звернення – 20.09.2020).
200. Дорошко М. Вплив російського фактора на євроінтеграційний вибір України. *Економічний часопис*. XXI. 2007. № 9/10. С. 46 – 48.
201. Дорошко М. С. Вплив «перезавантаження» американсько- російських відносин на зовнішню політику держав пострадянського простору. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Т. I. № 107. С. 97–102.
202. Европейский Союз в поиске глобальной роли: политика, экономика, безопасность / Под общей редакцией Ал.А. Громько, М.Г. Носова. Москва : Издательство «Весь Мир», 2015. 592 с.
203. ЕРАЗМУС+ Керівництво до програми (Programme Guide) URL: <https://erasmusplus.org.ua/erasmus/ka1-navchalna-mobilnist/20-konkursy/16-kredytna-mobilnist.html> (дата звернення: 01.06.2020).
204. Єпархія святого Володимира Великого у Парижі для українців греко-католиків у Франції, Бельгії, Нідерландах, Люксембурзі та Швейцарії. URL: <https://ugcc.fr/pro-ueparhyuu/> (дата звернення: 02.06.2020).
205. Завальна Ж. В. Договір чи меморандум: бути чи здаватись? *Форум права*. 2015. № 2. С. 52–57.
206. Зашкільняк Л. Сучасна світова історіографія : навч. посібн. для студ. іст. спец. ун-тів. Львів : ПАІС, 2007. 312 с.
207. Зленко А.М. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін. Харків: Фоліо, 2003. 559 с.
208. Зленко А. Етапи формування зовнішньої політики України : як це

- було? *Україна дипломатична: наук. щорічник*. 2009. Вип. 10. С. 26–47.
209. Зовнішня політика України – 2015: стратегічні оцінки, прогнозита пріоритети / за ред. Г. М. Перепелиці. Київ: ВД «Стилос», 2016. 308 с.
210. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2014-2016) / Авт. кол.: С. В. Віднянський, О. М. Горенко, А. Ю. Мартинов (відп. ред.), В. В. Піскіжова (відп. секр.), Г. О. Харлан. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2017. 319 с.
211. Іваненко О. А. Німці в культурно-освітньому просторі Наддніпрянської України (друга половина XIX – початок XX ст.). *Український історичний журнал*. 2014. № 4. С. 109-127.
212. Інституційне та правове забезпечення європейської інтеграції України: виклики та завдання URL: <http://www.fes.kiev.ua/new/wb/media/publikationen/europrav2015.pdf> (дата звернення: 29.05.2020).
213. Информационно-поисковая система «Единый портал внешнеэкономической информации РФ». URL: <http://www.ved.gov.ru/exportcountries/> (дата звернення: 29.05.2020).
214. Ключковська І. Освіта українського зарубіжжя як фактор збереження етнонаціональної ідентичності. URL: <http://miok.lviv.ua/?p=377> (дата звернення: 29.05.2020).
215. Ковалевська О.О. Візуальні студії в системі сучасного соціогуманітарного знання. *Історіографічні дослідження в Україні*. 2016. Вип. 26. С. 208-237. С. 230.
216. Ковалевська О.О. Візуальні студії. Нариси з соціокультурної історії українського історієписання: субдисциплінарні напрями : кол.монографія / О. А. Удод [та ін.]. Київ: Генеза, 2018. С. 119–183.
217. Коваленко Г.В. Теоретические основы исследования внешней

- политики постсоветских государств. *Постсоветские исследования*. Душанбе (Республика Таджикистан), 2018. №1. С. 58–63.
218. Ковтун О. С., Баранова С. С. Специфіка аналізу візуальної інформації в дослідженнях соціальної комунікації. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*, № 12/2016. С. 82–85.
219. Коляструк О.А. Візуальні документи як особливі джерела історії повсякденності. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: Зб. ст.* Київ, 2008. Вип. 14. С. 259–264.
220. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб.; за ред. Л.В. Губерського. Київ:Знання, 2009. 751 с.
221. Короткова В. О. Внесок Президента Леоніда Кравчука у створення позитивного іміджу української держави в світі. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/3607/1/Korot.pdf> (дата звернення: 06.10.2020).
222. Космина В.Г. Проблеми методології цивілізаційного аналізу історичного процесу [монографія]. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. 310 с.
223. Костюченко Я.М. Історія становлення договірно-правових відносин України з Європейським Союзом. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Випуск 84 (Частина II). 2009. С. 198–202.
224. Костюченко Я.М. Еволюція укладання угод про асоціацію Європейським Союзом із третіми країнами та/або міжнародними організаціями: теоретичні та історичні аспекти. *Журнал європейського і порівняльного права*. 2017. Вип. 3. С. 14–29.
225. Костюченко Я. М. Етапи європейської економічної інтеграції. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 99(2). С. 135-141.

226. Костюченко Я. М. Принцип "прозорості" як основоположний та наскрізний в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2017. Вип. 44(2). С. 148–151.
227. Кривонос Р.А. Кудряченко А.І. Стан і перспективи співпраці України з країнами Бенілюксу. *Україна в Європі: контекст міжнародних відносин: колективна монографія / За ред. А.І. Кудряченка*. Київ: Фенікс, 2011. С. 419–441.
228. Кривонос Р. А. Українсько-нідерландська співпраця як складова реалізації євроінтеграційних прагнень України. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 111(1). С. 50–59.
229. Кривчик Г.Г. Основні загальнонаукові методи дослідження в історичних науках. *Грані*. 2017. Т. 20, № 12. С. 55–61.
230. Кудряченко А.І. Місце і роль дипломатичної еліти у визначенні і реалізації зовнішньої політики Української держави. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2010. Вип. 1. С. 66–81.
231. Куровська О. О. Проблеми інституту визнання держав у сучасному міжнародному праві. С. 90–92. URL: [http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/5756/Kurovska\\_problemy\\_institutu\\_vyznannya.pdf?sequence=1&isAllowed=y](http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/5756/Kurovska_problemy_institutu_vyznannya.pdf?sequence=1&isAllowed=y) (дата звернення: 11.10.2020).
232. Лескова И. В. Экономическая система межгосударственных объединений (на примере Бенилюкса, СНГ и ЕС). *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія. 2013. Т. 21, вип. 23(3). С. 114–119.
233. Макаров А.И. Торгово-экономические отношения Российской Федерации и Королевства Нидерландов на современном этапе.

*Международная торговля и торговая политика*. 2018. №2 (14). С. 22–36.

234. Манівська Т. Є., Куплевацька Л. О. Особливості лінгвокультурної адаптації індійських студентів у вищих навчальних закладах України в контексті міжкультурної комунікації. Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки. 2016. Вип. 29. С. 55-69.
235. Манаєнко І. М. Динамізм розвитку країн Бенілюксу в умовах європейських трансформацій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 8(2). С. 9–12.
236. Мармазов В.Є., Піляєв І.С. Рада Європи: політико-правовий механізм інтеграції : навч. посібн. / за ред. Ю.С. Шемшученко. Київ: Видавничий дім «Юридична книга», 2000. 467 с.
237. Мартинов А. Ю. Історія глобалізації: методологічні підходи та історіографія проблеми. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2017. Вип. 26. С. 59–79.
238. Мартинов А.Ю. Історичні знання в умовах глобалізації. *Український історичний журнал*. 2009. № 1. С. 181–190.
239. Мартинов А.Ю. Зовнішньополітичний менталітет незалежної України: особливості й протиріччя (1990 — поч. ХХІ ст.) Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Вип. 20: *Міжвідомчий збірник наукових праць на пошану доктора історичних наук, професора Віднянського Степана Васильовича* / В.о. відп. редактора А.Ю. Мартинов. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2011. 392 с. С. 41–58.
240. Машталір Х., Леськів С. Інтеграція України до Європейського Союзу як основа для розбудови громадянського суспільства. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 163–166.
241. Микієвич М. М. Правові засади організації та діяльності



- Європейського Союзу у сфері зовнішньої політики та безпеки : автореф. дис... д-ра юрид. наук : 12.00.11 / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2007. 40 с.
242. Міжнародна інтеграція: навчальний посібник. / уклад. І.В.Артёмов, В.Д.Бакуменко, О.М.Ващук та ін. У 2 книгах. Кн. 1 : Україна – Європейський Союз. Ужгород. Поліграфцентр «Ліра», 2008. 332 с.
243. Моца А.А. Правовая природа соглашений Европейского союза об ассоциации. Ужгородский национальный университет, Украина. URL: <http://jurnal.org/articles/2013/uri21.html> (дата звернення: 11.10.2020).
244. Муравйов В. І. Правові засади регулювання економічних відносин Європейського Союзу з третіми країнами : автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.11 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2003. 38 с.
245. Муравйов В. І. Правові засади регулювання економічних відносин Європейського Союзу з третіми країнами (теорія і практика) : монографія. Київ: Академ-Прес, 2002. 426 с.
246. Муравйов В. Реалізація норм права європейського союзу у внутрішніх правопорядках держав-членів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2013. № 1086, Вип. 2. С. 58–64.
247. Машевський О.П., Пригонюк М. Проблема деокупації Криму у турецько-українських взаєминах під час збройної агресії Російської Федерації проти України (2014-2023 рр.) *Європейські історичні студії: науковий журнал*. № 26. Київ, 2023. С. 64–83.
248. Наслідки анексії Кримського півострова для міжнародного правопорядку. О. В. Задорожній. *Науковий вісник Ужгородського національного університету* : Серія: Право. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2015. Вип. 30. Том 2. С. 187–190.

249. Науково-технічне співробітництво між Україною та Люксембургом. URL: <https://belgium.mfa.gov.ua/posolstvo/602-naukovo-tehnichne-spivrobotnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-lyuksemburgom> (дата звернення: 11.10.2020).
250. Об'єднання українців Бельгії. URL: <https://www.o-u-b.com/arhivi-oub> (дата звернення: 11.10.2020).
251. Основи методології та організації наукових досліджень: Навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А. Є.Конверського. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
252. Парламент Фландрії ратифікував Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. URL: <https://belgium.mfa.gov.ua/news/37586-parlament-flandriji-ratifikovav-ugodu-pro-asociaciju-mizh-ukrajinoju-ta-jes> (дата звернення: 11.10.2020).
253. Парно Л. “Східне партнерство” та Україна: які перспективи? *SHV. Серія «Гуманітарні візії»*. 2016. Випуск 2 (№ 1). С. 61–68.
254. Пахомов А. А. Договоренности уругвайского раунда и эволюция ВТО. *Вопросы экономики*. 2000. № 8. С. 146–158.
255. Пашковская И.Г. Энергообеспечение Европейского союза: восточное направление. Москва : Навона, 2010. 248 с.
256. Петльована Л. Ю. Вплив енергетичного фактору на формування векторів зовнішньої політики країн сучасного світу. *Молодий вчений*. 2016. № 12. С. 156–159.
257. Повідомлення Європейської Комісії «Прокладаючи шлях для запровадження нового Інструмента відносин з країнами-сусідами». URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=cd65e0c9-268b-4827-a1b9-e7767e6b3b77&title=PovidomlenniaYevropeiskoiKomisiiprokladaiuchiShliakhDliaZaprovadzhenniaNovogoInstrumentaVidnosinZKrainami->

- susidami&isSpecial=true&showMenuTree=true (дата звернення - 15.05.2019).
258. Політичні відносини між Україною та Бельгією. URL: <https://belgium.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ukrayina-ta-belgiya/3132-diplomacy> (дата звернення: 15.12.2019).
259. Політичні відносини між Україною та Нідерландами. URL: <https://netherlands.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ukrayina-niderlandi/141-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-ta-niderlandami> (дата звернення: 15.12.2019).
260. Політичні відносини між Україною та Люксембургом. URL: <https://belgium.mfa.gov.ua/posolstvo/601-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-ta-lyuksemburgom> (дата звернення: 15.12.2019).
261. ПолтНТУ розвиває співробітництво з Королівством Бельгія. URL: <https://nupp.edu.ua/news/polntu-rozvivaie-spivrobotnitstvo-z-korolivstvom-belgiya.html> (дата звернення: 15.12.2019).
262. Попова Н. А. Інституційні аспекти імплементації угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2016. № 6. С. 51–60.
263. Посольство України в Королівстві Бельгія та у Великому Герцогстві Люксембург (за сумісництвом). URL: <https://belgium.mfa.gov.ua/ua/press-center/news/36721-vistavka-khudozhnih-robot-zigrij-dushu-soldatu> (дата звернення: 15.12.2019).
264. Прийдун С. В. Трансформація зовнішньої політики України: європейсько-атлантичний аспект (1991–2015) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 - всесвітня історія : 03 – гуманітарні науки / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка ; наук. кер. Л. М. Алексієвець. Тернопіль, 2019. 302 с.
265. Публічний електронний словник української мови. URL:

<http://ukrlit.org/slovnyk/%D1%87%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE> (дата звернення: 31.01.2021).

266. Пугачова Д. В. Зовнішня політика країн Скандинавії у сфері безпеки та оборони у постбіполярний період : дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Д. В. Пугачова; Чорномор. нац. ун-т ім. П. Могили. Київ, 2017. 198 с.
267. П'ятдесятиліття Франкополя у Бельгії. URL: <https://church.net.ua/detalno/uapc/50-ti-littja-frankopolja-u-belgiji.html> (дата звернення: 02.06.2020).
268. Резніков В. В. Зовнішньоекономічне співробітництво України з країнами Бенілюксу: економіко-дипломатичний аспект. Ефективна економіка. 2015. № 5. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek\\_2015\\_5\\_40](http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_5_40) (дата звернення – 05.06.2019).
269. Рідна школа (м.Льєж). URL : <http://ukrainians.be/uk/index/orgs/id/31> (дата звернення – 05.06.2019).
270. Ромащенко В. Основные направления внешней политики Л. Кучмы (1994-2004). *Вестник московского университета. Серия 8. История.* №3. 2012. С. 64–75.
271. Рудько С.О. Зовнішня політика країн Західної Європи в постбіполярний період : навчально-методичний посібник із курсу. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. 412 с.
272. Сафар'янс Є. Криза європейської системи безпеки 2014 р. та її вплив на українсько-австрійські відносини. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки.* Вип. 25. К.: Інститут історії України НАН України, 2016. С. 107–121.
273. Сидоренко Л. В. Страны Бенилюкса и Альпийского региона на пути в Единую Европу: сравнительный анализ причин и алгоритмов интеграции малых стран субконтинента. *Труды кафедры истории нового и новейшего*

- времени*. Т. 16. № 2, 2016. С. 100–118.
274. Сисоєва С.О., Кристопчук Т.Є. Освітні системи країн Європейського Союзу: загальна характеристика : навчальний посібник; Київський університет імені Бориса Грінченка. Рівне : Овід, 2012. 352 с.
275. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/katalogh> (дата звернення: 16.10.2020).
276. Сободар О. О. Повернення та реституція культурних цінностей у контексті відносин України та Нідерландів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія : Історичні науки. 2019. Т. 30(69), № 2. С. 141-146.
277. Сободар О. О. Трансформація зовнішньої політики Королівства Бельгія після конституційної реформи 1993 р. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Історичні науки. 2018. Т. 29(68), № 3. С. 81–85.
278. Сободар О. Українсько-люксембурзькі відносини у 90-х роках ХХст. *Емінак*. 2017. № 2(2). С. 60–65.
279. Соловйова А.Б. Відносини України з країнами Бенілюксу (1991-2005). *Засади зовнішньої політики пострадянських країн: цивілізаційні, геополітичні та соціально-економічні аспекти*. Київ : Інститут всесвітньої історії, 2021. С.220–228.
280. Соловйова А.Б. Роль громадських інституцій в збереженні національної ідентичності українців в країнах Бенілюксу. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія Історичні науки. Том 31 (70), 4, 2020. С. 79–85.
281. Соловйова А.Б. Le rôle du facteur russe dans l'attitude des pays du Benelux envers l'Ukraine (2014–2019). *Вип.29: Міжвідомчий збірник наукових праць*. Відп. ред. С.В. Віднянський. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2019. С. 130–146.

282. Соловйова А.Б. Європейська політика країн Бенілюксу (1945– 2014) : до історіографії питання. *Вип.28: Міжвідомчий збірник наукових праць*. Відп. ред. С.В. Віднянський. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2019. С. 383–397.
283. Соловйова А.Б. Інвестиційне співробітництво України та країн Бенілюксу (1991 – 2020 рр.) *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія Історичні науки. 33 (72), 1, 2022. С. 86–93.
284. Соловйова А.Б. Роль європейських «малих держав» на міжнародній арені: приклад Люксембургу. *Журнал європейського і порівняльного права*, випуск 11 (3-4), 2019. С.109–112.
285. Соловйова А. Б. Культурна діяльність українців в країнах бенілюксу (1991-2020 рр.) : візуальні джерела дослідження. Міжнародна науково-практична конференція: «Перспективні напрями наукових досліджень», Львів, 24 листопада, 2020. С. 47–52.
286. Соловйова А. Б. Особливості формування зовнішньої політики Бенілюксу щодо України (1991-2020). Матеріали ХІХ міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна - 2021», м. Київ, 26 березня 2021 року, С.240–243.
287. Соловйова А. Б. Торговельно-економічне співробітництво українита країн бенілюксу (1991-2020 р.). *Актуальні дослідження правової та історичної науки (випуск 29)*: матеріали міжнародної науково- практичної інтернет-конференції. /Збірник тез доповідей: випуск 29 (м. Тернопіль, 10 лютого 2021 р.). Тернопіль, 2021. С. 77–81.
288. Соловйова А.Б. Зміна векторів у зовнішній політиці країн Бенілюксу щодо України після підписання Угоди про асоціацію Україна-ЄС «Розвиток суспільних наук в сучасних умовах: теорія, методологія, практика». м. Київ 12–13 лютого 2021 року. С.75–78.
289. Соловйова А.Б. Еволюція політичних відносин України та країн

- Бенілюксу (2008-2013 pp.) Proceedings of VI International Scientific and Practical Conference «European scientific discussions» Rome, Italy. 25-27 April 2021. С. 389–395.
290. Соловйова А.Б. Інвестиційне співробітництво України та країн Бенілюксу (1991 – 2005 pp.), *Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні тенденції міжнародних відносин»*, м. Київ, 21 грудня 2021 року. С. 109–111.
291. Соловйова А.Б. Становлення політичних зв'язків України та країн Бенілюксу (1991-2008 p.). «Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського суспільства в Україні». Львів, 29–30 січня 2021 р. С. 111–116.
292. Соловйова А.Б. The role of NGOs and their social networks in establishing cultural cooperation between Ukraine and the Benelux countries scientific research in XXI century. 1st International Scientific and Practical Conference Ottawa, Canada 16-18.12.2019. P. 76–81.
293. Соловйова А.Б. The development of political ties between Ukraine and the Benelux countries in the context of the Eastern partnership (2008- 2012) *Znanstvena misel journal* Vol.2 № 2, P. 23–27.
294. Співпраця з Католицьким університетом Льовена (Бельгія). URL: <https://zpu.edu.ua/?q=node/1772> (дата звернення: 11.11.2020).
295. Статут української спільноти в Люксембурзі (французької мовою). URL: <https://www.ukrainians.lu/statute/> (дата звернення – 20.04.2019).
296. Стежко З.В., Стежко Г.П. Проблеми методології історичних досліджень. *Наукові записки КДПУ*. Серія: Історичні науки / ред. В. М. Філоретов [та ін.]. Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. Вип. 11. С. 174–183.
297. Східне партнерство. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/shidne->

partnerstvo (дата звернення – 15.05.2019).

298. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Бельгією (2010 р.). URL: <https://sites.google.com/site/bizportalkiev/infomarket/zovnisnoekonomichna-statistika/zapisbezzagolovka?overridemobile=true&tmpl=%2Fsystem%2Fapp%2Ftemplates%2Fprint%2F&showPrintDialog=1> (дата звернення: 11.11.2020).
299. Трагнюк О. Я. Правове регулювання співробітництва України та ЄС з енергетичних питань у рамках Східного партнерства. *Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. / Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. буд. та місц. самоврядування*. Харків: Право, 2012. Вип. 24. С. 142–153.
300. Тулба К.Г. Правове регулювання міжнародних поїздок громадян у міжнародних договорах України [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2019. 255 с.
301. У Бельгії радикальні фламандські партії виграли парламентські і європейські вибори. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/05/27/7096623/> (дата звернення: 11.11.2020).
302. Україна в історії Європи XIX — початку XXI ст.: історичні нариси / За ред. С. В. Віднянського. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2020. 814 с.
303. Україна в сфері зовнішніх зносин. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/581-12#Text> (дата звернення: 01.06.2020).
304. Україна та Бельгія. Торговельно-економічне співробітництво. URL: <https://belgium.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/ukrayina-ta-belgiya/3133-trade> (дата звернення –29.05.2020).



305. Україна та Люксембург. Торговельно-економічне співробітництво. URL: <https://belgium.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ukrayina-ta-lyuksemburg/torgovelyno-ekonomichne-spivrobotnictvo> (дата звернення – 29.05.2020).
306. Україна та Нідерланди. URL: <https://netherlands.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ukrayina-niderlandi/142-torgovelyno-jekonomichne-spivrobotnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-niderlandami> (дата звернення – 29.05.2020).
307. Україна: шлях до консолідації суспільства: національна доповідь /ред. кол.: С. І. Пирожков, Ю. П. Богуцький, Е. М. Лібанова, О. М. Майборода та ін. ; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ: НАН України, 2017. 336 с.
308. Український педагогічний словник / [ авт .- уклад . Гончаренко С . У .]. Київ : Либідь , 1997. 376 с.
309. Українська школа в Люксембурзі “Барвінок”. URL: <https://www.facebook.com/Barvinok.School/> (дата звернення: 28.05.2020).
310. Українська школа «Веселка». URL: <http://www.oekraienseschool.nl/> (дата звернення: 28.05.2020).
311. Українська школа “Вулик” у м. Ейндховен. URL: <https://woelyk.wixsite.com/home> (дата звернення: 29.05.2020).
312. Українська православна церква. URL: <http://ukrainische-orthodoxe-kirche.de/40985/home.html> (дата звернення: 02.06.2020).
313. Українці у Бельгії. <https://belgium.mfa.gov.ua/mizhnarodne-spivrobotnictvo/ukrayina-ta-belgiya/603-kulyturno-gumanitarne-spivrobotnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-belygijeju/147-ukrajinci-u-belygiji> (дата звернення: 28.05.2020).
314. Українці в країнах Бенілюкс. URL:

- <http://www.zagranitsa.info/article.php?new=151&idart=15112> (дата звернення: 02.06.2020).
315. Українці в Нідерландах. URL: <https://netherlands.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ukrayina-niderlandi/143-ukrajinci-v-niderlandah#:~:text=> (дата звернення: 28.05.2020).
316. Українська Православна церква в Люксембурзі. URL: <https://www.facebook.com/OrthodoxUkrainianChurchLuxembourg/> (дата звернення: 02.06.2020).
317. Українсько-люксембурзькі відносини з 1991 р. URL: [http://elibrary.ivinas.gov.ua/478/1/Entsyklopedia\\_verska-279-293.pdf](http://elibrary.ivinas.gov.ua/478/1/Entsyklopedia_verska-279-293.pdf) (дата звернення: 29.05.2020).
318. Ультраправий лідер очолив парламент Фландрії. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/07/12/7098394/> (дата звернення: 29.05.2020).
319. Університет Люксембургу, Сергій Миколайович Шукаєв. URL: [http://mobilnist.kpi.ua/uni\\_lu/](http://mobilnist.kpi.ua/uni_lu/) (дата звернення: 29.05.2020).
320. Французька модель державності: політичний, економічний, соціальний і правовий аспекти [Текст] : монографія / ред.: Н. О. Татаренко, С. С. Троян , О. І. Шаповалова. Київ: ДАУ при МЗС України, 2015. 492 с.
321. Фундація "Українці в Нідерландах" Foundation "Ukrainians in the Netherlands". URL: [https://www.facebook.com/pg/OekrainersInNederland/about/?ref=page\\_inter nal](https://www.facebook.com/pg/OekrainersInNederland/about/?ref=page_inter nal) (дата звернення: 01.06.2020).
322. Халаджи В. В. Європейська політика сусідства - причини її появи, еволюції та подальші перспективи розвитку. *Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр.* 2011. Вип. 51. С. 619–623.
323. Хандогій В.Д Зовнішня політика України: результати, проблеми, перспективи. *Науковий вісник Дипломатичної академії України.* 1998. Вип.

1. С. 13–25.
324. Хандогій В.Д. Дипломатичні сюжети: невігадані історії кар'єрного дипломата. Київ: Саміт-Книга, 2017. 608 с.
325. Хорольський Р. Б. Правові засоби вирішення міжнародних спорів у рамках Європейського Союзу: Автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.1. Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. Харків, 2001. 19 с.
326. Хорольський Р. Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами 1994 року як джерело права Європейського співтовариства. *Вісник Академії правових наук України*. № 4 (47). С. 198–207.
327. Хто вчить і навчається в Українській школі Брюсселя. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/hto-vchit-i-navchayetsya-v-ukrayinskij-shkoli-bryu/> (дата звернення: 28.05.2020).
328. Часопис «Журнал Україна» (Oekraïne Magazine) голландською мовою. URL: <https://www.platform-oekraine.nl/nieuws-en/het-oekraïne-magazine-jaargang-21-nummer-1-voorjaar-2018/> (дата звернення: 22.05.2019).
329. Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика України: підручник. 2-ге вид. Київ: LAT&K, 2015. 477 с.
330. Чорна Н. Теоретико-методологічні основи дослідження сучасних українсько-польських відносин. *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць*. Серія: : Історія, міжнародні відносини. 2014. Вип. 13. С. 221–232.
331. Шеретюк О. М. Політичні імперативи євроінтеграційного курсу України. Дис. на здоб наук. ст. канд. політ.: спец. 23.00.04. Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. Рівне, 2008. 222 с.
332. Шеретюк О. М. Політичні імперативи євроінтеграційного курсу України : автореф. дис... канд. політ. наук : 23.00.04 ; НАН України. Ін-т світ.

- економіки і міжнар. відносин. Київ, 2008. 22 с.
333. Шкабко С.І. Суспільно-політична та державна діяльність Леоніда Кучми (1975-2005 рр.): дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2016. 254 с.
334. Школа «Джерело». Місія школи URL: <https://ukrainianschool.nl/%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%96%D1%8F-%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8> (дата звернення: 01.06.2020).
335. Шемшученко Ю. С. Бенілюкс. *Юридична енциклопедія*: [в 6-ти т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.] Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998–2004. С. 672–768.
336. Шпакович, О. Особливості концепцій європейської інтеграції. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. № 38/39, 2012. С. 105–108.
337. Які соціальні мережі популярні в світі? URL: <https://marketer.ua/ua/top-social-media-2018/> (дата звернення: 01.06.2020).
338. Mostafa Galal A. (2020) *External behavior of small states in light of theories of international relations*, *Review of Economics and Political Science*, 5 (1), 38–56.
339. Allison G. (2014), *A 'Belgian Solution' for Ukraine?*, URL: <https://www.belfercenter.org/publication/belgian-solution-ukraine> (дата звернення: 01.06.2020).
340. A. Van Staden, *Een trouwe bondgenoot*. Baarn, Anthos, 1974.
341. Baker M. (1959) *The Power of Small States: Diplomacy in World War II*. Chicago, University of Chicago Press.
342. Baker, M. C. (2003). *The Atoms of Language: The Mind's Hidden Rules of Grammar*. Oxford, Oxford University Press.
343. Banaszak A. (2014) *The right to education in the European Union and*

- Ukraine. In: Sitek M., Dammacca D., Wójcicka M. (eds.). *Europe of Founding Fathers in common future – supplement*, Olsztyn, Poland, Olsztyn: The Faculty of Law and Administration, University of Warmia and Mazury. pp.100–108.
344. Ter Haar B. (2017) Dutch narratives about Russian-Western relations in: Zellner W. (ed.), *Security Narratives in Europe: A Wide Range of Views*, Baden-Baden, Germany, Nomos, 89–97.
345. Wallenfeldt J. (2013) *Belgium, Luxembourg, and the Netherlands - Britannica Guide to Countries of the European Union*, New York, United States of America, Rosen Publishing Group.
346. Benelux Revisited, Luxembourg Institute for European and International Studies URL: [http://www.ieis.lu/online/www/menu\\_vert/1152/220/221/content/381/454/133/ENG/Benelux%20revisited.pdf](http://www.ieis.lu/online/www/menu_vert/1152/220/221/content/381/454/133/ENG/Benelux%20revisited.pdf) (дата звернення – 20.05.2019).
347. Henri B. (1961) *Terre commune: Histoire des pays de Benelux, microcosme*, Bruxelles, Brepols URL: <https://www.abebooks.fr/rechercher-livre/titre/terre-commune-histoire-pays-benelux/auteur/bernard/>
348. Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied psychology*, 46(1), 5- 34
349. Eerte Kamer (2015) *Bezoek Oekraïense president Porosjenko aan Staten-Generaal*, available from: [https://www.eerstekamer.nl/nieuws/20151127/bezoek\\_oekraïense\\_president](https://www.eerstekamer.nl/nieuws/20151127/bezoek_oekraïense_president)
350. Beyers J., Kerremans., & Bursens P. (2001). Belgium, the Netherlands, and Luxembourg: Diversity among the Benelux Countries in: Zeff E. & Pirro E. (eds.) *The European Union and the Member States*, Lynne Rienner, Boulder, USA, pp.59-88 URL: [https://www.researchgate.net/publication/237291348\\_Belgium\\_the\\_Netherlands\\_and\\_Luxemburg\\_Diversity\\_Among\\_the\\_Benelux\\_Countries](https://www.researchgate.net/publication/237291348_Belgium_the_Netherlands_and_Luxemburg_Diversity_Among_the_Benelux_Countries)
351. Bochner S. (2003), Culture Shock Due to Contact with Unfamiliar Cultures, *Online Readings in Psychology and Culture*, 8 (1) pp 1–12. Available

from:

<https://scholarworks.gvsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1073&context=orp> c

(дата звернення: 01.06.2020).

352. Brand New Ukraine (2020) *Foundation that aims to promote Ukraine in the Netherlands*. URL: <https://brandnewukraine.nl> (дата звернення: 01.06.2020).
353. Bräutigam D. & Woolcock M. (2001) *Small States in a Global Economy: The Role of Institutions in Managing Vulnerability and Opportunity in Small Developing Countries*, World Institute for Development Economics Research, Discussion Paper No. 2001/37, URL: [https://www.researchgate.net/publication/23984844\\_Small\\_States\\_in\\_a\\_Global\\_Economy\\_The\\_Role\\_of\\_Institutions\\_in\\_Managing\\_Vulnerability\\_and\\_Opportunity\\_in\\_Small\\_Developing\\_Countries](https://www.researchgate.net/publication/23984844_Small_States_in_a_Global_Economy_The_Role_of_Institutions_in_Managing_Vulnerability_and_Opportunity_in_Small_Developing_Countries) (дата звернення: 01.06.2020).
354. Éthier D. (2010) Chapitre 3. La politique étrangère des États in: *Introduction Aux Relations Internationales*, Montreal, Canada, Presses de l'Université de Montréal, 135–198. URL: <https://books.openedition.org/pum/6407> (дата звернення: 01.06.2020).
355. Chen, G.M., & Starosta, W.J. (2005). *Foundations of intercultural communication*. Lanham, MD: University Press of America.
356. Chomsky, n. (2007). Approaching UG from below. In: Sauerland, U. and Gärtner, H. (eds.) *Interfaces + recursions = language. Chomsky's Minimalism and the View from Syntax-Semantics*. Berlin, Boston: Mouton de Gruyter, 1–30.
357. Cohen, R. (2008). *Global Diasporas: An Introduction*. London, Routledge, Taylor & Francis.
358. Corona crisis causes turmoil in financial markets URL: [https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/publication/PB\\_59.pdf](https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/publication/PB_59.pdf) (дата звернення: 01.06.2020).
359. Criekemans D. Foreign Policy and Diplomacy of the Belgian Regions:

Flanders and Wallonia. Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael' March 2010.

360. Danger de l'utilisation de l'approvisionnement énergétique comme instrument de pression politique URL: <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=11395&lang=fr>
361. Duggan, M., Ellison, N. B., Lampe, C., Lenhart, A., & Madden, M. (2015). *Social media update 2014*. Retrieved January 5, 2016. URL: <http://www.pewinternet.org/2015/01/09/social-media-update-2014/> (дата звернення: 16.10.2020).
362. Eerste Kamer (2016) *Eerste Kamervoorzitter Broekers-Knol brengt officieel bezoek aan Oekraïne*, Available in: [https://www.eerstekamer.nl/nieuws/20160616/eerste\\_kamervoorzitter\\_broek\\_ers](https://www.eerstekamer.nl/nieuws/20160616/eerste_kamervoorzitter_broek_ers)
363. Ecole Ukrainienne d'Arlon. URL: <https://www.facebook.com/UAecoleArlon/>
364. Eeckhaut F. (2018) Charles Michel en visite officielle en Russie, Radio Télévision Belge de la Communauté française. URL: [https://www.rtbf.be/info/belgique/detail\\_charles-michel-en-visite-officielle-en-russie?id=9822666](https://www.rtbf.be/info/belgique/detail_charles-michel-en-visite-officielle-en-russie?id=9822666)
365. Eilander N. (2017) *Russian-Dutch relations: Business as unusual Russian and Eurasian Studies*. Leiden, Netherlands, Leiden University URL: <https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/49117/FINAL%20thesis%20MA%20-%20Nathan%20Eilander.pdf?sequence=1>
366. EU-betrekkingen met Oekraïne URL: <https://www.consilium.europa.eu/nl/policies/eastern-partnership/ukraine/>
367. European Commission (2003), *Wider Europe-Neighbourhood : a New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours*, communication to the Council and the Parliament, 11/03/2003, COM (2003) 104

- final.
368. EU-Ukraine summit, 6 October 2020 URL:  
<https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2020/10/06/>
369. Eyck, F. Gunther (1959). *The Benelux Countries: An Historical Survey*. Princeton: D. Van Nostrand Company.
370. Force majeure and covid-19: legal risks of a double-edged sword. URL:  
<https://www.iisd.org/system/files/publications/force-majeure-covid-19-en.pdf>
371. "Force majeure" and "Fortuitous event" as circumstances precluding wrongfulness: Survey of State practice, international judicial decisions and doctrine - study prepared by the Secretaria  
[https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a\\_cn4\\_315.pdf](https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_315.pdf)
372. Foreign policy of constituents units at the beginning of 21st century  
[http://www.gencat.cat/drep/iea/pdfs/IEA\\_70.pdf](http://www.gencat.cat/drep/iea/pdfs/IEA_70.pdf)
373. From coronation to coronavirus: covid-19, force majeure and private international law King Fung Tsang. URL:  
<https://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2804&context=ilj>
374. Grondwet van Nederland. URL:  
<https://wetten.overheid.nl/BWBR0001840/2018-12-21>
375. Guo-Ming Chen. The Impact of New Media on Intercultural Communication in Global Context. *Impact of New Media on Intercultural Communication*. 8 (2). 1–10.
376. Haar Ter B. (2017) Dutch narratives about Russian-Western relations in: Zellner W. (ed.), *Security Narratives in Europe: A Wide Range of Views*, Baden-Baden, Germany, Nomos, 89–97:  
[https://www.clingendael.org/sites/default/files/2017-12/Dutch\\_narratives\\_about\\_Russian-Western\\_relations.pdf](https://www.clingendael.org/sites/default/files/2017-12/Dutch_narratives_about_Russian-Western_relations.pdf)
377. Handel Nederland – Oekraïne  
<https://www.rvo.nl/onderwerpen/internationaal->



ondernemen/landenoverzicht/oekraine/handel-nederland-oekraine

378. Hand M. (2016) Visuality in Social Media: researching images, circulations and practices *The SAGE Handbook of Social Media Research Methods*. URL: <http://dx.doi.org/10.4135/9781473983847.n14> (дата звернення: 16.09.2020).
379. Hans de Boer in WNL Op Zondag on 7 September 2014. URL: <https://tvblik.nl/wnl-op-zondag/7-september-2014>
380. Het Nederlandse energiebeleid ten aanzien van de Russische Federatie Een politieke analyse van het energiebeleid sinds 1991 <https://core.ac.uk/download/pdf/15607707.pdf>
381. Higgins A. (2014) Far-Right Fever for a Europe Tied to Russia, New York Times.
382. Hirsch M. (2015) Luxembourg has learned to defend its own interests in a Europe that increasingly looks like a free-for-all. But it does so with more restraint than others. Carnegie Europe URL: <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=60247>
383. Hirsch M. (1974) La situation internationale des petits États: des systèmes politiques pénétrés. L'exemple des pays du Bénélux, in: *Revue française de science politique*, Presses Universitaires de France pp. 1026- 1055. URL: [https://persee.fr/doc/rfsp\\_0035-2950\\_1974\\_num\\_24\\_5\\_418745](https://persee.fr/doc/rfsp_0035-2950_1974_num_24_5_418745)
384. How do European democracies react to Russian aggression? URL: [https://kremlinwatch.eu/userfiles/how-do-european-democracies-react-to-russian-aggression\\_15273205265116.pdf](https://kremlinwatch.eu/userfiles/how-do-european-democracies-react-to-russian-aggression_15273205265116.pdf)
385. Iceland's alignment with the EU–US sanctions on Russia: autonomy versus dependence URL: [https://www.researchgate.net/publication/320426836\\_Iceland's\\_alignment\\_with\\_the\\_EU-US\\_sanctions\\_on\\_Russia\\_autonomy\\_versus\\_dependence](https://www.researchgate.net/publication/320426836_Iceland's_alignment_with_the_EU-US_sanctions_on_Russia_autonomy_versus_dependence)
386. Ilse Josepha Lazaroms. The Netherlands - From the Fringes of Europe and

- Back Again: Responses to the Crisis in Ukraine [https://digital.herder-institut.de/publications/frontdoor/deliver/index/docId/58/file/Lazaroms\\_The\\_Netherlands\\_From\\_the\\_Fring.pdf](https://digital.herder-institut.de/publications/frontdoor/deliver/index/docId/58/file/Lazaroms_The_Netherlands_From_the_Fring.pdf)
387. Jacobs Luc, Ambassador of Belgium to Ukraine. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=zePWOWRhMgA>
388. Jean Asselborn au sommet pour le partenariat oriental à Prague URL: [https://gouvernement.lu/fr/actualites/toutes\\_actualites/articles/2009/05-mai/07-asselborn.html](https://gouvernement.lu/fr/actualites/toutes_actualites/articles/2009/05-mai/07-asselborn.html)
389. Jeanne A. K. Hey (2002) Luxembourg's Foreign Policy: Does Small Size Help or Hinder, in: *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 15:3, pp 211–225.
390. Mével J. (2013), Mise en échec, l'UE laisse la porte ouverte à l'Ukraine, Le Figaro. URL: <http://lefigaro.fr/international/2013/11/25/01003-20131125ARTFIG00522-mise-en-echec-l-ue-laisse-la-porte-ouverte-a-l-ukraine.php>
391. Joint statement following the 22nd EU-Ukraine Summit, 6 October 2020. URL: <https://consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/10/06/joint-statement-following-the-22nd-eu-ukraine-summit-6-octobre-2020/>
392. Jones Erik. The Benelux Countries: Identity and Self-Interest URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.202.9087&rep=rep1&type=pdf>
393. Judgment of the court 30 September 1987 <https://lawyersforbritain.org/wp-content/uploads/2018/04/demirel-case-ecj.pdf>
394. Impact of the COVID-19 Pandemic on Trade and Development: transitioning to a new normal, United Nations Publications, 405 East 42nd Street, New York, 2020 URL: <https://unctad.org/system/files/official->

[document/osg2020d1\\_en.pdf](#)

395. Impact économique du coronavirus  
<https://economie.fgov.be/fr/themes/entreprises/coronavirus/impact-economique-du>
396. International trade in gas in the Netherlands March 2019  
<https://www.cbs.nl/en-gb/background/2019/27/international-trade-in-gas-in-the-netherlands>
397. Kalman Dezseri, Economic and political relations after the EU enlargement: the Visegrad countries and Russia, Ukraine, Belarus and Moldova, Budapest, 2004. URL:  
<https://ideas.repec.org/p/iwe/workpr/147.html>
398. Karsh, E. (1988). *Neutrality and small states*. *Routledge*.
399. Kamerbrief over de relaties tussen de EU en Oost-Europa [Parliamentary letter on the relations between the EU and Eastern-Europe]. (2014) Retrieved from <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-buitenlandse-zaken/documenten/kamerstukken/2014/06/12/kamerbrief-over-de-relaties-tussende-eu-en-oost-europa>
400. Kersten A.E. (1982). *Maken drie kleinen een grote? De politieke invloed van de Benelux 1945–1955*. URL:  
<https://www.bibliotheek.nl/catalogus/titel.822907550.html/maken-drie-kleinen-een-grote/>
401. Kim Christiaens, Frank Gerits, Idesbald Goddeeris, Giles Scott-Smith (2016) *The Benelux and the Cold War: Re-interpreting West-West Relations*, *Dutch Crossing*, 40:1, 1-9, URL: 10.1080/03096564.2016.1129187 (дата звернення – 05.05.2019).
402. Koens Olaf, *I Slept Next to the Wreckage of Malaysia Airlines Flight 17*. The crisis in Eastern Europe didn't really hit home. Until it did, *New Republic* (23 July 2014), retrieved 4 January 2016, URL:

<http://www.newrepublic.com/article/118823/what-its-walk-through-wreckage-malaysia-airlines-fligh>.

403. Kohls, L.R. (2001). *Survival kit for overseas living*. Yarmouth, ME: Intercultural Press.
404. Ksonzhyk, Iryna, and Maryna Dubinina. Monitoring of the activity of public procurement system in countries of European Union and Ukraine.” *Baltic Journal of Economic Studies* 3.5 (2017): 238–243.
405. Korosteleva, Elena. (2011). Change or Continuity: Is the Eastern Partnership an Adequate Tool for the European Neighbourhood? *International Relations - INT RELAT.* 25. 243–262.
406. Lagasse Charles-Etienne. *Le système des relations internationales dans la Belgique fédérale* URL: <https://www.cairn.info/revue-courrier-hebdomadaire-du-crisp-1997-4-page-1.htm> (дата звернення – 07.06.2019).
407. Larrabee, F. S., Pezard S., Radin A., Chandler N., Crane K., Szayna T. S. (2017) *Russia and the West after the Ukrainian crisis*. URL: [https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research\\_reports/RR1300/RR1305/RAND\\_RR1305.pdf](https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1300/RR1305/RAND_RR1305.pdf)
408. Lazaroms Ilse Josepha. *The Netherlands - From the Fringes of Europe and Back Again: Responses to the Crisis in Ukraine*. URL: [https://digital.herder-institut.de/publications/frontdoor/deliver/index/docId/58/file/Lazaroms\\_The\\_Netherlands\\_From\\_the\\_Fring.pdf](https://digital.herder-institut.de/publications/frontdoor/deliver/index/docId/58/file/Lazaroms_The_Netherlands_From_the_Fring.pdf)
409. Leonard, M. & Nicu P. (2007) *A Power Audit of EU-Russia Relations. The European Council on Foreign Relations*.
410. Liuhto, Kari *The economic relations between Luxembourg and Russia*. URL: [https://www.researchgate.net/publication/323779669\\_The\\_economic\\_relations\\_between\\_Luxembourg\\_and\\_Russia/citation/download](https://www.researchgate.net/publication/323779669_The_economic_relations_between_Luxembourg_and_Russia/citation/download)

411. Livre blanc de l'enseignement supérieur au Grand-Duché de Luxembourg', May 2000. URL: [http://www.gouvernement.lu/dossiers/education\\_jeunesse/universite/livbleduc/livbl1.pdf](http://www.gouvernement.lu/dossiers/education_jeunesse/universite/livbleduc/livbl1.pdf)
412. Loi du 6 février 2009 relative à l'obligation scolaire. URL: <http://legilux.public.lu/eli/etat/leg/loi/2009/02/06/n2/jo>
413. Luxembourg. URL: [https://www.europeanvalues.net/luxembourg/#\\_ftn5](https://www.europeanvalues.net/luxembourg/#_ftn5)
414. Luxembourg programme de stabilisation de l'économie. URL: <https://www.celiance.fr/luxembourg-programme-de-stabilisation-de-leconomie-covid-19/>
415. L'Ukraine, Association sans but lucrative <https://www.ukrainians.lu/statute/> (дата звернення: 15.12.2019).
416. L'Ukraine, "pays européen" ? URL: [https://www.lemonde.fr/idees/article/2008/09/15/l-ukraine-pays-europeen-pas-evident-par-michael-prazan\\_1095341\\_3232.html](https://www.lemonde.fr/idees/article/2008/09/15/l-ukraine-pays-europeen-pas-evident-par-michael-prazan_1095341_3232.html)
417. L'Ukraine redevient-elle un partenaire fiable pour l'Union européenne? URL: <https://www.senat.fr/rap/r09-448/r09-4488.html>
418. L'Ukraine et la Belgique vont renforcer leur coopération dans les domaines de l'énergie, de l'agroalimentaire et de la technologie de l'information. URL: <https://www.ukrinform.fr/rubric-politics/2622908-lukraine-et-la-belgique-vont-renforcer-leur-cooperation-dans-les-domaines-de-lenergie-de-lagroalimentaire-et-de-la-technologie-de-linformation.html>
419. Mettre la pression sur l'Ukraine, mais aussi sur la Russie. URL: [https://www.rtf.be/info/belgique/detail\\_didier-reynders-mettre-la-pression-sur-l-ukraine-mais-aussi-sur-la-russie?id=9144869](https://www.rtf.be/info/belgique/detail_didier-reynders-mettre-la-pression-sur-l-ukraine-mais-aussi-sur-la-russie?id=9144869)
420. Mitchell A. Orenstein, "Putin's Western Allies," Foreign Affairs, March 25, 2014.

421. Nederland wijst onomwonden Rusland aan als schuldige voor het neerhalen van de MH17. URL: <https://www.dagelijksestandaard.nl/2015/08/peiling-nederland-wijst-%20onomwonden-rusland-aan-als-schuldige-voor-het-neerhalen-van-de-mh17/>
422. Netherlands Educational System—overview. URL: <https://education.stateuniversity.com/pages/1067/Netherlands-EDUCATIONAL-SYSTEM-OVERVIEW.html>
423. Oekraïense Grieks-Katholieke Kerk in Nederland / УГКЦ в Нідерландах URL: <https://www.facebook.com/Oekra%C3%AFense-Grieks-Katholieke-Kerk-in-Nederland->
424. Olaf F. Knudsen (2002) Small States, Latent and Extant: Towards a General Perspective. *Journal of International Relations and Development*.
425. Pidorycheva, Iryna, Nataliia Trushkina. Development of academic and scientific-technical cooperation between the european union and ukraine: results of the expert survey. *Economics & Education* 6.3 (2021): 6–17.
426. Petrov R. Peculiarities of a transposition of “an acquis” of the eu in the legal system of Ukraine: energy and customs sectors. URL: [https://lexportus.net.ua/vipusk-2-2020/roman\\_petrov\\_peculiarities\\_of\\_a\\_transposition\\_of\\_an\\_acquis\\_of\\_the\\_eu\\_in\\_the\\_legal\\_system\\_of\\_ukraine\\_energy\\_and\\_customs\\_sectors.pdf](https://lexportus.net.ua/vipusk-2-2020/roman_petrov_peculiarities_of_a_transposition_of_an_acquis_of_the_eu_in_the_legal_system_of_ukraine_energy_and_customs_sectors.pdf)
427. Pieters J. (2019) "Fear mongering" and "Russia lover": insults fly in debate between right, far right. URL: <https://nltimes.nl/2019/05/23/fear-mongering-russia-lover-insults-fly-debate-right-far-righ>
428. Pifer Steven, “Crisis Between Ukraine and Russia,” Council on Foreign Relations, June 2009, URL: <http://cfr.org/report/crisis-between-ukraine-and-russia>
429. Piram K. La Russie, L’Ukraine et La Sécurité Énergétique De L’union Européenne. URL: <https://www.afri-ct.org/wp->

[content/uploads/2015/02/09\\_Etude\\_Piram.pdf](content/uploads/2015/02/09_Etude_Piram.pdf)

430. Promote Ukraine URL:  
<https://www.promoteukraine.org/overview/>(дата звернення: 15.12.2019).
431. Plan annuel des pays Benelux 2017 URL:  
[https://www.benelux.int/files/9315/1723/5649/PLAN\\_ANNUEL\\_2017\\_FR\\_web.pdf](https://www.benelux.int/files/9315/1723/5649/PLAN_ANNUEL_2017_FR_web.pdf)
432. Clara Portela, Paulina Pospieszna, Joanna Skrzypczyńska, Dawid Walentek. (2020) Consensus against all odds: explaining the persistence of EU sanctions on Russia. *Journal of European Integration* 0:0, pages 1–17.
433. Referendum on Ukraine-EU deal could help the Netherlands to exit EU – organizers URL: <https://en.interfax.com.ua/news/general/334822.html>
434. Relations Ukraine-Union européenne: Quelles évolutions depuis l'élection de Viktor Ianoukovitch? URL: <https://www.robert-schuman.eu/fr/questions-d-europe/0214-relations-ukraine-union-europeenne-queelles-evolutions-depuis-l-election-de-viktor-ianoukovitch>
435. Renewing the European promise: speech by minister Koenders on the European Union// Speech on the European Union by Mr Bert Koenders, minister of Foreign Affairs of the Kingdom of the Netherlands, Leiden, 30 March 2015. URL:  
<https://www.government.nl/documents/speeches/2015/03/30/renewing-the-european-promise-speech-by-minister-koenders-on-the-european-union>
436. Reynders tentera de "relancer un maximum le dialogue". URL:  
<https://www.levif.be/actualite/international/ukraine-reynders-tentera-de-relancer-un-maximum-le-dialogue/article-normal-356621.html>
437. Rose, G. (2012) *Visual Methodologies*. Third Edition. London: Sage.
438. Rohac, Dalibor, et al. Populism in Europe and Its Russian Love Affair. American Enterprise Institute, 2017, <http://www.jstor.org/stable/resrep03271>
439. Roth, W.M, (2009) Epistemic mediation: Video data as filters for the

- objectification of teaching by teachers, in Goldman, R., Pea, R., Barron and Derry (2006) *Video Research in the learning sciences* Routledge: New York: 367–382.
440. Royal Decree 20.7.1971 déterminant les conditions et la procédure d’octroi de l’équivalence des diplômes et certificats d’études étrangers. BG, 05/08/1971.
441. Russia: How are trade relations with Belgium? URL: <https://www.ing.be/en/retail/my-news/economy/russia-belgium-trade>
442. Samenwerking Oekraïne en EU. URL: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/associatieakkoord-oekraïne/samenwerking-oekraïne-en-eu>
443. Samoy, Achille G. (1981). La création de l’union économique Benelux. *Studia Diplomatica* 34:1-4, pp. 179–198.
444. Samuele Furfari L’Ukraine, la Russie et l’UE : liées par le gaz. URL: <https://www.larevuedelenergie.com/lukraine-la-russie-et-lue-liees-par-le-gaz/>
445. Schäffer Sebastian. Still all quiet on the Eastern front? The European Union’s Eastern Partnership one year after the Prague summit URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/118213/CAPerspectives-2010-02.pdf>
446. Sergunin A. Discussions of international relations in post-communism Russia. URL: [https://www.researchgate.net/publication/248415590\\_Discussions\\_of\\_international\\_relations\\_in\\_post-communism\\_Russia](https://www.researchgate.net/publication/248415590_Discussions_of_international_relations_in_post-communism_Russia)
447. Sheffer, G. (2003). *Diaspora politics: At Home Abroad*, Cambridge: Cambridge University press.
448. Shyrokykh Karina (2018) The Evolution of the Foreign Policy of Ukraine: External Actors and Domestic Factors, *Europe-Asia Studies*, 70:5, 832-850.
449. Sommet UE-UKRAINE Paris, 9 septembre 2008. URL: [https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/fr/PRES\\_08\\_247](https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/fr/PRES_08_247)
450. Smith, Nicholas. *EU-Russian Relations and the Ukraine Crisis*. Cheltenham, Glos: Edward Elgar Publishing Limited, 2016.



451. Summit VII Ukraine-EU (Yalta, 7 October 2003) <http://ukraine-eu.old.mfa.gov.ua/en/page/open/id/2855>
452. Tolksdorf Dominik. URL: <https://www.cairn.info/revue-politique-etrangere-2014-3-page-109.htm>
453. The Dutch contribution to the European Neighbourhood Policy 2011-2017. URL. <https://www.rijksoverheid.nl>
454. The legatum prosperity index™ 2020 URL: <https://www.prosperity.com/rankings>
455. The Eastern Partnership as a New Form of the European Union's Cooperation with the Third Countries. URL: [http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10\\_33119\\_KSzPP\\_2016\\_4\\_8/c/996-873.pdf](http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_33119_KSzPP_2016_4_8/c/996-873.pdf)
456. The European Neighbourhood Policy: a Strategy for Security in Europe? URL: [https://www.researchgate.net/publication/304739182\\_The\\_European\\_Neighbourhood\\_Policy\\_a\\_Strategy\\_for\\_Security\\_in\\_Europe](https://www.researchgate.net/publication/304739182_The_European_Neighbourhood_Policy_a_Strategy_for_Security_in_Europe)
457. The European Union and Russia: Close Neighbours, Global Players, Strategic Partners. URL: [http://eeas.europa.eu/archives/docs/russia/docs/russia\\_brochure07\\_en.pdf](http://eeas.europa.eu/archives/docs/russia/docs/russia_brochure07_en.pdf)
458. The EU's dependence on Russian gas how an integrated eu policy can reduce it advisory letter. URL: <https://www.advisorycouncilinternationalaffairs.nl/documents/publications/2014/06/06/the-eu-s-dependence-on-russian-gas>
459. Thorhallsson, B. (2006). The size of states in the European Union: Theoretical and Conceptual Perspectives. *Journal of European Integration*, Vol. 28(1). P. 7–31.
460. Thorhallsson B. & Steinsson S. (2017) Small State Foreign Policy. *The Oxford Research Encyclopedia of Politics* (Oxford University Press).

461. Tochon, F. (2009) From video cases to video pedagogy, in Goldman, R., Pea, R, Barron and Derry (2006) *Video Research in the learning sciences* Routledge: New York: 53–66.
462. Tout savoir sur l'école luxembourgeoise. URL: <https://my-life.lu/tout-savoir-sur-lecole-luxembourgeoise-57011/>
463. Tolksdorf Dominik L'Union européenne au secours de l'Ukraine Politique étrangère 2014/3 (Automne).
464. Ukraine-EU Summit Joint Statement. URL: [https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms\\_Data/docs/pressdata/EN/foraff/127064.pdf](https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/127064.pdf)
465. Ukraine-EU Summits. URL: <https://mfa.gov.ua/en/about-ukraine/european-integration/ukraine-eu-summits>
466. Ukraine and the EU. [https://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/1937/ukraine-and-eu\\_en](https://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/1937/ukraine-and-eu_en)
467. Ukraïнка – Asbl. Об'єднання українців Люксембургу. URL: [https://www.facebook.com/permalink.php?story\\_fbid=2418237111544419&id=921325347902277](https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=2418237111544419&id=921325347902277)
468. Voorhoeve, J.C. Peace, Profits and Principles: A Study on Dutch Foreign Policy. The Hague: Martinus Nijhof, 1979.
469. Wardana, A. "Religion in Diaspora: An Approach to Global Migration." Accessed June 2, 2020. <http://ejournal.uin-suka.ac.id/ushuluddin/Religi/article/download/1037/954>.

## ДОДАТКИ

### Додаток А. Список опублікованих наукових праць автора за темою дисертації

#### Фахові українські видання:

1. Соловйова А.Б. *Le rôle du facteur russe dans l'attitude des pays du Benelux envers l'Ukraine (2014–2019)*. Вип.29: "Міжвідомчий збірник наукових праць". Відп. ред. С.В. Віднянський. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2019. С. 130–146.
2. Соловйова А.Б. *Відносини України з країнами Бенілюксу (1991–2005). Засади зовнішньої політики пострадянських країн: цивілізаційні, геополітичні та соціально-економічні аспекти*. Київ: Інститут всесвітньої історії, 2021. С. 220–228.
3. Соловйова А.Б. *Європейська політика країн Бенілюксу (1945–2014): до історіографії питання*. Вип.28: "Міжвідомчий збірник наукових праць". Відп. ред. С.В. Віднянський. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2019. С. 383–397.
4. Соловйова А.Б. *Інвестиційне співробітництво України та країн Бенілюксу (1991–2020 рр.)*. "Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія Історичні науки", 33 (72), 1, 2022. С.109–112.
5. Соловйова А.Б. *Роль громадських інституцій в збереженні національної ідентичності українців в країнах Бенілюксу*. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія Історичні науки, Том 31 (70), 4, 2020. С. 79– 85.
6. Соловйова, А.Б. *Роль європейських «малих держав» на міжнародній арені: приклад Люксембургу*. "Журнал європейського і порівняльного права", випуск 11 (3-4), 2019. С.109–112.

### Міжнародні видання:

7. Soloviova Aliesia. The development of political ties between Ukraine and the Benelux countries in the context of the Eastern partnership (2008–2012). "Znanstvena misel journal", Vol.2 № 2, 2021. P. 23–27.

### Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Soloviova Aliesia. The role of NGOs and their social networks in establishing cultural cooperation between Ukraine and the Benelux countries scientific research in XXI century. 1st International Scientific and Practical Conference Ottawa, Canada 16-18.12.2019. P. 76–81.
9. Соловійова А.Б. Еволюція політичних відносин України та країн Бенілюксу (2008–2013 pp.) Proceedings of VI International Scientific and Practical Conference «European scientific discussions» Rome, Italy. 25-27 April 2021. С. 389–395.
10. Соловійова А.Б. Зміна векторів у зовнішній політиці країн Бенілюксу щодо України після підписання Угоди про асоціацію Україна–ЄС «Розвиток суспільних наук в сучасних умовах: теорія, методологія, практика». м. Київ 12–13 лютого 2021 року. С. 75–78.
11. Соловійова А.Б. Інвестиційне співробітництво України та країн Бенілюксу (1991–2005 pp.), матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні тенденції міжнародних відносин», м. Київ, 21 грудня 2021 року. С. 109 – 111.
12. Соловійова А. Б. Культурна діяльність українців в країнах Бенілюксу (1991–2020 pp.): візуальні джерела дослідження. Міжнародна науково-практична конференція: «Перспективні напрями наукових досліджень», Львів, 24 листопада, 2020. С. 47 – 52.
13. Соловійова А. Б. Особливості формування зовнішньої політики Бенілюксу

щодо України (1991–2020). Матеріали ХІХ міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених

«Шевченківська весна – 2021», м. Київ, 26 березня 2021 року, С.240– 243.

14. Соловйова А.Б. Становлення політичних зв'язків України та країн Бенілюксу (1991–2008 р.). «Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського суспільства в Україні». Львів, 29–30 січня 2021 р. С. 111–116.

15. Соловйова А. Б. Торговельно-економічне співробітництво України та країн Бенілюксу (1991–2020 р.). Актуальні дослідження правової та історичної науки (випуск 29): матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції /Збірник тез доповідей: випуск 29 (м. Тернопіль, 10 лютого 2021 р.). Тернопіль, 2021. С. 77 – 81.